

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

PAPP IMRE
RÓNAY GYÖRGY
YVES CONGAR
SZÉKELY LÁSZLÓ
FEKETE ISTVÁN
MIHELICS VID
KRIGLER BÉLA
LIPTAY ISTVÁN
BALANYI GYÖRGY

írásai

1951 JANUÁR

VIGILIA

XVI. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TARTALOM

	Oldal
<i>Papp Imre</i> : A munkára hivatott ember	681
<i>Rónay György</i> : Nem a dolgok, Rom. 13, 11—14., Mire küldött, Ingemiscit et Parturit (Versek)	689
<i>Yves Congar</i> : Integrizmus és konzervatívizmus	690
<i>Székely László</i> : A mult idő (Vers)	697
<i>Fekete István</i> : Kács-alja (Elbeszélés)	698
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszempléje)	703
SZEMLE	
Az Akadémia jubileuma	710
<i>Krigler Béla</i> : „Felvételtem magas Mennyországba” (Gondolatok Szűz Mária mennybevétele körül)	712
<i>Liptay István</i> : G. B. Shaw halálára (1856—1950)	714
<i>Sz. M.</i> : Újabb biológiai felfedezés	718
<i>Balanyi György</i> : Szentek és Szentévek	719
„Kellenek-e Istennek emberek? (Egy érdekes film)	724
A régi indusok orvostudománya	726
(<i>c. gy.</i>): Közösségi hagyomány vagy személyi élmény? (A falusi pasztóráció új problémái)	728
<i>Sz. M.</i> : A közösség élettani hatása az egyedre	730
<i>K. J.</i> : Egy érdekes kérdés érdekes története	732

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

A MUNKÁRA HIVATOTT EMBER

Minden, ami van, Isten teremtő tevékenységéből veszi létét. A létezésre hívott dolgok a világtéremtés kimeríthetetlen termékenységű *munkájában* bontakoznak megvalósulásba és ennek a munkának időn áthúzó, töretlen szándékában birtokolják létüket. Isten *alkotó* akarata szólítja, kiáltja valóságba a létesülő világot. Mindant a benne teremtő örök tevékenység éltet. A dolgok mélyén az Isten *dolgozik*: „Deus in omnibus intime operatur”. (A Teremtő létbemozdító időfelelti tette az idő megállíthatatlanságában futó dolgok forrása.)

Kezdetben volt a tett... A tett, a tevékenység, a működés, a munkálkodás a világ létesülésének elindítója és megtartója. A mindenség nem pusztá, értelmetlen, suta tény, hanem egy gondos és lelkes munka roppant *teljesítménye*: egy örök ihlettségből fakadó munkás szándék beteljesülése. Örmagukat a dolgok a teremtő tettekből kapják, mégpedig úgy, hogy maguk is *tevékenyek, működők, létesítők* lesznek. A létezés-előttiség tétlenségéből előáradó valók a megfáradhatatlan isteni munkálkodás erejében léteznek és tevékenységben fogant eredetük kilüktet létezésükön: maguk is tevékenyek. Ez Istentől kapott leghatalmasabb örökségük. Minél mélyebben átvivődik a teremtett valóság a Tiszta Ősaktus létesítő erejével, annál felfokozottabb tevékenysége van, annál *munkásabb*.

Már az *anyag* folytonos mozgásban, tevékenységben van. Úgy létezik, hogy hatása bontakozik. Aminek nincs hatása, az nem is létezik. Mivel az anyag is a teremtői hatás szülötte, nem tud úgy lenni, hogy ne legyen kiáradó hatása. Tudjuk róla, hogy legelvezőbb atomalatti parányaiában és leghatalmasabb kozmikus tömegeiben egyaránt folytonos mozgásban van. Mintha így akarna kitépődni benső tehetetlenségéből. Munka tartja létezésben az anyagi világmindenséget. Ha egyszer kifogy az univerzumban a munkára átváltoztatható energia, beáll az anyag „halálának”, az entrópiának végső állapota.

Az *élet* még magasabbrendű tevékenységben nyilvánul meg, mint a pusztá élettelen anyag. Az élő szervezet a legkülönbözőbb részek egybeépülésének és egybehangelésének munkás teljesítménye. Valami rejtelmes, egységbe irányító dolgos akarat építi az anyagi parányokat sejtekbe, a sejteket szövetekbe, a szöveteket szervekbe, a szerveket pedig szervezetbe. Mindebben a legleleményesebb megoldásokat választja, hogy a szegényebb változatosságú és egyszerűbb fizikai-vegyi folyamatok bámulatos kombinálásával egy egységes életcél megvalósításába dolgozza a széteső osztódó anyagot. Az élet az anyag első továbbépitője és átmunkálója.

A mindenség teremtésének legnagyobb kiépülése az *emberen* át történik. Az ő léte veszi magába legtisztábban a teremtő isteni tevékenységet. Az ember a belátható mindenséget alkotó munka legszebb teljesítménye, ugyanakkor azonban ennek a munkának elhívottja is. Az

emberi tevékenység új formákat bont ki a lét minden síkján. Az ember az igazi, egyetemes küldetésű *munkása, dolgozója* az épülő dolgoknak, ő az igazi kooperátora az örök Alkotónak. Munkába mozdul, hogy élhessen — éspedig minél teljesebb emberséggel élhessen; munkássága azonban nemcsak őt teszi emberebb emberré, hanem átalakítja tevékenységének terét: a hatalmas természeti világot is.

Az emberi szellemnek anyagi erőket mérhetlenül felülmúló aktivitása beleárad az anyagi lét megfoghatóságába és új kategóriákat bont ki benne. Az ember is az élelmet kereső, oltalmat kutató, veszélyektől rettegő, ellenséget megszimatóló állati test érzéklésen át látja, hallja, ízleli, örvend, fájja, élvezi és féli a környező világot. De a létfenntartást kereső kiindulásban már nem az állati test, hanem az ember találkozik a világgal. Az emberi szellem nem merül ki a test igényeinek állati kielégítésében. A szellemi látás áthalad a közvetlen biológiai érdekkörön. Eljut magához a megtapasztalt dologhoz, úgy, ahogyan az *önmagában* van. Az ember *megérti* a dolgokat. A természet megnyílik előtte és kimondja neki benső, rejtett értelmét, ami összehasonlíthatatlanul többet fejez ki és árul el, mint amit közvetlen testfenntartási, biológiai jelentése megnyilatkoztat. Az ember előtt megvallják magukat a dolgok. Mintegy *kiszolgáltatják* neki magukat. Ezen a felnyíló önkiszolgáltatáson át nyúl bele az ember a természetbe, itt ragadja meg azt, itt érinti meg legbensőbb valóságát. Itt nyílik meg az út a világ átműveléséhez, átmunkálásához: az emberi *munka, kultúra és civilizáció* nagy époszának megvalósulásához.

Az emberi megismerés a létezőben nem csupán egy esetlegesen előforduló értelmetlen *tényt* lát meg, hanem a tényfelület mögött megpillantja a kimeríthetetlen gazdagságú *lehetőségek* világát is. Mert a létező valamiképpen mindig több önmaga pusztá tényénél és a lehetőségek mélységeit rejt magában. S az emberi szellem ezt a rejtett bőséget sejti meg bennük. A természetnek életet ajándékozó és gazdagító javaiiban, erőiben sem csupán a *termést* látja, hanem megsejti a *termelés* háttérben rejlő lehetőségeit is. Ráébred arra, hogy a természet nem merül ki abban, hogy pusztán van, hanem terméseinek tovatermelésében mintegy tovább teremthető. Ennek a nagy felfedezésnek megvilágosító fényében munkás akarata újszerű aktivitásba mozdítja a természet élettelen és élő lényeit, hogy megsokszorozódjanak a lét értékvalóságai.

Amikor az emberi megismerés rányit a dolgok lényegére, az ember megtudja, hogy a dolgok létesülése *hogyan* történik és *hogyan történhet*. Belelát a dolgok készülésének *oksági* feltételezettségébe s ráébred arra, hogy azok nemcsak készülnek, hanem *készíthetők* is. Ebben a fölértelmelésben jelenik meg a *munkáló* ember, a *homo faber*. Ő már nemcsak szemléli a történéseket, hanem látva a dolgok készíthetőségi lehetőségeit, belenyúl a kauzális folyamatokba és *csinál, készít, munkálkodik, dolgozik, alkot, termel*. Oksági megismerése rávezeti az embert arra is, hogy a dolgok nemcsak készíthetők, hanem a tevékenység kiszélesítésére *használhatók* is. Belevonhatók az emberi testnek akarattól szabadon irányított mozgási szférájába, *átvihető* rájuk és *kiterjeszthető* bennük

az emberi aktivitás. Így revelálódik számára az anyag nyers tényeinek és mozgásainak az a nagy lehetősége, hogy eszközzé, szerszámmá válhatnak az értelemről irányított kézben. Az anyag eszközi lehetőségén át árad bele az emberi szellem új történéseket elindító munkás tevékenysége a dolgok ősrányú működésébe.

Az anyag lomha tömbjeiben és halmazzaiban lappangó kimeríthetetlen működési lehetőségek az eszközzé vált anyagban aktualizálódnak és irányítodak, és pedig úgy, hogy felhasználható, értékesíthető működések lesznek az ember céljainak szolgálatában. Amikor az ember *tervszerű* rendbe harmonizálja az anyag felhasználható működéseit, a mozgásoknak és a mozgásokból eredő teljesítményeknek új valóságát hívja létbe: a gép világot. A gépesítésben az emberi tevékenység óriási arányúvá nőtt. Az emberi munkálkodásnak nem sejtett és nem álmodott hatalmú új létformája támadt: a *technika*. Ez a gépi technika az emberi szellem legláthatóbb diadala az anyag erői felett. A motorok zúgásában, kerekek forgásában, villamos áramok feszülésében, gépjárművek rohanásában, repülőök szárnyalásában hasonló módon van jelen az emberi szellem láthatatlan tevékenysége, mint ahogyan a létmindenséget áthatja a teremtő isteni aktivitás létesítő jelenléte.

A múlt század természettudósa még azt hitte, hogy véglegesen megoldotta az anyag titkát. Azóta műszereink mind finomabb érzékenységű médiumán át lassanként kezdett elénkmerülni az anyag csodálatos és félelmetes arca. Most már tudjuk, hogy *lefojtott* erők lappanganak minden porszemben, hogy leburkolt, lepáncélozott, izzó tűztenger-zuhatagban élünk. Ahogy az *atombontásban* lenyúltunk az anyag mélybevesző gyökeréig, egészen oda, ahol folytonfolyású létezését veszi a testek mindensége, szinte megérintettük az anyagot teremtő Isten láthatatlan kezét. S az ember boldog meglepetéssel veszi észre, hogy a felszabaduló irtózatossági energiák továbbra is megőrzik *eszközi* jellegüket és így felhasználhatókká válnak a legmesszebbre vetett emberi célok szolgálatában. Ez a nagy felfedezés új korszakot kezd a világ átmunkálására hivatott ember történetében: az *atomkorszakot*. Csak az a kérdés, vajjon az ember termő és áldó szelidségűvé tudja-e majd nemesíteni az anyag felidézett erőit — úgy, hogy azok kiteljesítői és ne elpusztítói legyenek az emberi életnek.

Az embernek bele kell merülnie az anyag szétvesző mélységeibe, de csak azért, hogy utána annál szelesebben magasodhassék bele emberségének anyagfeletti teljességébe. Nem merül ki a hivatása abban, hogy pusztán csak él az anyagból, hanem arra küldetett, hogy az izévé és vérévé lett, rajta áthaladó és lényegévé váló anyagot átszellemítse és magasabbrendű tevékenységbe nemesítse. Hogy az anyag, ami fenn tartja őt létben, általa *több* legyen. Ez a nagy küldetés egyúttal nagy *kockázat* is. Az a veszély fenyegeti az embert, hogy belefeledkezik az anyagba és nem tud visszatérni önmaga emberi magaslataira s ahelyett, hogy ő hasonítaná magához az anyagot, az hasonítja őt magához.

A szerszámmal való munka még bizonyos természeti közelségben, a test-lelek méreteiben maradt. Még nem hívta elő azokat az erőket, amelyek messze túlhaladják a természetes emberi élettér arányait.

Amikor azonban az ember felfedezte és ténylegesítette az anyagnak *gépi-mechanikai, technikai* lehetőségeit, akkor egy új, szinte idegen-szerű jelenségvilággal találta magát szembe. A technikában *felszabadított* erők már kiszakadnak a közvetlen megfoghatóságból, egészen új existenciális síkot teremtenek, sajátos kategóriákkal és törvényszerűségekkel. Itt már kérdésessé válik, vajjon az ember a valóságnak eme túlnövekedett terét át tudja-e hatni emberségének lelkével? Mert bár a gépesülésben szervezett anyagi erők mechanizmusa léteét bővítő s életet hordozó, áldásos jelenség, mégis a gép és a pusztá technika csupán *holt* mozgás és energiaáramlás a *teljes* életű *emberséggel* szemben. Az alkotó összehasonlíthatatlanul több alkotásánál. Ezért végzetesen elszegényedik az ember, ha élete elgépiesül, ha öntudata és önlátása elmechanizálódik, ha az egész technikai valóságot nem tudja beleépíteni testi és lelki valójának eleven szintézisébe. Az elgépiesedés túlteljesítését közvetlenül az ember *életfrissesége, ösztönös üdesége* szenvedheti meg. A természetrajongó naív romantikusokkal szemben értékelnünk és védelmeznünk kell a technikai civilizációt. Az ember nem mondhat le diadalmas alkotásáról, hisz nélküle lehetetlenné válnék mindennapi élete. Viszont ugyanakkor *teljes életű és emberségű* embernek kell maradnia.

A munka nemcsak a természetet változtatja meg, hanem mindenkelfőtt átalakítja az embert. Munkára, alkotásra való elhívottsága szólítja elő az embert lehetőségeinek bizonytalanságából, hogy a valóság bizonyosságában megtalálja *igazi* önmagát. Aki nem tesz semmit, az önmagával sem találkozik. Az alkotások hozzák fel a rejtett mélységeket. Ezért hatja át az ember munkalkodását az önmegtalálásnak mindig új meglepetésű öröme. Nincs is hatalmasabb lelkesítés az anyaggal birkózó embernek, mint látni megnövekedő önmagát a meghódított természet roppant arányaiban; látni azt, hogyan terjed bele léte a világ kozmikus méreteibe; látni gondolatainak megjelenését a testek iszonyatos tömegeinek újjáteremtett világában; látni akaratainak erejét a gépekbe mozdított anyag keringésében. A munka *szabadítja ki* az embert testi valójának szűkreméretezett kategóriáiból. A munka valósítja meg és fejezi ki az embert. Sohasem szabad az alkotásra rendelt embernek eltántorodnia világot építő hivatásától, mert ekkor végzetesen elszegényedik legbenső valósága. Hiszen a munka legjelentősebb lélektani vetülete abban van, hogy általa az ember átéli és betölti léthivatását. Míg az embernek van munkája, addig érzi, hogy *teljes* értelemben létezik, hogy létének van *jelentése*, hogy élete nem *értéktelen*.

Az embernek az a lényegi tulajdonsága, hogy társas lény, kifejezést nyer a munkában is. A legegényibb munkának is közösségi dimenziója van. Születésével az egyén emberektől *át dolgozott, átművelt, átteremtett* világba érkezik. Amikor munkába áll, egyetemes emberi munkaközösségbe kapcsolódik. Dolgos fáradtságában az ember soha sincs egyedül: munkája mindig egy élő munkaszervezetbe szövődik bele. Közösségből indul el munkás tevékenysége és közösségbe épül. S mint ahogy sohasem dolgozik kizárólag *magából*, úgy sohasem dolgozik tisztán csak *magának*. Igaz, hogy minél tökéletesebb a munkája, annál

egyéni, viszont éppen legegényebb munkájának, újszerű teljesítményének van a legegységesebb közösségi jelentősége. A közösség nem átlagot vár tőle, hanem olyan valamit, amit csak ő nyújthat. Így lesz az egyén munkája által valóban gazdagabb a világ.

A dolgozó ember élete áthatóbban szövődik bele a közösségbe, mint a dologtalané. Hatalmas és szoros egybefogódásra van szüksége, hogy az ember meg tudjon küzdeni a lét munkára szólító feladataival. Az embereknek meg kell egymás között *osztaniok* a munkát, nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is. A munkamegosztás nem osztja meg az embereket, hanem ellenkezőleg: egységesíti őket. Jobban átéli azt, mennyire egymásnak vannak utalva. A munka differenciálódik, ugyanakkor azonban integrálódik is: mindenki más munkát végez, ezek a részletmunkák azonban *szerves* egységbe szövődnek. Az egyetemes emberi érdek és cél hatalmas *munkaközösséggé* teszi a dolgozó embereiséget. Mindenkinek hivatása van a munkához, de sajátos hivatása. Az embernek rá kell ébrednie, milyen tevékenységre van hangolva lényé, milyen munkálkodásban tudja kifejtetni legtermőbb képességeit. A legegényebb munkahivatás tudatával kell vállalnia a közösségi munkafeladatokat teljesítését. Ahol elszíntelenedik az egyéni hivatástudat, ott elterméketlenedik a közösségi munka is. Ha viszont mindenki szabadon megkeresheti és kibontja saját munkalehetőségeit és ezeknek az átélt hivatásból fakadó tevékenységeknek alapján *szerveződik* a társadalom, akkor mind az egyén, mind a közösség a leggazdagabb teljesítményt nyújtja és a legbőségesebb javakban részesül.

Az emberi tevékenység megnyilvánulásain megcsillan valami az emberi lélek rejtett *szépségének* fényéből, ami *művészetté* avatja a legjelentéktelenebb munkálkodást is. Nincs olyan emberi mű, amely egyúttal nem lenne művészi alkotás is. Művészetté lesz a szántás, vetés, aratás, köfetés, bányászás, sütés, főzés, varrás, építés — és hatalmas megnyilatkozású művészetté lesz az anyagnak legdiadalmasabb alakítása: a technika is. A gépek új szépségeket hoznak a teremtettségbe. A gépek formáinak, mozgásainak, zenéjének külön *esztétikája* van. Csak talán még nyersnek tűnik újszerű művészetük, talán még a technikai kifejezés nem találta meg igazi szép formáit.

Az ember a technikában is, mint minden alkotásában, ki akarja fejezni önmagát: *lenni* akar. A halál nem tudja egyszerre teljesen megsemmisíteni, a temető nem tudja egyszerre teljesen elföldelni az alkotás emberét. Halála után itt maradnak *művei, alkotásai*, örzik meghalt életét. Lassanként azonban ebben a siron áthaladó életében is meghal az ember. Hiába menti bele lelke álmait az anyag haláltalan létezésébe; az időben minden múltóvá oldódik.

Az emberi munka végső értelmét éppen ezért csak az ember halhatatlan *erkölcsi* voltában nyeri. Nem az anyag láthatóságában dől el az emberi fáradozások sorsa, hanem a szellemi lét *szabad* döntésekben mozgó halhatatlan világában. Az embernél a munka — végső jelentőségében — nem pusztán testi önfenntartás, terméshódítás, vagy közmikus méretekbe való kiterjeszkedés, hanem örök erkölcsi feladat tel-

jesítése. Az embernek Istentől kapott időtlen érvényű erkölcsi missziója van a munkához. Az ő rendeltetése: *faire, et, en faisant, se faire* — alkotni és alkotva alkotódni, miként *Lequier* mondja. S míg az ember külső alkotásaiban menthetetlenül eltemetetik, benső valóságban *mindörökkre* megmarad. Nem külsőségeiben, hanem *bensőségében* hatalmas az ember. Nem akkor a legnagyobb, amikor az atomerők felszabadításával *világépítővé* lesz, hanem amikor munkafeladatának teljesítésével egy örökkévalóság felett dönt. Innen érthető, hogy nemcsak a külsőségekben megmutatkozó munkásságnak van értéke, hanem a láthatatlan rejtekben maradó tevékenységnek is: a szemlélődésnek, a tiszta gondolkodásnak és általában minden *értelmiségi* munkának. Mert az ember a célja minden fáradozásnak. Nem külső történések a munka értékének *végző* lemérői, hanem a bensőségében halhatatlan létű ember. Így a legelrejtettebb munkás tevékenység is megmarad. Minden emberi fáradozásnak azonos esélyei vannak az elmúlhatatlan értékek valósítására. Az erkölcsi értékek örök fényében kitisztul a munka igaz jelentése és megmutatkozik a munkában való *végző egyenlőség*.

Éppen a legnagyobb kultúrateremtő népek sejtették és tudták legvilágosabban, hogy az emberi munkának el nem múló értéke van. A halhatatlanság gondolatából születtek a leghatalmasabb kultúraépítő szándékok és a halhatatlanság meggyőződésében nyeri igazi súlyát, komolyságát és értelmet minden erő kifejtés. Teljes odaadással csak az *örökkévalóságnak* tud dolgozni az Istentől teremtett ember. Ahogy a munka igazi, önfeláldozó, neves és névtelen hősei mindig érezték is, hogy a munka nem kényszer, hanem örök értelmű hivatás.

Isten teremtő tette *örömteljes* munkálkodásra rendelte az embert. Az Írás szavai szerint: „Vette tehát az Úr Isten az embert és a Gyönyörűség paradicsomába helyezte, hogy művelje és őrizze meg.” (*Gen.* 2, 15.) Az ember azonban elhütlenedett nagy küldetésétől, ezért nem kerülhette el árulásának keserű következményét. Elvettette az Istentől és kitagadtatott. Az isteni Igazságosság átka félelmetesen sötétlett száműzött életében és természetes, hogy árnyékot vetett *munkálkodásának* értelmére is: „Átkozott legyen a föld munkád alatt — hangzott az ítélet —, fáradalmak árán egyél abból élted valamennyi napja alatt. Tövis és bogáncsot hajtson az néked s a föld növényzetét egyed. Arcod verejtékével edd a kenyeredet, míg vissza nem térsz a földbe, amelyből vétettél, — mert por vagy s vissza kell térned a porba!” (*Gen.* 17—9.) Beláthatatlan évezredek messzeségébe vetődött az Istentől elvettette ember. Dolgozott, mert dolgoznia kellett, de a munkának nem láthatta igazi értelmét és nem ízlelhette édességét. Mindig valami végzettségét látott benne: eliteltetést. Legtöbbször pedig szégyent és megaláztatást. A pogány szemléletben a munka a *leigázottak*, a rabszolgák feladata. Azonban az idők teljében eljött az ember megígért Megváltója és az emberi munka *megszentelője*. S amióta a mindenséget teremtő Isten egyetlen Gyermeke az Ács Feleségének fia lett, feloldódott a munka átka, felszabadult az emberi kezek munkája, megáldatott a munkában fáradt emberi test verejtéke. Isteni méltóságot nyert a munka, mert

maga az Isten is, harminc esztendeig, kérges tenyerű, napégette arcú ácsmunkásként élt közöttünk.

A megtestesült Isten hozta meg a munka megszentelését és a *kereszténység* hirdette meg a világnak a nagy örömhírt. A munkás Krisztust Istenének valló kereszténység ébresztette rá az emberiséget a munka isteni méltóságára és múlhatatlan értékére. A kereszténység adott igazi munkakedvet az alkotó emberi szándéknak. Igaz, hogy a keresztény hivatástudat nehezen tudta leküzdeni az őspogányság évezredek képzeit és azok minduntalan visszakisértettek történetében. A letargiának, a terméketlen passzivitásnak, az anyagban mozgó tevékenység elátkozásának tarka változatosságú eretnkségei folytonosan ott ólálkodnak a názáreti ácsműhelyből elindult vallás körül. De az igazi keresztény ember tudja, hogy a munka szent *hivatal*. Nem szolgaság, hanem uralkodás: uralkodás a természet mérhetetlen hatalma felett. Nem szégyen, hanem dicsőség: dicsősége az Istent másoló embernek. Nem kényszer, hanem szabadság: szabadsága a vak anyagi erőkkel szembeforduló merész földi vándornak.

Kultúrtörténészek megállapítják, hogy a modern természettudományos kultúra és technikai civilizáció a keresztény szerzetesség intézményéből fakad. Az újkor természettudósának és feltaláló munkásának őstípusa a keresztény szerzetes. Ő valósította meg aszkézisnek és aktivitásnak, szemlélődésnek és ténykedésnek azt a csodálatos szintézisét, amely teremtő talaja lett a természettudományos fejlődésnek. Az alkotó munkához dialektikus ellentétességben feszülő kettősség kell: elmélyedés és tevékenység. Nehéz megtalálni és megvalósítani ennek a kettősségnek eleven, teremtő szintézisét, mert vagy az egyik, vagy a másik végletbe sikklik az ember. Indiában például minden alkotó akarát belefuladt a terméketlen szemlélődésbe, a kínai öskultúrát viszont az gyökértelenítette és száritotta el, hogy a kínai lélek szétszóródott és elsőkélyesedett a mindennapi gyakorlatiasság közvetlen gondjaiban. A kereszténység hozta meg a tevékenységet teremtővé tevő aszkézist. Mert ahhoz, hogy egy tudós fölfedezze a természet titkait, hatalmas áldozatot jelentő aszkézis kell: elvonulás, lemondás és kérlelhetetlen önfegyelem. *Rutherford* például százezer kísérletet végzett a *Wilson*-kamrával, míg hat esetben atommaghasadást észlelt. Ez olyan szívós kitartást és összeszedettséget igényelt, mint amilyenre a keresztény szerzetesi aszkézis tanította meg az emberiséget. A szerzetes elvonult a világtól, de ezt nem a buddhista életmegvetés passzív lelkiületéből tette. Az ő elvonulásának szándéka hatalmas életigenlésből fakadt: a tökéletesebb, a magasabbrendű, a termékenyebb élet titkának nagy *szomjúságából*.

Az emberi munka nem más, mint a Teremtő örök munkálkodásának folytatása az idő műhelyében. De csak akkor lesz az emberi munka Isten képmásává magasodó ember teremtő lendülete, ha ez a munka is megszentelődik, mint az a nagy isteni alkotás az idők hajnalán. A munkás ember a Teremtő elküldöttje. Viszi és vési az isteni arcot az alaktalan anyagba. Munkásságával istenibb értelmet ad a világ kifejtőzésének. De hogy el ne vesszen hivatása betöltésének úttalan útjain, vissza-vissza kell térnie önmaga mélységeibe, hogy itt találkozzék a csend és nyugalom

megerősítő Istenével. A teremő Istent ünneplő csendes megpihenés azt jelenti, hogy az ember fölőtte áll a munkának, hogy a munkás nem rabja, hanem ura alkotásának, hogy a dolgozó test-lélek több érték, mint a pusztá munkateljesítmény. Ha az emberben nem lenne meg az ünneplés nagylelkűsége, a munka megbosszulná magát rajta és kisajátítaná őt magának. Az ünneplés benső elmélyedése ráébreszti az embert arra, hogy munkás fáradozása nem vakcélú kényszer, hanem szent *hivatal* teljesítése.

NEM A DOLGOK

Nem a dolgok bonyolultak, te vagy a bonyolult, aki szemléled őket és addig boncolod, amíg e nagy egység ezer atomra hull előttd.

Megpróbálad aztán, hogy összerakd s kitudd lelkét a létadó erőnek; mohón hajolsz lencséd fölé, de csak fejfákat látsz, nagy jelkép-temetőket.

Ez hát a világ? föltételezések tömegsírja, amely fölött az élet talány-arcának örök fátyla leng?

Vagy az egység, mely ott dereng a részek tükrén, mégis a lételőtti Lélek elmosódó lábnyoma idelent?

Rónay György

RÓM. 13, 11—14.

Ideje már, hogy álmodból fölébredj, mert nem állnak meg érted a napok. Vigyázz! míg alszol, eltelik az élet s meghalsz, mire fölkelve hajnalod.

Ne éreznéd, hogy bensődet a féreg emészti már? Ó lélekző halott, ajkadon oly jajongva sír a lélek, hogy lehetetlen meg nem hallanod.

Öltsd fel a világosság fegyverének ragyogását és készülj: az itélet közelebb van hozzád, mint gondolod.

Úgy járj tehát, hogy ha majd az ígélet beteljesedik, az örök Igének dicsősége övezze homlokod.

Rónay György

MIRE KÜLDÖTT

Mire küldött az Isten? arra, hogy
gyűlöld azt, aki épp úgy, mint te, mása,
s pusztán azért, mert károdat kívánja?
Miért küldött? azért, hogy marakodj

s visszaharapd a beléd harapót;
vagy hogy utána menj és hogyha fájna
szegénynek a rajtad ejtett marása,
te adj sebére egy kis balzsamot?

Nyilván nem azért küldött, hogy ítélkezz,
hisz magadat ítélned épp elég lesz,
és irgalmat, ha rád kerül a sor,

hol lelsz, ha magad sem irgalmazol?
Gyűlöl? Szeresd; s tán megválthatod akkor
magadat is, őt is a kárhozattól.

Rónay György

INGEMISCIT ET PARTURIT

Róm. 8, 19—23.

Fák és virágok, harmat és ködök,
az ásványok vak lelke s fönn a mennyég:
megváltásáért hozzád könyörög,
ember, ez a teremtett végtelenség.

Ha állsz a vizek örvénye fölött,
vagy nézed fönn a forgó szféra rendjét:
mintha az égi s földi délkörök
halk zokogással irgalmad esengnék.

Mert a világ sebzett szíve vonaglik
s a lét vajúdni meg nem szűnik addig,
míg szabadságot nem nyer általad,

s benned, a te dicsőségedben újra
römolhatatlanná magasztosulva
föl nem ragyog a megváltott anyag.

Rónay György

INTEGRIZMUS ÉS KONZERVATIVIZMUS

Miért ne beszélünk róla őszintén? Vagy talán nem lehetséges minderről tisztelettel, de tárgyilagosan és kerteles nélkül szólni, tekintet nélkül a személyekre, egyszerűen szembenézve a pusztá tényekkel? Konklúzióink annyit fog érni, amennyit bizonyításunk, elemzésünk és okfejtésünk ér; ha ezekben hiba lesz, örömmel vesszük a helyreigazítást és ennek megfelelően változtatunk végkövetkeztetésünkön is. Egyébként maguk a tények mutatják, hogy lehet tárgyilagosan, sőt derűlátón beszélni a modern — és főleg a francia — katolicizmus egyik kínzó problémájáról, amely mögött két különböző magatartásból eredő ellentét rejlik.

Az egyik magatartás az *integrizmus*, amelyen ezúttal nem bizonyos katolikusoknak a század első negyedében a modernizmussal szemben tanúsított reakcióját értjük, amit főleg a feljelentések és a titkos társaságok uralma jellemezett, hanem azt a sajátos fölfogást, amely a katolikusok egy csoportjánál az egész újkor folyamán, és főleg a vallási válságok korszakaiban állandóan megtalálható. Mert az integrizmus nem doktrína, hanem magatartás; mi legalább is azt a módot értjük rajta, ahogyan valaki katolicizmusát átéli, megvallja és kifelé megvédeni igyekszik. Amikor például V. Károly és Ferdinánd azt kérte az Egyháztól, hogy a katolicizmushoz való hűség megkönnyítésére a germán országokban a hívek két szín alatt áldozhassanak, sok katolikus, főleg Spanyolországban, hevesen ellenezte ezt a „megalkuvást”, mondván, hogy kár megkönnyíteni azoknak a visszatérését, akik vallásukat elhagyták. Nem tanokról volt itt szó, hiszen a Szentszék végül megengedte a kehely használatát, hanem inkább két ellentétes mentalitásról. Egyesek ilyen külsőségekben való könnyítésekkel szerették volna elősegíteni a keresztyének egységét, mások viszont elvből elleneztek minden — bármilyen jelentéktelen — engedményt, és a szoros kaput igyekeztek még jobban elszűkíteni. Ez az irányzat, amely Carafa kardinálissal, a későbbi pápával, majd V. Piusszal győzelemre jutott, sokban hozzájárult az ellenreformáció magatartásának megmerevítéséhez.

E kétféle irányzat kikristályosodására főleg a XIX. században adódott alkalom. A francia forradalom nemcsak politikai, hanem spirituális szempontból is fordulópontot jelent. Életbevágóan fontos választás elé állította az embereket. Nem is annyira a jakobinus filozófia és a katolikus hit közötti választásról volt szó, mint inkább arról, elfogadják-e vagy a *priori* elutasítják-e a modern világ bizonyos értékeit. Lamennais és folyóirata, a *L'Avenir* például nagyon is hirtelenül és abszolút módon foglalt állást a szabadság mellett. Lacordaire, akinek csodáljuk valóban „katolikus” szellemét, szintén a szabadság oldalára állott, de mennyivel tisztább és mérsékeltbb szellemben tette ezt, mint Lamennais! Már ő is észrevette, hogy kétféle irányzat alakul ki a katolikusok között, aszerint, hogy — bizonyos mélyreható módosításokkal — elfogadják-e a forradalom vívmányait, avagy nem.

Sajnos, a helyzet idővel elmérgesedett, amiért elsősorban két szélső-

séges és szenvedélyes temperamentumú ember viseli a felelősséget: a forradalmár Lamennais és a tradicionalista Veuillot. Helyesen jegyzi meg Lacordaire, hogy Veuillot lapja, a *L'Univers* szélsőségesen reakciós magatartásával és türelmetlenül polemikus hangjával befejezte Lamennais művét. Részben neki köszönhető, hogy a katolikusok tábora kettészakadt. Egyébként kétségkívül Lamennaist terheli a felelőség azért, hogy a francia katolikusok vallási és politikai vitáiban olyan szertelen és sértő hangnem honosodott meg. A *L'Avenir* körül kerekedett vihar óta jött divatba a francia katolikusok között az a sajnálatos szokás is, hogy egymást Rómában feljelentgették. Veuillot viszont azt a súlyos hibát követte el, hogy a *L'Univers* szerkesztőségéből eltávolította a liberális gondolkodású embereket, akiket Páris érseke ajánlott neki, s ennek az lett a következménye, hogy a reprezentáns katolikus sajtó egy kétségkívül igen tehetséges, de szélsőséges és egyoldalú ember véleményét kényszerítette rá a közönségre. Az 1851-i államcsinnyel csak rosszabbodott a helyzet. Ettől fogva egészen 1859-ig Veuillot a katolicizmust az önkényuralomhoz való csatlakozással azonosítja, a parlamentarizmust eretnekiségnek tartja és szenvedélyes intranzigenciájában az Egyházhoz való hűséget összekeveri avval a nagyon is kétes orthodoxiával, amely túlzásával meghamisítja a katolikus vallás tekintélytisztelét és dogmatizmusát.

A két különböző irányzat, amely a francia katolikusokat egymással szembeállítja, politikai színezetű is, mert Franciaországban a politikának egészen a legutóbbi időig mindig filozófiai és vallási háttere van. A franciáknak a Forradalom sokkal többet jelentett, mint az előjogok eltörlését, a Köztársaság többet, mint a politikai élet egy bizonyos rendszerét, és a Modern Világ többet, és főleg mást, mint bizonyos életfeltételek összeségét vagy bizonyos értékek iránt érzett rokonszenvet. Ezek mögött a mítosszá vált fogalmak mögött a tekintély elvének visszautasítása és ugyanakkor az Isten, főleg a kinyilatkoztató Isten szuverénítésének elvetése rejlett. A francia katolikusok, sajnos, ahelyett, hogy a helyes középúton találtakoztak és olyan emberekre hallgattak volna, mint Lacordaire, aki egyaránt hű volt Istenhez, Egyházhoz és az evilági hivatásához, még súlyosbították a félreértést azáltal, hogy vagy Lamennais-val *en bloc* elfogadták a jakobinus eszméket, vagy Veuillot-val és a harmadik köztársaság első felének konzervatívjaival minden megkülönböztetés nélkül elvetették azt a modern világot, amelyben dolgozniok kellett volna. A francia katolicizmus története 1871 és 1945 között nem más, mint a helyes középút lassú győzelme a két szélsőség: a modernizmus és az integrizmus fölött. Ezt a békés hadjáratot elsősorban XIII. Leo, XV. Benedek és XI. Pius vezették, akiket néhány kiváló főpap segített, mint például Verdier és Suhard kardinális.

Nehéz küzdelem volt ez, mert Franciaországban a harcok eszmei sikra terelődnek és vallásháború formáját öltik. Ráadásul a franciáknál a középkorban és az *Ancien Régime* alatt a kereszténység páratlan eredményeket ért el, és a fényes múlt emlékének bűvöletében a francia katolikusok kötelességüknek érezték hazájukat újra meghódítani Krisztus számára. Másrészt a középkor és az *Ancien Régime* kereszténységének történelmi súlya is roppant erővel nehezedett a francia társadalomra és

olyan mély gyökereket eresztett az egész francia kultúrába, hogy az új társadalmi berendezkedés hívei csak úgy vélték sikert elérni, ha támadták az Egyházat, sőt magát a kereszténységet is, amely annyi gyökerével tapadt ehhez a multhoz.

Viszont az is érthető, hogy azoknál a katolikusoknál, akik nem láttak eléggé a dolgok mélyére és nem tudtak nagyvonalúan lemondani a rögtöni és kézzelfogható eredményekről, a kereszténység védelme politikai színezetet öltött. Ez pedig nagy szerencsétlenség volt. Egyes hű katolikusok azt hirdették: ha elfogadjuk a köztársaságot és a modern világot és azokat az értékeket, melyeket magukénak vallanak, a kereszténység alatt vágjuk a fát. Mások, nem kevésbé hű katolikusok, akik a kereszténység ügyének szolgálatát másképen fogták fel, azt mondták: amikor a köztársaság és a modern világ ellen harcoltok, csak elmélyítitek a félreértést, amelynek következtében ellenfeleitek azt gondolják, hogy csak akkor jó republikánusok és modern emberek, ha a katolicizmus ellen fordulnak... Így aztán a katolikusok megoszlása állandósult. Az ellentét mind élesebb lett azok között, akik hajlandóak voltak a modern világ felé „leeresztetni a felvonóhidat”, és azok között, akik nem akarták áthidalni, sőt, ha lehet, még mélyíteni is igyekeztek a szakadékot. A félreértést még növelte az a körülmény, hogy az előbbieket „modern világon” azt a történelmi korszakot értették, amelyben éltek, összes intézményeivel és törekvéseivel, az utóbbiak viszont a forradalom és köztársaság vívmányainak nem keresztény, sőt esetleg határozottan egyházellenes részét. Ezért a konzervatívok az előbbieket árulóknak, vagy legalább is oktalanoknak tekintették, akik a trójai falovat engedik be falaik közé. Végülis a tradicionalisták, ellenezve mindazt, ami új — nehogy a keresztényellenes elemekkel valamiképp paktumra lépjenek — elválták útjukat a modern világ felé és a katolikusok nevében visszautasították az embernek azt a jogát, hogy kivegye részét az evilági életből és magáévá tegye kora törekvéseit, értékeit és intézményeit, amennyiben nem bűnösök. Tragikus félreértés volt ez, amelynek eredete a francia forradalom és nem utolsó sorban az *Ancien Régime* céljainak bizonytalan és kétértelmű magyarázatában keresendő és főleg abban, hogy ez utóbbiban Isten és a Császár ügye teljesen összekeveredett.

Azok alapján, amiket az integrizmusról és modernizmusról röviden elmondottunk, két vonással összegezhethetjük jellemzőiket: 1. totális állásfoglalást jelentenek, rányomják bélyegüket az egész életformára, nevelésre, temperamentumra, át- meg átszövik az egész szellemi és erkölcsi életet; 2. különösen konzervatív oldalon, határozott politikai magatartással járnak együtt. Azért mondom, hogy különösen konzervatív oldalon, mert az integristák egész életformája pontosan megszabott dolgokhoz van kötve. Ezzel szemben az a körülmény, hogy az ember nyitva áll a modern világ felé, még nem jelent szükségképp határozott politikai állásfoglalást, hanem inkább csak bizonyos szellemi hajlandóságot. Ha viszont valaki a modern világgal, a forradalommal és köztársasággal szembehelyezkedik, természetesen azokhoz a dolgokhoz vonzódik, amelyek a régi időket jellemzik. Ezért az integrizmus majdnem mindig jobboldali politikai beállítottsággal jár együtt.

Az ellentéteket növelte, hogy mindkét oldalon olyan emberek állottak, akik temperamentumban és beállítottságban merőben különböztek egymástól. Például egy Newman és egy Manning soha sem érthették meg egymást. Egy volt a hitük, hivatásuk, jellemük, intelligenciájuk, nemzetiségük és kultúrájuk, mégis mindenben szemben állottak egymással, mert merőben másképp éreztek a modern világgal szemben. Márpedig semmi sem választja el jobban az embereket, mint az érzés. A kanadai francia katolikusok például majdnem mindenben megegyeznek az ir katolikusokkal, mégis nehezen értik meg egymást, mert különbözőképpen élnek és különbözőképpen éreznek. Már az egyes emberek közötti ellentét is szinte legyőzhetetlen, ha különbözőképpen éreznek, hát még ha nem egyes emberekről, hanem embercsoportokról van szó! Két egymással szembenálló csoport mindig félelmetes, mert előbb-utóbb a bizalmatlanság pszichózisát termelik ki és a klikkszellem kizárja a kibékülés minden lehetőségét. Így volt ez az integristák és a modern világgal rokonszenvező katolikusok esetében is. Az integristák attól rettegtek, hogy a lebocsátott felvonóhidakon bevonul az ellenség és ellenfeleik paktumot kötnek vele. Ez utóbbiak viszont mindig azt gyanították — és nem is egészen alaptalanul —, hogy a konzervatívok feljelentik őket Rómában, ezért bizalmatlanok voltak irántuk és ez a bizalmatlanság némi megvetéssel párosult. Az integristák maguk is érezték ezt, szenvedtek is miatta és többnyire még merevebb dogmatizmussal, még nagyobb bizalmatlansággal, még több feljelentéssel igyekeztek magukat túlkompenzálni.

Végeredményben mi a lényege annak a jobboldali beállítottságnak, amely vallási téren az integrizmusban nyilvánul meg?

Azt szokták mondani, hogy a jobboldali ember a rendet az igazságosság fölé helyezi, a baloldali viszont többre becsüli a rendnél az igazságosságot. Nem biztos, hogy az érdekeltek e személyleírásban magukra ismernek, mégis azt gondolom, hogy a jobboldaliaknak valóban legnagyobb gondjuk egy bizonyos rend. Kétségkívül megtalálhatjuk náluk a rendszeretet és a hűség erényét, ami nem megvetendő, főleg ha keresztény felebaráti szeretet koronázza meg. Elsősorban egyfajta rend emberei ők, akik egész lelki alkatuknál fogva azt szeretik, amit kívülről, tekintélyi alapon, előírásokkal szabnak ki az emberre. Ha például Veuil-ot egyik alapvető művét, az *Illusion libérale*-t olvassuk, szembeötlő, mennyire vonatodik mindahhoz, ami felülről jön, akár törvény írja elő, akár hagyomány vagy dogma; viszont bizalmatlan minden iránt, ami az embertől ered. Jellemző rá a bizalmatlanság a „világ” és a világ haladása iránt és a vonzódás az „erős kéz” politikája és az önkényuralmi módszerek felé. Alighanem ebben a mentalitásban keresendő annak a túlzott nyugtalanságnak az oka, amit Franciaországban az úgynevezett „amerikanizmus” keltett. Az „anti-amerikanisták” részben jogos, részben alaptalan félelme mögött az attól való rettegés bűjt meg, hogy tekintélyuralmi rendszerüket, amelybe a vallást bezárták, esetleg veszélyeztetni az a két hatalmas erő, amelyet Hecker atya olyan szenvedéllyel hirdetett: a vallási alany és a Szentlélek, aki közvetlenül beavatkozik az emberi életbe és szétfeszítheti gondosan felépített rendszerüket.

Mindezt a tapasztalat is megerősíti. Előfordul ugyan, hogy egyes jobboldaliaknak nagyvonalú és határozott szociális elgondolásuk van, a nép azonban mindig atyáskodást gyanít náluk és soha sem fogja azt érezni, hogy valóban az ő pártjukon állnak. A rend hívei u. i. azt képzelik, az emberek csak akkor csinálhatnak valamit jól, ha azt felülről előírják nekik. A jobboldaliak nem bíznak eléggé az emberben. Az egyéni kezdeményezéssel szemben való magatartásuk visszautasító, elítélő, legjobban esetben leereszkedő. Az ő szemükben csak annak a cselekedetnek van értéke, amelyet tekintélyi alapon viszünk végbe. Világnézetük hierarchikus. De vajjon az életben csak annak lehet értéke, ami a hierarchikus elvnek engedelmessékedik?

Mínthogy az Egyház szervezete hierarchikus, egyesek csak azt tartják jó katolikusnak, aki az Egyház iránti hűségét jobboldali magatartással köti össze. Ez a hibás kapcsolás az integrizmus alapja. Ehhez járul még a „természettőlöttségnek” az a helytelen felfogása, amely „naturalizmust” szimatol az emberi természet legegészségesebb megnyilatkozásaiban is.

Ha a modern életet a maga egészében tekintjük, elsősorban úgy jellemezhetjük, hogy felfedezte az alanyt. A középkort és az *Ancien Régime*-t főleg két vonás különbözteti meg a modern kortól: 1. az objektivitás, amely nem tartja fontosnak, hogy valamely dolgot ki és hogyan mond, mert kizárólag csak a tárgyi igazság érdekli. Lélektani és történelmi szempontok a középkori embert nem izgatják. 2. A hagyománytisztelet: az eszméktől nem annyira újdonságot, mint inkább folytatóságosságot vártak, azt, hogy az új ideák a régiek nyomába lépjenek.

A modern világot, amelynek születési idejét a XII. század végétől 1680 körülig tehetjük, aszerint, milyen oldalról nézzük, az előbb elsorolt vonásoknak pontosan az ellenkezője jellemzi. 1. Az alany felfedezése és az alany szerepének hangsúlyozása. Az ember és az ember lehetőségeinek felfedezése; ráeszmélés arra, hogy az igazság felismerésében és megismerésében milyen nagy szerepet játszik az ember egyéni hajlama. A modern ember szemében kevésbé fontos, hogy valami igaz-e vagy nem, inkább az érdekli, hogyan jut el valaminek a felismeréséhez és miképpen fejezi ki azt. Még az igazság kutatásában is elsősorban lélektani és történelmi szempontok vezetnek. 2. Új igazság kutatása, szenvedélyes érdeklődés az új igazságok iránt. A múlt elvetése csak azért, mert mult, óvakodás attól, hogy hogy az előző nemzedéknek a nyomába lépjen.

Hogy ebben a magatartásban van sok túlzás is, és hogy a modernizmussal kapcsolatban jogos az ítéletalkotás betegségéről beszélnünk, azt fölösleges bővebben fejtegetnünk. Avval is tisztában vagyunk, hogy az alany túlbecsülése a szubjektivizmushoz vezetett (Kant), a túlzott bizalom pedig mindaz iránt, ami az embertől indul ki, az ideológiai laicizmus (Rousseau), amely a priori elvet mindent, ami nem az embertől ered. Akadtak azonban olyan megfontolt szellemek és közöttük nem egy katolikus, akik azt gondolták, hogy az igazság az alany szempontjából is nézhető és a megismerés feltételei között az egyéni hajlam sem hanyagolható el. Ezek felhasználták az új szempontokat, sőt a fejlődés gondolatát a kereszténységre is alkalmazták, e téren szintén jogosnak

ismerve el a pszichológiai és történelmi nézőszöveget. Ez volt Möhler és Newman nagy újdonsága; helytelen azonban a modernizmus őseit látni bennük. Hiszen már Pascal megnyitotta az utat egy újfajta teológia és apologetika felé, amelyet — egészen más körülmények között — később Dechamps és Blondel folytatott. A XIX. század vége felé az alany szempontjainak elismerését sürgető irányzatok mind sűrűbben kopogtatnak az Egyház kapuján, elfogadásukat és megkeresztelésüket kérve. Ez volt a Hecker-féle irányzat alapja is, és helytelen volna benne „amerikanizmust” látnunk. Az úgynevezett „keresztény demokrácia” és „új apologetika”, továbbá a történelmi szempontoknak az egyházi oktatás terén való érvényesülése is ennek a mélységes szellemi igénynek a megnyilvánulásai. Kétségtelen, hogy a modernizmus is ebből az igényből született, de bizonyos téves modern filozófiák és a protestáns liberalizmus útjára tévedt, s ezért az Egyház nem fogadhatta el. A baj csak az, hogy a modernizmus tévtanítása olyan reakciót szült, amely azt is fenyegette, ami az előbb vázolt irányzatban jó volt. Csodálatos, hogy az Egyház milyen gyorsan felismerte, mi az, ami belőle átvehető, és mi az, amit el kell vetnie. Ennek köszönhető, hogy megmentette, ami benne értékes volt; mert ha a „keresztény demokrácia” és az „új apologetika” kapott is nehány aknát a harcban, amely az Egyház iránti hűség nevében folyt, mégis sikeresen túlélte a modernizmust.

De térjünk vissza az integrizmushoz és lássuk, hogy vallási téren miben nyilvánul meg ez a magatartás. 1. Az integristák túlságosan hangsúlyozzák az eredeti bűn következményeit és az emberi természet romlottságát, éppen ezért naturalizmusként ítélnék el sok, magában véve ártatlan és egészséges dolgot — például a sportot —; gyanakodva nézik a modern ember kedvteléseit és a vallásgyakorlatokból szívesen emelik ki a legnehezebben teljesíthetőket. 2. Hajlamosak az erős kéz politikája és az önkényuralom iránt, s a pedagógia terén is hasonló elveket vallanak. 3. A priori ellenszenvet éreznek a fejlődés gondolata iránt és homlokráncolással fogadják, ha „életről”, vagy „egyéni élményekről” van szó. 4. Visszautasító magatartást tanúsítanak mindavval szemben, ami kívülállóknál a katolicizmushoz való közeledést megkönnyíti. 5. A hit fogalmát intellektuális irányban fejlesztik, hangsúlyozzák annak objektív arculatát (*fides quae creditur*) és dogmatikus jellegét; nem szívesen hallják, ha a hit szubjektív realitásáról (*fides qua creditur*) és a hozzá vezető utakról van szó. 6. Különösen vonzódnak a hit racionális elemeihez, szeretik az okoskodás útján való bizonyításokat és a dedukciót, viszont kevésbé hajlamosak az indukció iránt; gyanakodva fogadják az egyéni élményre és a lelkiismeretre való hivatkozást. Nagyon szeretik a skolasztikát és „keresztény filozófiának” csak Szent Tamást számítják, Szent Anzelmet, Bonaventúrát és Ágostont viszont mellőzik. A modern bölcselőkről azt tartják, hogy tudatlanok, mindennek kiforgatják az értelmét és semmi értékeset nem hoztak, még a problémák felállítása terén sem. Egyébként a problémák sokkal kevésbé érdeklik őket, mint a konklúziók bizonyítása és az elért eredmények védelme. Ha az övéktől eltérő gondolattal állnak szemben, nem azt nézik, milyen belső igényből fakadt, sem azt, milyen életrevaló elemeket tartalmaz, hanem igekeznek

saját definícióik alapján kimutatni, milyen tévedéseket rejt és mennyire nem ér semmit. 7. Az Egyház tanításának értelmezésében ragaszkodnak a szavakhoz, az *irányelveket*, amelyeket Róma ad, végleges *formuláknak* tekintik, jöllehet azok a katolikus étellel együtt fejlődnek, mintegy belülről irányítják azt. Az igazságot nem úgy fogják fel, hogy annak elérésére más szellemek társaságában törekszik az ember, hanem mint valami készen kapott dolgot, amit passzív módon el kell fogadni. Mindjárt eretnokséget szimatolnak azoknál, akik még csak keresnek és egyelőre inkább csak problémákat, mint konklúziókat ismernek. 8. Ennek a magatartásnak megfelelő az Egyháztól vallott tanításuk is: elismerik ugyan a kegyelem nagy szerepét, de inkább csak az egyes ember életében; ha az Egyháztól van szó, akkor nem annyira misztikus értelemben beszélnek róla, inkább mint a legfőbb tekintélyt emlegetik, amely mintegy kívül áll a vallás alanyán. (Ébből a szempontból nagyon jellemző A. Dörner: *Sentire cum Ecclesia* című műve.)

Amint látjuk, az integristák különös vonzalmat éreznek minden iránt, ami „kész”, amit felülről határoznak meg és szabnak az ember elé. Már most ami az egyházi reformokat, vagy pontosabban a haladással való szembehelyezkedés okait illeti, mi következik a fent vázolt mentalitásból? Az integrista nem ellenzi a reformokat, még azt sem mondhatjuk, hogy formalista lenne, sőt ellenkezőleg: sokat ad a belső életre. De: 1. hajlamos azt gondolni, hogy minden morális kérdésekre vezethető vissza és elegendő, ha az ember csak önmagát reformálja meg, vagyis ha tisztább, buzgóbb, jellemesebb lesz. 2. A reformokat úgy képzeli, hogy visszatérést jelentenek bizonyos szigorúan körülhatárolt szabályokhoz, ami a gyakorlatban annyit jelent, hogy minden kezdeményezést felülről vár. 3. Nem gondol arra, hogy az Egyház bizonyos dolgokban kénytelen alkalmazkodni a világ folyásához. Eleve bizalmatlan mindennel szemben, ami még nem kész, ami még születőben van. 4. Sokszor úgy érzi, hogy az élet sérti az igazságot; minthogy azonban bármerre nézünk, az élet vesz körül bennünket, mindenütt ellenséges erőket lát, amelyeket többé-kevésbé azonosít mindazzal, ami él, mozog és születni vágyik. Az integrizmus nagyon hajlamossá teszi az embert arra, hogy eretnek összeesküvésnek tartsa mindazt, ami a világban a középkor, illetve a francia forradalom óta történt.

Az 1895—1910-es évek modernizmusa kétségkívül eretnokség volt, amely, mint X. Pius mondta, magában foglalja az összes tévtanokat. Az integrizmusról viszont nem mondható, hogy herezis lenne, még ha egy magasabb igazság szempontjából vannak is benne tévedések. Azt szokták mondani, hogy az integrizmus legfeljebb avval vétkezik, hogy az erény irányában túloz, ami mindenesetre jobb, mint az ellenkezője, mert például a mértéktelenség vagy szelidség terén való túlzás kevésbé térít le az erény útjáról, mint a mértéktelenség vagy a szertelen hevesség. Ezért mondják egyesek, hogy az integrizmus inkább halad az ortodoxia útján, mint a modernizmus és kevésbé árt a katolicizmusnak, mint a túlzott engedékenységgel és alkalmazkodással.

Ez a megítélés azonban helytelen, mert ami érvényes az erények terén, az nem mindig alkalmazható az igazságosság terén. Aki az orto-

doxia irányában túloz, éppen úgy letérhet a katolicizmus útjáról, mint a modernizmus hívei. Talán inkább azt mondhatnók, hogy a modernizmus az Egyház szerkezete ellen vét, amikor megváltoztatja a dogmák értelmét és félreismeri az Egyház hierarchikus rendjét; az integrizmus viszont az Egyház élete ellen vét, amikor nem ismeri fel a fejlődés, az alkalmazkodás és az asszimiláció jogos követelményeit. Mert az Egyház felülről épül ugyan, de alulról szívja magába az életet.

Végül hadd idézzük Newman kardinálist, aki az integristákról a következőket mondta: „Egyházat építenek maguknak az Egyházon belül és saját nézeteiket dogmává emelik. Nem is annyira nézeteik ellen fordulok, mint inkább szakadár szellemük ellen.” Valóban, az integristák általában nem hajlandók ablakot nyitni mások felé és eleve elítélnék minden kutatást, eretneknek tartván azt, aki az elfogadott eszméket kétségbe meri vonni; s hajlanak arra, hogy a katolikusok hűségét avval mérjék, mekkora buzgalommal gyanúsítanak másokat eretnekséggel. Ezek az emberek egyéni ítéletüket az Egyház ítélete fölé helyezik és a katolicitást saját korlátolt szellemük méreteire zsugorítják. Az integristákból hiányzik a bizalom és szeretet az igazság iránt, ezért nem is képesek felismerni és relatív megvalósításaiban is tisztelni az igazságot.

„Uram, tágítsd ki lelkemet” — imádkozta Sziénai Szent Katalin.

A MULT IDŐ

A honvágy így-úgy csillapítható,
A törtető patakra vár a tó.
A föld ölére hull a pipitér,
S a vágó vándor egyszer hazatér.

De hogyha hívón feléd intene
Gyermekkorod elsúlyedt Édene,
Míg szép emlékek árja zúgva zúg,
Tudd meg, hogy arra elrekedt az út.

Hisz éppen ez a lélek otthona:
Szülők, játszótér, néhány jó koma,
Iskola, osztály, templom, rokonok:
Bujdosó szív, ez a te otthonod.

A mulandóság? Nem az fáj nekem.
Halál sem borzong már a szívemen.
Csak az a honvágy, amely húz oda,
Hová nem visz út, nem visz út soha.

Székely László

Ma már csak szó, annak is csak emlék, valamikor azonban ez a szó jelentette a fűzfaszagú tavaszt, a kenderáztató nyarat, a kolompszavú, csillagos őszt és a szánkónsuhanó, sültkrumpliszagú, gémberedett telet. Ez a szó volt az első sóska, első mezítlábas léptünk a langyosra száradt gyalogúton, az első pipa, az első roszullét, de mindig a korlátalanság, a végtelenség: a szabadság.

Határai talán nem is voltak — nem, nem voltak határai! —, mégis ha most felnőttmódon és feleslegesen bogarászni kezdem a dolgot, meg kell mondanom, hogy Kácsalját északon a sánta molnár malma, délen a Potyondi-malom, keleten a Cönde, nyugaton pedig a falusi kertek határolták és területét négyzetkilométerekben nem is lehet kifejezni... mint ahogy a szeretetet és a szabadságot nem lehet kilométerekkel mérni. Mindenesetre volt vagy harminc hold...

És azt se tudom, mért hívták Kácsaljának, mert nem volt ott semmiféle Kács, aminek alja lett volna, mégis, ha valami nagyon rossz, békarokkás szénát láttunk, mindjárt tudtuk, hogy az a Kács-alatt termett, és ha otthon megkérdezték, hogy honnét a pokolból hoztam ezt a bűdös füstszagot, be kellett vallanunk, hogy a cigányok lovaít legeltették a Kácsalatt s közben szalonnát pirítottunk.

De akkor még kinek jutott volna eszébe boncolgatni, hogy miért Kácsalja a Kácsalja, és hogy lehet alja valaminek, ami nincs? Ki törte volna a fejét azon, hogy mért Cönde a Cönde, mért nevezik a falu határának egy bizonyos helyét Palánkosnak, a másikat pedig Puszta templomnak, ámbár Futó Kati néni szerint török templom volt ott valamikor, sőt kislánykorában hallotta, hogy ott sokáig még azután is márványkecske állt, mindaddig, amíg két török nem érkezett a faluba, hogy másnapra hült helyük legyen a kecskével együtt, amely belül üres volt és természetesen arannyal tele... Erre tehát mérget lehet venni, mert Kati néni csak megtörtént dolgokat mesélt, élő emberekről, királyokról, bozorkányokról és ludvércekről.

De — mondok — mindezekkel abban az időben nem foglalkozott senki, mert vetéssel és aratással, szövéssel és fonással, végül szüléssel és meghalással voltak elfoglalva az emberek. Ami kis idő ezen felül volt, az többnyire ünnepre esett, amikor rokonokat látogattak, vagy disznót öltek, már pedig senki se bolond hurkatöltés közben arról gondolkodni, hogy mért Kácsalja a Kácsalja.

Kácsalja tehát volt, mert valamikor lett, nem is érdemes sokat foglalkozni vele, és csak azért említem meg, mert része volt a Nádas és a Gát.

Említettem már, hogy a Kácsalja végtelen volt, mivel pedig a végtelennek a része is végtelen, így határtalan volt a Nádas imbolygó nád-erdeje és a malomgát sík vize is, amely helyenként megközelítette a méteres mélységet.

Mily hálátlan vagyok! A Kácsaljával nem érdemes foglalkozni? Bizony így, pár sorban nem érdemes és nem is lehet. Könyvet kellene

róla írni, vastagot, csodálatos szép képekkel, de olyan könyvet, melyet ha kinyit az ember, egyszerre megzendülne a bogárnépség zengő zsongása, a nád suhogása, a nádorigó csattogása, a békák ümmögő kórusa, s azután már nem is lehetne mást tenni, mint homlokunkat erre a könyvre lehajtani és szívrehulló keserűséggel elsiratni elálmodott, tiszta gyermekségünk.

De hát van-e író, aki ezt így meg tudná írni? Bevallom: egyszer megpróbáltam s azóta tudom, hogy ilyen író nincs. Akkor már harmadikba jártam s az írás mesterségével nagyjában tisztában voltam, amikor nem bírtam már a szívemmel és ragyogóan elképzelttem, hogy mindezt én leírom. Hogy mit írok le, világosan és reszkető mélyen éreztem, láttam, hallottam. Minden benne lesz! A fűzfák és a patak, a gólyahír és a gyalogút, a sóska íze és a bibicfészek, a malom lenge füstje s a felhők pelyhe, a kiteragetett vásznak fehérsége, az ég kékje — minden —, csak arról nem írok, hogy mindennek oka egy ugyancsak hét éves Ilona nevű hajadon, aki kékgompos pruszlikjával és diónyi kontyával „örökre” elhelyezkedett a szívemben. Örökre? Azóta sokszor kinevettem ezt a szót, ami csak az emberi nagyképűség meghatározására jó, de ma már nem nevetek rajta, mert csak rá kell gondolnom arra a kis pruszlikra: zsongani kezd a rét s a fűzfák csúcsán énekelni kezd az első szerelem hálhatatlan madara.

De térjünk vissza az irodalomhoz.

Madzagon lógó tintásüvegemet nadrággombomra kötve, vadonatúj tollal és két árkus papírral kiballagtam a rétre; az árokparton lehasaltam, kiterítettem a papírt és megmártottam a tollat, aztán csak néztem. Néztem az eget, a szálló felhőket, a patakban villogó kis halakat, a düledtszemű békát, a levegőben táncoló szitakötőt, a tinta fekete könnycseppjét a toll végén, aztán csak vártam, vártam, és mind nehezebb lett körülöttem a világ. A könnyedség a levegőben szállt megfoghatatlan súlytalansággal, a szépséget nem adták a virágok, a repülést cikkázva vitte el a szitakötő s a messzeség se jött közelebb egy lépést se. Még a düledtszemű, irigy béka is fejest ugrott a kis halak közé, akik ijedten villantak szét, azután egyedül maradtam a patak értelmetlen locsogásával, tintával, tollal, két árkus papírral és a szomorúság nyúlós gomolygásával, mert a szépség és a jóság, a boldogság és az öröm túlságosan magasán voltak a levegőben és túlságosan mélyen a szívemben. És akkor sokáig feküdtem arcom a fűre hajtva, keserű gyötrődéssel, hogy mért nem tudom hát leírni amit érzek, látok, szeretek, s ami olyan elmondhatatlanul szép.

A papírt aztán vízbe dobtam és keserű haraggal fordítottam hátat az irodalomnak és Kácsaljának, amely akkor először adott boldogtalanságot, de azt is magam kerestem.

Ez a keserűség még délután is felhőzött bennem, amikor is a nádasba voltam hivatalos, ahol a vadkacsákon és szárcsákon kívül annyi titkozatosság volt, mint három mesekönyvben. De ezek a titkok és csodák mind igazak voltak, már csak azért is, mert tanítóm és barátom, Görbic Pista mondta, aki látta vagy olyantól hallotta, aki látta, vagy

olyan mondta el neki, aki olyannal beszélt, aki ott volt, ahol elmondták...

Görbic Pistát egyszer — hogy csak a leghitelesebbet említsem — úgy megkergette egy kígyó, egy vastag fekete kígyó, hogy már a szíve is elállt a nagy futásban, de szerencsére keresztúthoz érték, amelyen a kígyó *nem mert* átkarikázni, mert — hogy jobban megértsük a dolgot — a kígyó a farkát a szájába vette és mint egy eleven kerék üldözte barátomat. Hogy mért üldözte, ez nem derült ki, de nem is nagyon kérdeztem, mert a bibliából már értesültem, hogy egy ilyen kígyó mindenre képes...

Valószínűleg ugyanez a kígyó lehetett, amely Görbic Pista öreganyjától egyizben — ezen sincs mit csodálkozni — tejet kért. Erre az alkalomra a kígyó koronát viselt és felszólította az öregasszonyt, hogy adjon neki tejet.

— És adott? — kérdeztem.

— Honnan a ménkűből adott volna, mikor nem volt nála tej?

— És nem bántotta?

— Nem bántotta, mert az ilyen öreg már nem kell neki.

Ezen elgondolkoztam és — ismerve Pista öreganyját — egyetértettem a kígyókirállyal...

— És ha fiatal lett volna?

— Azt elvitte volna.

— Minek? — érdeklődtem.

— Hallod-e — dühösködött barátom —, ennyit se tudsz? Hát megházasodott volna vele.

Megdöbbsentem s azonnal elhatároztam, hogy Ilonának kereken megtiltom a nádas környékén való mászkálást és a gátnál is csak jelenlétben fűrődhet...

— De hogy éppen tejet kért... — tereltem el kellemetlen gondolataimat.

— Mindig tejet kér, ennyit már tudhatnál — oktatót barátom —, mert nagyon szereti a tejet, hallhattad, hogy a nadalosi mónárlegényből is tejjel csalták ki.

— Mónárlegényből?

— Persze. A mónárlegény elaludt az árokparton, tátott szájjal, mert hortyogós volt, aztán a kígyó belemászott a szájába.

— Ez igaz?! — álmélkoltam.

— Igaz. A legényt aztán a lábánál fogva felakasztották a fára, feje alá nagy tál tejet tettek, hát csak bujik ám egyszer ki a szájából a büdös nagy kígyó, aztán neki a tejnek! Megitta az az utolsó cseppig... mert ilyenkor bántani nem szabad...

— És a legény?

— Öklendezett kicsit utána, de azóta nem tud teje nézni, még vízre se, csak bort iszik.

— Van nekem is egy rokonom — mondtam, mert barátom fölénye már nagyon nyomasztó kezdett lenni —, az is csak bort iszik.

— Tán abba is belemászott?

— Nem tudom, nem mondta.

Ezen aztán kicsit elhallgattunk, mert lustán, melegen, akkor már

bontogatta körülöttünk dús kötényét a nyár. Egy-egy zombékon ültünk s a nád közt megszoruló meleg elbágyasztott bennünket. Én lehínyt szemmel magam elé képzeltem a fára akasztott molnárlegényt, amint bújik ki szájából a klyó... barátom pedig valami tüskét piszkált ki a talpából, amikor egyszer csak távoli kiáltások hallatszottak a gát felől.

— Fördnek! — ugrott fel barátom, feledve a tüskét. — Fördnek és most meglessük őket!

Ma sem tudom, hogy mért kellett meglesni őket, hiszen országvilág előtt és paradicsomi meztelenségben fürdött a gyereksereg, de barátom szerette a titokzatosságot. Lehánytuk hát ruhánkat — cipőt nem hordtunk már egy hónapja — és az árokparton osontunk a gát felé. Helybéli cserzésű bőrünk fel se vette a szúnyogokat, csak a sáslevéltől óvakodtunk, mely úgy vág, mint a borotva és amikor végre kiértünk a nád szélére, hasra feküdve a meleg mocsárvízben, „lestük” a többieket. Lestük az igaz, de ez egymagában unalmas szórakozás volt nagyon, és váriam már, hogy barátom megmozduljon, vagy kitaláljon valamit, mert két piócát már alig tudtam levakarni a bokámról.

Víz akkor már kevés volt a gátban, inkább csak a közepén folyó patak körül, s a kollégák odakünt azzal szórakoztak, hogy sárgolyókkal dobálták egymást.

— Mink is! — élénkült fel Psta, és a kint csatázók csak akkor vették észre, hogy idegen ellenség is beleavatkozott a játékba, amikor egyre-másra titokzatos golyók csattantak a hátukon. Hanem amikor észrevettek, akkor aztán megrohantak bennünket! Sokan voltak, és már tanácsolni akartam a szegyenletes, de hasznos futást amikor egy sár-bomba egyenesen a szemembe vágott.

Eisötétült és egyszerre csendes lett a világ. Leeresztettem karom és csak álltam, de vége lett a csatának is egyszerre, mert az ellenség látta, hogy baj van.

— Látsz? — kérdezte valaki.

— Nem — és dörgöltem a szemem, de ettől csak még nagyobb lett a sötétség.

— Gyere ki a partra...

Valamelyik megfogta a kezem és a sok kis láb óvatosan cuppogott utánunk.

— A kútbú hozzon valaki vizet — rendelkezett barátom. — Kinek nem likas a kalapja?

Végre találtatott egy kalap, mely nem volt lukas, és nagysokára megérkezett a víz, a malom kútjából.

— A mónár kérdezte, minek a víz, azt mondtam, hogy inni...

— A mónárnak semmi köze a kúthoz, mert a malmot is csak árendálja... na, most tartsd ide az arcod.

Görbic Pista szokatlan gyengédséggel mosogatta arcom és lehínyt szemem, de bizony ez se segített. A sötétség konokul tartotta magát és há ki akartam nyitni a szemem, mintha beleszúrtak volna.

— Talán megvakulsz — mondta valaki —, már láttam ulyant az andocsi bucsuban, de annak úgy lütték ki...

Én csak ültem, valami tompa fáradtságban, valami vastag konok-

ságban és arra gonndoltam, talán jobb is így, úgy se tudok írni, akkor még minék...

És nem sírtam!

Csak némán dühögtem, magamra és az egész világra. Most aztán vezethetnek... Úgy kell nekik! Otthon majd lesz ijedelem, de nem bánom. — Gyere, Pista — álltam fel.

Görbic Pista szó nélkül megfogta kezem, később felöltöztetett és azt mondta:

— Nem is látszik, hogy nem látsz.

Ballagtunk hazafelé és akkor egyszer hütlen lett hozzám a Kács-alja. Nem láttam, nem éreztem sem illatát sem melegét, csak az iszap-szagot az orromban és gyilkos tehetetlenséget a szívemben. Tudtam, hogy hol járunk, hiszen minden göröngyét ísmertem, de most úgy éreztem, semmi közöm sincs hozzá. Nem látom talán többé soha és nem látom többé Ilonát se. Ez a gondolat akkor mélyen és tompán sajogni kezdett.

Kertiünkben Pista sokáig leskelődött, amíg be tudott csempészni nagyanyám szobájába. Ekkor már esteledett. Hamar ágyba bujtam, aztán Pista kiosont és én egyedül maradtam, Rettenetesen egyedül. Nem tudtam, világos van-e vagy sötét, nem tudtam, mért nem jön be senki, csak az óra lépegett valahol abban a látó, külső világban:

— Tap... tap... vak... vak...

— Itthon vagy már, kislefiam? — nyitott rám nagyanyám, — a lábad megmostad? Apád már keresett. Nem vacsorázol?

— Álmos vagyok! Sokat uzsonnáztam...

— Hát csak aludj — és megigazította a takarómat.

Csend maradt utána, és újra járni kezdett az óra:

— Vak... vak... vak... vak...

A szemem szűrt és a szívem fájt. Ha most Ilona ideülne ágyam szélére... de most már nem ül ide, mert minék neki egy vak ember? Nem, most már sohse látom többé kék szemét, kis kontyát és — csodálatos! — most éreztem csak, hogy nem látom többé az eget, a nádast, a gátat, a felhőket, a madarakat és nem látom többé a Kácsalját, pedig írni is akartam róla.

És ettől a mérhetetlen veszteségtől elolvadt bennem a tehetetlen düh, megbuggyant a bánat és hangtalanul omló könnyekkel álomba sírtam magam. Sírtam, sírtam s a könnyek mosogatták szemhéjam alól és a szívem mellől az iszapot. Aztán mélyen elaludtam.

Amikor felébredtem, az ablakon besütött a nap!

Láttam!

* * *

Beosontam az istállóba. Szédült boldogságban sütött a nap kívül és belül, reszketett a kezem és folytak a betűk maguktól, mintha nem is tollal és tintával írtam volna Ilonának az első levelem.

* * *

Régen volt ez, és csak sokkal később döbbentem rá, hogy nem is tollal kell írni, hanem szívvel, hogy sötétség kell a világossághoz és sohse lát tisztán az, aki sohse sírta ki magát lelke legmélyéig, legalább egyszer életében.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Nem ismerem a *Vigilia* olvasóinak megoszlását életkor szerint, de úgy hiszem, mindegyik korcsoportot fogja érdekelni az öregség kérdése, amely most egyszerre több tudomány kutatásainak is előterében áll. A korosabbak elsősorban a biológusok, az orvosok és a pszichológusok megállapításaira figyelhetnek fel, a fiatalabbak pedig azokat a kilátásokat mérlegelhetik, amelyeket a szociológia és a statisztika nyit fel előttünk. Mert hogy az utóbbi mozzanattal kezdjük és gyorsan be is fejezzük, nyilvánvaló, hogy az emberi életkor általános meghosszabbodása mind észrevehetőbben módosítja a társadalom összetételét, aminek gyakorlati következményei sem maradhatnak el. Hiszen ha a születések csökkenő irányzata folytat továbbra is aránytalanul fogyatkoznak meg a munkaképes korcsoportok, akkor előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik, hogy a társadalom egyebek közt messze kitolja a nyugalmabavonulás időpontját és a termelés megfelelő helyein a koruk miatt nem teljes munkaképességű egyéneket is foglalkoztassa.

Világosan és meggyőzően fejtja ki ezt Agostino Gemelli, a milánói Szent Szív-egyetem nagyhirű rektora abban a tanulmányában, amelyet „Az öregek problémája” címmel a *Vita e Pensiero* hasábjain tett közzé. Bőséges adataiból és számoszlopaiból csak néhányat említünk. A világ egyik legnagyobb biztosító vállalata, a new-yorki *Metropolitan Life Assurance* kimutatása szerint 1891—1900-ban a férfiak átlagos élettartama 44.1, a nőké 47.8 esztendő volt, 1901—1910-ben 48.5 és 52.4, 1942-ben már 61.7, illetve 67.4 esztendő. Az Egyesült Államok statisztikai hivatala úgy számítja, hogy 2000-ben a lakosság 6%-a lesz 5 éven aluli, 19.7%-a 5—19 év közötti, 34.1%-a 20—44 év közötti, 26.5%-a 45—64 év közötti és 13.7%-a 65 éven felüli. Az eltolódás nagyságára nyomban rájövünk, ha ezt a várható megoszlást összevetjük az 1950. év adataival: 8.3, 24.7, 38.2, 21.1 és 7.7%. Holott már ezek is lényegesen eltérnek az 1900. éviéktől: 12.1, 32.3, 37.8, 13.7 és 4.1%. Olaszországban 1930 végén 175.000 ember kapott társadalombiztosítási nyugellátást, 1935-ben 358.000, 1945-ben 1,281.000, 2000-ben pedig a számítások szerint 2,750.000 lesz az ilyen nyugdíjas. S mindez csak akkor, ha nem tágtják közben az igényjogosultság körét, már pedig a biztosítás még korántsem öleli fel az egész dolgozó népességet. Emellett 1950 elején 350.000 volt az állami nyugdíjasok és kereken 600.000 az egyéb kategóriájú nyugdíjasok száma. Angliában az 1945. évi 3,400.000-ról 1965-ig 5,300.000-re fog emelkedni a nyugellátottak száma, ugyanakkor, amikor a járulékfizetőké változatlanul 21 millió marad. Míg 1945-ben 16 nyugdíjas esett 100 járulékfizetőre, 1975-ben már 31 fog esni.

Hogy ez a folyamat hasznos-e, vagy káros a társadalomra, arról vitatkozni sem érdemes. Végtere is az életkor meghosszabbodása *kizárólag az emberi haladás következménye*, úgy hogy benne egyenest e haladás ütemét szemlélhetjük. A nyomában adódó gazdasági kérdéseket természetesen meg kell oldani, de a technika fejlődése, amely egyre jobban

kikapcsolja az emberi izomerőt, meg is fogja adni rá a módot. Sokkal színesebb így az a sajátosan emberi probléma, amelyet az öregség önmagában támaszt. Orvosi és erkölcsi oldala van ennek. Orvosi oldalának csak kisebb része az, hogy az öregek sokasodása a gyermekgyógyászat mintájára megkívánja egy külön „öreggyógyászat” kialakulását. A voltaképeni feladat az öregedés okainak tisztázása és ezzel kapcsolatban annak kimódolása, hogy az életkor meghosszabbodása ne egyszerűen az öregség megnyújtását jelentse, hanem a megöregedés késleltetésével az emberi szervezet életerős állapotának időtartamát növelje meg. Ezt a feladatot ma már a tudományos kutatóintézetek egész sora szolgálja. Eredményeiket nemzetközi jellegű szakfolyóiratok ismertetik és bírálják felül, amilyen a *Zeitschrift für Altersforschung*, a *Journal of Gerontology* és a *Geriatric Medicine*.

* * *

Nem ez a tudományos sajtó, hanem a napilapok röpitették világgá nemrégiben a hírt, hogy a párisi Pasteur-intézetben felfedeztek egy szérumot, amely képes visszaadni a fiatalságot az elhasznált szervezetnek. A hír érthető módon nagy visszhangot keltett, de a Pasteur-intézet igazgatója, Trefouelle tanár hamar lehűtötte a felajzott kedélyeket. Közölte a nyilvánossággal, hogy az eddigi kísérletekből korai lenne még arra következtetni, mintha a szérum a kimerült embert új fiatalsággal ajándékozhatná meg, és téves az a beállítás is, mintha meg tudná hosszabbítani az életet, vagy le tudná küzdeni a rákot. A szérum — állapította meg Trefouelle — hasznosnak ígérkezik az öregség egyes tüneteivel szemben, csökkenti a magas vérnyomást és az erek feszültségét, felfrissíti az emlékezőtehetséget, fokozza más gyógyszerek hatását, de ez körülbelül minden, ami róla e pillanatban mondható. Egy másik ellenőrző kutató, Sobieski, derűlátóbban nyilatkozott, mert szerinte az új szérum nyugodtan javasolható minden olyan esetben, amikor a szervezet megerősítésének és az életerő növelésének szükségéről van szó, de ő is tartózkodott attól, hogy a szert „megifjító szérumnak” nevezze.

Ebből a kellő értékre leszállított „szenzációból” indul ki a *Vita e Pensiero* egy másik nagy tanulmányának szerzője, Giotto Bizzarrini, aki főleg az öregség pszichopatológiájával foglalkozik. Bizzarrini magát a megfiatalítást utópiának tekinti. „Az ifjúság visszaadása — úgymond — nem emberi, hanem isteni vállalkozás.” Ha azonban nem is beszélhetünk „megfiatalításról”, szabad és kétségkívül kell is beszélünk „életserkentésről” és az életképesség fokozásáról. Szabad és kell is hinnünk a hosszú és egészséges élet lehetőségében. A sokáig élés nincs ellentétben sem a természeti, sem az isteni törvényekkel. A természet, amelyben Isten nyilatkozik meg, az élet himnuszát énekli. *Az emberi élet tartamának, ha élettani szempontból nézzük, valóban jóval nagyobbak kellene lennie, mint általában hiszik.*

Jean Pierre Flourens volt az első tudós, aki erre figyelmeztetett. Flourens, akit az agyra és az idegrendszerre vonatkozó kutatásai tettek híressé, 1860-ban könyvet adott ki Párisban ezzel a címmel: „Az emberi élet hosszúságáról és az élet tartamáról a földön”. *Buffon*nak arra a meg-

állapítására hivatkozik ebben, hogy az állatok rendes körülmények között ötszörösét élik meg annak az időnek, amely teljes kifejlődésükig tart el. Az embernek tehát, aki 20 éves korában fejezi be növekvését, 100 évig kellene élnie. Más tudósok még tovább mentek, mondván, hogy miután az élet normális tartama az állatoknál a megérési idő ötszörösétől hétszerezéig terjed, az embernek, aki 25-ik éve körül érik meg, 150 évig kellene élnie. Mi több, *Haller* és *Hufeland* olyan nézetet hangoztattak, hogy az embernek 200 évig is lehetne élnie. Am ha így nagyok is az eltérések, mindazok, akik az élettartam kérdésével foglalkoztak, *teljességgel egyetértenek abban, hogy a százéves kornál előbb beálló halál mindig betegség jellegű. Élettani szempontból az emberi életnek legkevesebb 100 évig kellene tartania.*

Egészen bizonyos tehát — írja *Bizzarrini* —, hogy az átlagos emberi élettartam még a mainál is jelentősen hosszabbá válhatik. Minthogy azonban ez a halállal függ össze, következik, hogy az emberiségnek a megfiatalodás utópiája helyett arra kell törekednie, hogy *megközelítse az „élettani halál”, vagyis a „természetes halál” eszményét.* Annak pedig, hogy a halál ne valami betegség fájdalmas lezárása legyen, nyilvánvalóan a legelső feltétele a betegségek lehető elkerülése, vagyis az egészségügyi követelmények betartása, amit *Pythagoras* még erénynek nyilvánított, emlékezve arra, hogy az „erény” szó eredetileg az „erőt” jelentette. A megelőző orvostudománynak kell elénk adnia ezeket a szabályokat, annak az orvostudománynak, amely az egyén és az együttes szempontjából jóval fontosabb már ma is a gyógyító orvostudománynál.

* * *

A hosszú életről beszéljünk tehát s ne a megfiatalodásról. Kiindulópont pedig nem lehet más, mint annak eldöntése, hogy *mi is az öregség?* Ezt vizsgálja az „öregség fizioopatológiája” és az életkoroknak az a biológiája, amelyet *Parhon* „ilicobiológiának” keresztel el.

Egy nagyérdemű olasz tudós, *Gaetano Viale* szerint az élet meghosszabbítását sokkal inkább negatív, mint pozitív előírások szolgálják. Másként kifejezve, a hosszú életnek nincs egy külön egészségrendje, de nincs hosszú élet egészségrend nélkül. *Lorand* a maga „Megfiatalodás” című könyvében felsorolja a tíz rossz szokást, amely megrövidíti az életet. Ezek: alkohol, túttápláltság, dohány, nemi kicsapongás, mocskosság, becsvágy, fősვნéség, harag, hiúság, születésszabályozás. *Viale* hozzáfűzi ezekhez a bélrenyheséget és az álmatlanságot, amik a „megszokás” értelmében válhatnak szokássá, ha az ember beletörődik e bajokba és nem keresi orvoslásukat. A bélrenyheség kerüése összhangban van *Mecsnikov* elméletével, amely szerint az öregedést a első szervek bakterium-eredetű mérgeződése váltja ki. Ezt az elméletet — mondja *Bizzarrini* — már elejtették, de így is bölcs és hasznos étrendi szabályok vonhatók le belőle. Ami pedig az álmatlanságot illeti, kétségtelen tény, hogy azoknak az öregeknek, akik jól alszanak, nagyobb valószínűségük van a hosszú életre. Az alvás ugyanis, mint *Kotsovsky* kimutatta, a szervi önvédelem időszakát teszi, azaz mikor alszunk, szervezetünk közömbö-

síti a fehérje-eredetű mérgeket. Marcel Natier, aki jelentős tanulmányokat végzett a hosszú életre vonatkozóan, úgy találta, hogy a századik év megéréséhez szikárság, mértékletesség és *folytonos tevékenység* szükséges. A tevékenység feladata az, hogy ne engedje magmerevedni és berozsdásodni a szervezetet. Az a gondolat, amit az angol „to keep it running”, „mozgásban tartani” szólás fejez ki.

Mindez összefoglalható ebben a figyelmeztetésben: „Ne keressétek a megfiatalodást, mert ez csak vágyalom, ne keressétek a fiatalság szérumát, mert ilyen nincsen, se a hosszú élet varázsszerét, de legyetek rajta, hogy élettani öregséget biztosítsatok magatoknak. Tartsátok szem előtt, mennyire szükséges, hogy a fiatalok, miként *La Bruyère* mondotta, ne arra használják életük első felét, hogy nyomorúságossá tegyék a másodikat.” Az embernek kezében vannak az eszközök, amelyek segítségével késleltetheti az öregséget, elejét veheti a korai testi és szellemi hanyatlásnak, megakadályozhatja a beteges öregséget és a lehető legtovább élhet. Minden azon múlik, hogy alkalmazhassuk és tudjuk alkalmazni ezeket az eszközöket. Az élettani öregség az az egészséges öregség, amely kizárja az olyasféle hosszú életet, amelyet *Victor Hugo* „romlott edénynek” hívott s amelynek típusa az a *Voltaire* volt, aki 84 évig élt ugyan, de haldoklott egész életén át. Késleltetni az öregséget és elérni azt, hogy amikor bekövetkezik, élettani öregség legyen. Ez a titka ránkérnek. Megmérgezik utolsó éveiket és siettetik végüket azok az öregek, akik az elvesztett dolgok meddő felpanaszolásának adják át magukat. Az öregeknek tudniuk kell öregnek lenni, megszívulva az antik bölcs mondását: „Adjátok meg az életkornak, amit az életkor kíván”. Azok az öregek, akik nem félnék tükörbe nézni, hanem méltósággal tudják viselni ráncaikat és ősz hajukat s nem próbálják elleplezni sem egyiket, sem másikat nevetséges, gyakran ártalmas szerekekkel, azok boldog öregek, akik a maguk folytatását látják tiszteletre és kötelességtudatra nevelt gyermekeikben és unokáikban. Az ilyen öregek élettani értelemben öregek, ezek remélhetik az élettani halált is, amely békésen csukja le szemüket. Különösen, ha megismételhetik *Szent Pál* levelének szavait: „A futást befejeztem, a hitet megőriztem”.

* * *

Melyek tehát az öregség okai? Erre kíván felelni az a nyomtatásban több nyelven is megjelent érdekes előadás, amelyet *Ramon Cirillo* professzor, az argentin köztársaság egészségügyi minisztere éppen a párisi Pasteur-intézet szérumának hírére tartott. Eszerint az öregséget négy tény okozza és jellegzi: a test szöveteinek vízvesztése, a „*fügocitás*” folyamata, mikor is a fehér vörsejtek és azok elváltozásai megrohanják a szervezetet és felfalják a vöröseket, a *kolloidális kicsapódás*, vagy ahogy *Cirillo* mondja: „*plyhesedés*”, s végül a „*V anyag*” megjelenése a szervi közegekben és a szövetekben. Ebből következik, hogy az öregség elleni küzdelmet és az életerő megújításának módszereit három célra kell irányítani. Az egyik az öregséget kiváltó anyagok semlegesítése, vagyis „*anti V*” testcskék mesterséges bevittele a szervezetbe, amilyen testcskéket a fiatal vérben tételezhetünk fel. A másik a hor-

monális rendszernek s közvetve a sejtek életének módosítása egyes hormonok növelésével, mások csökkentésével. Végül a vér és a sejtek közti közegek vezetőképességének, vagy átjárhatóságának módosítása.

A „V anyagok” (metaboliták) megjelennek az öregek vérében, gyengítik az egyént, gátolják a növést és előidéznek az öregedést. Ilyen anyagokat mutatott ki *Kotsobosky*. A szervezet, minthogy egyre nagyobb nehézségbe kerül „anti V” testecskék előállítására, közeledik az elaggáshoz és a halálhoz, amit a nyavalyáknak az a sorsa jelez, amelyeket *Ramon y Cajal* is leír „A világ képe 80 éves szemmel” című könyvében. Ami a kolloidok pelyhesedéséről illeti, *Marinescu* jeles román neurológus szerint, aki, akárcsak *Cajal*, túlhaladta nyolcvanadik évét és utolsó idejét az öregség tanulmányozására szentelte, az öregség éppen ennek a pelyhesedésnek következménye.

Bizzarrini a maga tanulmányában külön is megmagyarázza, hogy mit kell érteni a kolloidok kicsapódásán. A modern szemlélet szerint életet nem képzelhetünk el az élő anyag kolloidális, vagyis felszilárd, kocsonyas állapotán kívül. A sejtet alapjában fehérje-anyagok alkotják. Mondhatni, testünk szervek összetevőinek felét fehérje-testek képezik, amelyek a kolloid anyagokhoz tartoznak. Ha szem előtt tartjuk, hogy az állati testben kolloidok — protein, glikogén, lecitin — uralkodnak, könnyen megértjük, hogy az élő anyag kolloidális állapota az élet elengedhetetlen feltétele. Az élő anyagnak ezt a kolloidális állapotát azonban szétrombolhatja a „pelyhesedésnek” mondott jelenség.

Testünk szövetei kolloidok, amelyek folyadékban függő rendkívül kicsiny szemcsékből, ú. n. „micellákból” állnak. Ezeket a micellákat, mint *Lumière* mondja, egy tömeg és egy sejtanyag képezi. A sejtanyag és a tömeg két különböző organikus test, ellentétes elektromos töltéssel. Ahhoz, hogy az élet normális legyen, szükséges, hogy a micellák elkölönítve maradjanak. Minthogy folyadékban vannak, élénken végzik az ú. n. „browni” mozgást, amit tökéletesen megmagyaráz a részecskék elektromos állapota. Ebben a mozgásban ugyanis a micellák egymásra rohannak, de még mielőtt összeütköznének, külső tömegeik azonos elektromos töltése eltávolítja őket egymástól. A molekuláris mozgásnak és az elektromos taszításnak ezek a jelenségei tartják a micellákat állandó függésben a környező folyadékban, akadályozzák meg, hogy csoportosuljanak, biztosítják tehát a kolloidális állapot állandóságát. Ha azonban a „browni” molekuláris mozgásban megtörténik, hogy két micella olyan erővel fut egymáshoz, amely kiegyenlíti a külső rétegek azonos elektromos töltésének taszító hatását, akkor a kohéziós erő győz és végleg egyesíti őket. Így a két micella egyet fog alkotni megnövekedett sejtanyaggal. A micellák most már gyorsulón nagyobbodnak s végül pelyhek formájában csapódnak ki. A pelyhesedésnek ez a folyamata megsemmisíti az élő anyag kolloidális állapotát. A pelyhesedés történhetik hirtelen is, ha mérgező anyagok feloldják a micella tömegét. A hosszú élet problémája így abban állna, hogy minél jobban késleltessük a pelyhesedést. Úgy látszik, hogy az ivarsejtek termékei késleltetik a kolloidok meletét a pelyhesedés felé s ezek a termékek mozdítják elő új kolloidok alakulását.

Míg Marinescu ezzel a pelyhesedéssel magyarázza az öregséget, Mecsnikov, akiről már szoltunk, úgy gondolja, hogy a szervek meszesedését és különösen az érlemeszesedést főleg az a mérgezés okozza, amely a vastagbélben burjánzó baktériumok termékeiből származik.

* * *

Annak ellenére azonban, hogy a „megfiatalodást” a mai tudósok zöme lehetetlennek tartja, ez a gondolat mindig izgatta és a jövőben is fogja izgatni az embereket. Az alkimisták idején hittek és reménykedtek az „iható arany” és a hosszú élet egyéb csodaszereinek fiatalító hatalmában. A hagyomány szerint Raimundus Lullus (1235—1315) fedezte fel az „aurum potabile”-t, amelynek nemcsak gyógyító hatást tulajdonítottak, hanem azt a képességet is, hogy „örök ifjúságot” áraszt a fogyasztójába. Ez a hiedelem az arany belső tisztaságára támaszkodott és arra a mágikus elvre, hogy hasonló dolog hasonlót eredményez. Feltételezték tehát, hogy az arany, ha át tudja járni az emberi szervezetet, mentesíteni fogja azt minden salaktól. Szerepe volt ebben az arab orvos-tudománynak is, amely eluralkodott nyugaton. Ez ugyanis átvette volt az indusoktól az aranynak gyógyszerként való használatát. Indiában a mézbe, vajba és fű-főzetekbe adagolt finom aranylemezeket már ősidőktől orvosságu rendelték egyes betegségekre. Marsilius Ficinus (1433—1499) is „A tudósok egészségének megóvásáról” irt könyvében ajánlja társainak, hogy aranylapocskákat áztassanak borukba és mindig aranyedényekből egyenek és igyanak, ha sokáig akarnak élni. (Ami arra enged következtetni, hogy a XV. század tudósai nem ismerték a szegénységet.) Mindez nevetségesnek tűnik fel — mondja Bizzarrini —, de a tudomány mégis így jutott el a kolloidális aranyhoz, a „collaurum”-hoz végül az általános kolloidális készítményekhez, amelyeknek oly nagy súlyuk van a modern orvoslásban.

Az új megfiatalítási kísérletek Edward Brown-Sequard, John Hunter és Voronov nevéhez fűződnek. Ezek közül különösen Voronov eljárását ismeri a közönség. Tagadhatatlan, hogy Voronov a majommirigyek átültetésével el tudta érni a fizikai, lelki és szellemi működések hosszabb-rövidebb ideig tartó fokozódását, de eltekintve attól, hogy mindezt más természetű ösztönzőkkel is lehet biztosítani, nála is beigazolódott, hogy minden ok, amely az öreg szervezetet az anyagcsere fokozására készített, egyben meggyorsítja a megmaradt szükös erőtartalekok elhasználódását s ezzel a szervezet halálát is. Steinach megállapította, hogy mihelyt megszűnt a műtét hatása, rohamos hanyatlásnak indult a szervezet. Dartiques sorban kimutatta Voronov kezeltjeiről, hogy a műtét után már csak rövid ideig éltek.

Azok az eredmények, amelyeket az életerő felfokozása, a „revitalizáció” terén értek el, fogyatékosak és átmenetiek — állapítja meg Bizzarrini —, de nem lehet tagadni, hogy új kilátásokat nyitottak a további kutatás számára. Csak röviden jegyezzük ide, hogy eleinte, amikor az öregség legfőbb okát a pajzsmirigy működésének elégtelenségében vélték felfedezni, a pajzsmirigy serkentésével kísérleteztek. Amikor azután rájöttek arra, hogy az öregedésben nemcsak ennek az egy mirigy-

nek van szerepe, az összes belső elválasztású, ú. n. „endokrin” mirigyeket vették munkába s különösen az ivarmirigyek hormonjainak növelésével, ilyen hormonoknak a szervezetbe juttatásával dolgoztak. Ennek az iránynak, amelyet *Norris, Berta, Knauep, Guthrie, Hunter* és *Voronov* képvisel, ma is vannak lelkes szószólói. Ugyanigy előtérben áll az az irány, amely fiatal vér átömlesztésével kívánja fokozni az anyagcserét és életerőt. *Javoski, Brusquet, Wilhelm* és *Protti* nevét említi ebből a körből a szerző. Egy harmadik irány a szervi közegek, a szövettközötti nyirkok olyatén kezelésén fáradozik, hogy azok ne rontsák a mirigyek működésének feltételeit. Ide tartozik *Steinach, Lichtenstein, Benjamin, Kund* és *Sand*. Egy negyedik irány végül az általános sejttevékenység élenkítését keresi, főleg embrionális sejtekből nyert szérumok útján, mint *Islonsy, Bogomoletz* és *Bardach*. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy mindezek az eljárások ma már csak az életerő megújítását célozzák s nem az utópisztikus megfiatalítást.

* * *

Ramon Cirillo első helyen emeli ki a *lelki tényező fontosságát* az élet egészséges meghosszabbításában. Esetekre hivatkozik, amikor valami váratlan lelki megrázkódtatás hirtelen megöregedést váltott ki. Azok közt az egészségügyi tanácsok közt is, amelyek nagy részét tették a régi zsidó orvosi ismereteknek, ott szerepelt a lelki nyugalom megőrzése. „A nyomott lélek kiszárítja a csontokat” — mondja *Salamon* a Példabeszédekben, majd ugyanitt később: „Miként a moly kirágja a ruhát és a szű a iát, ugyanúgy az ember szomorúsága is árt a szívének.” Az erkölcsi erőnek és az akaratnak kétségkívül nagy súlya van a különböző emberi képességek gyakorlásában s így nagyban befolyásolják az egészségi állapotot és az élet tartamát is. *Mindeneke'ött a félelemtől kell szabadulni* — írta helyesen *G. Loebel* „Sohase félni!” című könyvében —, mert a betegségtől való félelem könnyen a félelem betegségévé fajul. Legyünk meggyőződve arról: ha nem kergetjük a megfiatalodás álomképeit, de követjük a komoly tudomány tanácsait, amelyek nem szállnak szembe a természet alapvető törvényeivel, akkor a mai átlagnál sokkal hosszabb ideig élhetünk s eljuthatunk oda is, hogy létünknek csak az élettani halál vet véget. *Alexis Carrel* mondotta, hogy az ember sohasem fog belefáradni a halhatatlanság keresésébe, de elérni sem fogja soha, mert nem vonhatja ki magát az élő szervezet törvényei alól. A tudomány előrehaladásával mindinkább késleltetheti majd a halál bekövetkezését, de úrrá sohasem lesz fölötte. A halál az az ár, amelyet az embernek fizetnie kell agyáért és személy-voltáért. Egy napon bizonyra rá fog jönni az ember — folytatja *Carrel* —, hogy az *annyira rettegett öregségtől nincs mit félnie, ha azt nem kísérik fizikai betegségek*.

Az a latin mondás, hogy „senectus ipsa est morbus”, „az öregség maga is betegség”, nyilvánvalóan téves és nem vonatkozik az egészséges öregségre. Igazabb az a másik klasszikus mondás, hogy „non annis, sed viribus aetas aestimatur”, „nem az évek, hanem az erő méri a kort”, mert nem a születési bizonyítvány számít, hanem szerveink fizikai állapota és az a mód, ahogyan végzik előírt működésüket. S persze még

valamit be kell látnunk, azt, ami márványlapra kívánkozik Ramon Cirillo előadásából: „Az embernek nem arra van szüksége, hogy örökké éljen, hanem arra, hogy megtanuljon élni s főleg, hogy megtanuljon meghalni. A halni tudás nem azt jelenti, hogy harcosként fogadjuk a halált, mint a küzdelem büszke lezárását, hanem mint jó és üdvös cselekedetet, visszatérést Istenhez, aki bennünket teremtett s akinek ölében akként válunk újból teljessé, hogy megszabadulunk a félelemtől és a hiúságtól, amelyek szomorítják és lealacsonyítják az embert a földön.” Felemelő példa erre a szemléletre maga Gemelli, aki így fejezi be tanulmányát: „Magam is öreg vagyok. 1950 január 18-án töltöttem be 72-ik évemet. Öregségem nyugodt és békés, bár nem hiányzanak és minden nap érnek megpróbáltatások, fájdalmak, keserűségek és nehézségek. A titka ennek, hogy rábízom magam Isten irgalmára s mindent attól várok. Ez a bizalom teremt békét szívemben, amely mint minden emberi szív, nyugtalan, míg meg nem találja békéjét Benne.”

Mihelics Vid

SZEMLE

AZ AKADEμία JUBILEUMA

Más nemzeteknél más volt az Akadémiák célja és benső értelme, mint nálunk. A külföldi tudós társaságok főleg az objektív külvilág rendszeresebb megismerésére, a természettel küzdő ember szellemi hatalmának kimunkálására és kiterjesztésére törekedtek. Különösen akkoriban, amikor 125 évvel ezelőtt, életre kelt a Magyar Tudományos Akadémia. Akadémiánk viszont elsősorban a nyelvében öntudatra éledő nemzet önlelkét kiművelő szervezetévé válik. Ezt fejezi ki „a magyar tudós társaság alaprajza és rendszabásai”-nak első paragrafusa, amely szerint „a M. T. Társaság a nemzeti nyelv kiművelésén igyekszik egyedül”. A magyarságnak ekkor elsősorban arra volt szüksége, hogy olyan nyelvet teremtsen magának, amellyel a kor gondolatait, eszméit és tudományát is kifejezheti. Már a XVIII. század nyelv-művelői és nyelvújítói is világosan látták, hogy a magyarság szellemi kifejeződésének eszköze, a kiművelt nyelv nélkül nemzetünk nem kapcsolódhat be a kor haladó áramlataiba, mi pedig már azt is felismerjük, hogy enélkül az ipari forradalom vívmányait sem tehetné volna magáévá.

Most, amikor a Magyar Tudományos Akadémia alapításának ötvenéves megalkulásának pedig 120 éves fordulóját ünnepeljük, erről sem feledkezhetünk meg. J. P. Bárgyin, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöke ezévi február 20-án, az Akadémia rendkívüli össziülésén tartott előadásában rámutatott az orosz Akadémia és a nyugati akadémiák közötti különbségre. I. Péter akadémiaja központi, állami intézményként született meg a nyugatiak önkéntes tudományos társaságokból. Így a magyar is. Besse nyei, Révai, Kultsár, Kis, Teleki, Marczibányi, Felsőbüki-Nagy Pál és mások javaslataira és izgatásaira nálunk is magántársaságként alakult meg az Akadémia Széchenyi, Vay, Andrásy, Károlyi, Sándor István és még sokak adományából. Helyzete mégsem azonosítható a hasonló nyugati társaságokéval, mert ott a társadalom és az államhatalom ezen a ponton nemcsak találkozott, hanem együtt is működött, míg nálunk ez a társadalmi intézmény már eleve a központi államhatalom gyanújába fogant. Ez a körülmény pedig már önmagában is sok mindent megmagyaráz. A köz-

ponti államhatalommal fokozatosan szembekerülő és önállásra törekvő nemzeti öntudat gyújtópontjaiban való ságos lángolás vette körül az Akadémiát. „1825 november 3-án hangzottak el a pozsonyi országgyűlés kerületi ülésén Széchenyi István történelmi jelentőségű szavai — mondta Brisits Frigyes egyik régebbi akadémiai felolvasásán —, melyek annyi rajongó literátori lángolásnak és 1790-től kezdve 35 országgyűlési év küzdelmeinek vágyát, a nemzetnek önmagáról alkotott fogalmához méltóan valószínűleg meg.” Az 1827. évi XI. tc. elfogadása után ugyanennek az évnek november 30-án Teleki József elnöklétével a négy első alaptóból és 27 tudósból alakult választmány három munkálato: készítette: alaprajzot, rendszabásokat és javaslatot. E munkálatokat a királyhoz küldték fel, megerősítésük azonban csak 1830 november 6-án érkezik meg hosszú és a központi hatalom gyanújára jellemző huzavona után. Végre 1830 november 17-én megalakult Pozsonyban a Magyar Tudós Társaság, amelynek elnöke Teleki József, másodelnöke pedig Széchenyi István lett.

A Magyar Tudományos Akadémia története egybeforrott a nemzet történetével. Működését ma négy korszakra lehet felosztani. 1. Megalakulásától az akadémiai osztályok emancipációjáig (1846), mely a szabadságharc idejét is magában foglalja; 2. az abszolútizmus alatt történt működés, egészen az Akadémia újjászületéséig; 3. 1861-től a második világháború végéig, míg az Akadémia negyedik korszaka 1949-ben történt újjáalakítása óta számítható.

Az Akadémia romantikus korszakának és a szabadságharc leveretéséig terjedő időszakának meg kellett küzdenie a központi hatalom gyanakvásával. Sedlnitzky József rendőrminiszter megfigyeltette az Akadémia tagjait, besúgói mindenütt ott voltak. Kivált Toldy, Bajza és Vörösmarty személye és működése keltett gyanút. A rendőrminiszter kémei azt jelentették, hogy az Akadémia nagyobb része, kivált a

tiszteleti tagok a francia propagandával állnak összekötésben. Emellett a személyi torzalkodásokkal és a szervezeti nehézségek gyermekbetegségeivel is küzdött a fiatal Akadémia. Ezeket a nehézségeket azonban legyőzte néhány kitünő elme lelkesedése és ügy-szerelme. Előkészületeket tettek a Nagy Szótár szerkesztésére, a népköltési termékek és a Tájékoztató anyagának összegyűjtésére, Vörösmarty és Toldy összeállították a magyar-német szótárt s kiadásra készítették elő a régi magyar nyelvemlékeket. Az Akadémia pályadíjakkal és jutalmakkal igyekszik ebben a korban az ébredező magyar irodalom támogatására.

Hamarosan kiderült, hogy az Akadémia összülései, külsőlései nehézkesek. Toldy és Vörösmarty felismerték az osztályokban való munka célszerűségét és hasznosságát. Döbrentével, az első titoknokkal s „a fiatal literátorokra duzzogó” tudósokkal szemben keresztülvitték az Akadémia első reformját. Ebben a reform-korszakban határozták el jogtörténeti kútfőink kiadását, ekkor kezdődött meg a Czuczor—Fogarasi „Nagy szótár” kidolgozása. Két tudomány utazást is támogat az Akadémia: Jermey Jánosé és Reguly Antalé. Ez az utóbbi, különösen Hunfalvy Pál feldolgozásában a magyar néprajzra és őstörténetére nézve gazdag anyagot biztosított tudományos életünk számára.

A szabadságharctól 1861-ig az Akadémia mint megbélyegzett szerepelt az abszolútizmus képviselőinek szemében. Czuczor Gergely, a szótárkészítő tudós bencés bilincsekben ült fogságban, más tudósok és írók pedig ténylegesen vagy lelkileg szenvedtek az elnyomó hatalmat. A nemzeti közérület azonban annál inkább fordult lelkesedésével és áldozatkészséggel az Akadémia felé. 1861-ben nagyarányú gyűjtés indul meg az Akadémia székházában. A hazafias adományokból 400.000 forint gyűlt össze. Stuler berlini építész tervei alapján Ybl Miklós és Szkalnitzky Antal építészek 1862 tavaszán kezdték meg a közel 1 millió forintos építkezést s ekkor vetették

meg alapját az Akadémia könyvtárának, kéziratárának és különféle gyűjteményeinek. 1870-ben új alapszabályok léptek életbe, 1872-ben pedig megalakult az Akadémia könyvkiadó vállalata és a természettudományi könyvkiadó. A kor gazdasági fejlődése nyomán az Akadémia anyagi ereje egyre gyarapodott, újabb és újabb jutalmakra tettek alapítványokat és az Akadémia érdeklődése fokozatosan kiterjedt a természettudományokra is. Ezzel szemben viszont az élő irodalom, különösen Arany János nemzedéke után lassanként az Akadémián kívül keresett megnyilatkozást, kiadót és közönségsikert.

Az Akadémia most kezdődő negyedik időszakának az 1949. évi 27. tv. vetette meg alapját. Ez kimondja, hogy az Akadémia a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézménye. Az Akadémia ezzel a szocialista állam tudományos és szervezeti követelményeinek megfelelően alakult át, önálló tudományos intézetek sora kezdte meg működését, az akadémiai kiadó pedig egész sereg olyan új kiadványt jelentetett meg, amelyek kétségtelenül hiányt pótolnak. A kiadásra tervezett művek között is számos művet várunk igen nagy érdeklődéssel mind irodalmi, mind pedig tudományos szempontból.

„FELVÉTELTETT MAGAS MENNYSZÁGBA“...

(Gondolatok Szűz Mária mennybevétele körül)

Az assumptio dogmává nyilatkoztatásának terve nem véletlenül vetődött fel már a múlt században, közvetlenül a Szeplőtelen Fogantatás dogmává nyilvánítása után. Az emberi természet ugyanis az eredeti bűnben, illetve általában a bűnben elveszítte azt az erejét, hogy áttörjön a saját, a vele egyrangú, vagy a nála alacsonyabb rangú létezők körén, és célját, érdeklődését, súlypontját teljesen az isteni létbe helyezze. Így a bűn nagyfokú gyengeség jellege. A bűnös létező célját önmagában, vagy önmagához közel keresi. Végcéljának transzcendenciája, túllévése vagy teljese, vagy olyan fokban hiányzik, hogy nem bír saját létének síkjára föl emelkedni. Ezért az eredeti bűn hiánya nem valami közömbösségi állapot, hanem éppen az emberi létnek önmagán teljes mértékben túljutó „extatikus” ereje. Ennek megfelelően kell elképzelnünk Mária élményvilágát. Egyetlen érzése, gondolata, törekvése sem képes másban megpihenni, min’ Istenben. Isten neki Krisztust jelenti, hiszen az üdvrendnek is egyetemes törvénye az evangéliumoknak és Szent Pál teológiájának az a gondolata, hogy csak Krisztusban és Krisztus által lehet behatolni a

végtelen Létbe. Természetesen Mária lényének ez a belső alkata az élményekben csak láthatóvá válik. Így könnyen érthető az is, hogy Mária számára Krisztus halála a tulajdonképeni halál, nincs saját halála, és tulajdonképeni szenvedése a compassio. Lényének feloldódása ebben a rezonanciában és odaadásban egyúttal nőiességének beteljesülése. Ez a rezonancia nem pusztán az élményben jelenik meg, hanem mindig alkati is. Képzeljünk el, mit jelent Máriaiban ez a teljes rezonálás Krisztus feltámadása és mennybementele után. Krisztusban a feltámadás és mennybemenetel után az emberi természet legperiferikusabb részeire is kárad a Logos istenségének teljessége. A Logos istenségében a személyi különbség az állandó születés (Fiú), min’egy Isten fiatalságának összesűrítése. Az Egyház a feltámadást és a mennybemenetelt kezdettől fogva mint egyetemes zsengeáldozatot fogta fel. Ez árad tovább Máriára. Az eredeti büntől való mentessége következtében ezt nem gáncsolhatja el semmiféle részletcélra való jojtalan koncentráció. Ez világítja meg azt is, hogy Mária halála nem a test fölül kezdeményeztetett, hanem a

lélek felől. A szeretetnek a test számára már hordozhatatlan extázisában következett be. Ez a Kr.szus. megdicsőült emberségével összekötött rezonanciának a következménye. Testének romlására nem kerülhetett sor. Mária általában nem volt átlátható semmiféle romlásnak, sem születésnek, sem betegségnek. Ebben nagyon erősen megnyilvánul a katolikus Egyház felfogása a kegyelemről, illetve a kegyelemmel való teljességről. A romlás elmaradása azt jelenti, hogy benne nem volt meg a testi, biológiai, kémiai folyamatoknak az a lehetőségük, hogy „a saját fejük után menjenek”. Nem is színészben voltak a lélekkel, hanem olyfokú „szolgálat”, hozzárendeltség viszonyában, mint a lélek Istenel. Céljuk nem immanens. Ebben a beállításban a kegyelem teljessége az élet elve is. Az Atyák Mária mentességét a test felbomlásától erre vezetik vissza: *integer vivens, quac omnium integram perfectamque genuit vitam*. Itt a vitát nem analog értelemben kell venni, a kegyelem teljessége a vitális erőnek is teljességét képviseli. A mennybevétel dogmatizálásában tehát nem olyan törekvés mutatkozik, mint az orthodoxiában, hogy az anyagot feloldjuk a szellemben. Krisztus isenségének a mindenségre való valamiféle kiáradása a végítélet után a kozmosz megfiatalodását, illetve újjászülését is (v. ö. a Logos személyi különségével: az állandó születéssel) maga után vonja. Az isteni létnek fokozottabb immanenciája az anyag számára nem romboló, a testet nem itéli el a maga mivólában, alacsonyabbrendűségét nem hangsúlyozza. Ez határozott ellentétben áll az ún. exisztenciális teológia állásfoglalásával, amely szerint az isteni lét jelenléte a véges lét számára csak kínos és a véges létet elvető lehet.

Az eredeti büntől való mentességnek, valamint minden egyéb büntől való mentességnek, azaz a kegyelemmel való teljességnek vetülete Mária élményvilágában a teljes odaadás. Ebben az odaadásban Krisztus születése körül és földi életében az anyai jel-

leg uralkodik, Krisztus megdicsőülése nyomán pedig inkább a jegyesi. Így áll elénk az a mély összefüggés, ami Mária jegyesi, anyai jellege és az *immaculata conceptio* között van. A kegyelemnek azon értelmezése után, hogy a testet is bevonja a maga körébe és annak számára élte ő, vagy megújító elv, nem nehéz az anyai vagy jegyesi jellegből sem motiválást kovácsolni az *assumptio* számára. A teljes önátadás maga után ragadja a testet is.

Már az atyákat, de azóta a teológusokat is izgatja az a kérdés, miért kellett ezek után egyáltalán a halált vállalnia Mária-nak, miért csak a romlás maradt el. Hisz a halál az eredeti büntetés. Nem meggyújtók azok a kísérletek, amelyek elismerik ugyan, hogy Ádám bűnének büntetése rá nem vonatkozhat, mégis azt vélik, hogy valami nem-büntetés-jellegű tartozása neki is van.

Mivel Szent Pál teológiájában a halál erősen össze van kötve a Sátán szerepével, és mivel Mária-hoz tartozik a Sátán teljes legyőzése, meg kell vizsgálnunk a Sátán és a halál viszonyát. Amilyen mértékben tarozik a halál a Sátán hatáskörébe, olyan mértékben mentesül alóla Mária. A Sátán bukásának cka egy nézet szerint a megtestesülés volt. Mint tiszta szellem, nem bírta elviselni, hogy Isten szívébe éppen ezen keresztül lásson, és hogy Isten az emberrel való személyes egység révén az anyagot, sőt az egész kozmoszt szorosan magához kapcsolja. Az ő érdeke az volt és mindig az, hogy kimutassa az anyag éréktelenségét. Az anyagnak bármiféle erőtlenedése, rútt válása, beégsége, a holttest rothadása mintegy az ő véleményét erősíti. Ezek alapján állandóan tiltakozhat a megtestesülés ellen. Ha a halál módja nincs összhangban a Sátánnak az anyagról vallott felfogásával, nem mondható az eredeti büntetésének, nem szerepelte tehát az ő „hadítotté”-nek következményeképpen. Amin: a szeplőtelen fogantatás dogmája a Genezisre utal, ahol a Sátánt eltipró Messias Anyjával szoros kö-

zösségben lép elénk, sőt a hagyományos fordítás szerint a Sátánnal ő számol le, úgy ennek a dogmának is ez lesz a fő motivációja. A teljes ütközés a Sátán és Mária között magában foglalja a test minden romlástól való mentességét, hogy ne legyen semmi benne, amin d. adalmaskodhatnék a gonoszságnak égi magasságban lakó szelleme. Ime, az előbb említett genezisi helyet akár mint a bűntől való mentességet, akár mint a Sátánnal való teljes ellenkezést mutatjuk be — ez természetesen csak hangsúlykülönbség, — ugyanarra az eredményre jutunk. A Biblia első lapjainak ez az ábrázolása a Sátánt legyőző, Messiást szülő Asszonyról megismétlődik az Apokalipszisben is. Bár itt az allegória tömöttebb, a Krisztust adó Ószövetség, azután az Ósegyház egyformán ábrázolva van az Asszony alakjában, de világos, hogy a kép a Geneziszre utal és ezért a legrégebbi idők hite szerint Mária is értelmezhető.

Mária lelke a halál után rövid időre mint tiszta szellem merül el az abszolút Szellemben. Ebben a találkozásban telődik meg isteni erővel annyira, hogy a testével való kapcsolat felvétele testére mint végleges megdicsőítés hat.

Világosan látható, hogy a kegyelemmel való teljesség teszi lehetővé a testnek olyan megdicsőítését, amely a lélek, illetve a személy felől indul ki, vagy pontosabban, aminek a személy a hordozója. Illés, vagy Hénoch testének elragadása, vagy János testének esetleges épen-maradása olyan isteni csoda lenne, amelynek eszköze nem az illetők legbenső személyi specifikuma. Ezért semmiképpen sem emlegethetők

egy lapon Mária testének megdicsőülésével.

Ugyanakkor, amikor a kegyelemmel való teljesség a test számára is életelv, sőt a testnek a legkisebb romlástól is mentes isteniesülését csak ez biztosítja, mégsem oldódik a test szellemé, éppen test-mivoltában nem válik illuzóriussá. Az azonban bizonyos, hogy nem enged a testnek oly fokú önállóságot, amely a lélekkel való egyesülés szintetikus voltáról vallana. Ennél sokkal bensőségesebb a kapcsolat. Bármennyire tökéletes is lehet a tiszta szellem megismerése, de az emberi test bekapcsolása mégis csak olyan irányban differenciálja, amely a megértést és az emberekkel való együttérzést valamiképp bensőségesebbé teszi. Így közelebről ért meg bennünket. Mária egyetemes kegyelemkövetítő tevékenységéhez, vagy legalább is annak teljességéhez bizonyára ez is hozzátartozik.

A katolikus teológia Máriát mint új Évát emlegeti az új Ádám oldalán. Ez nem azt jelenti, mintha Krisztussal akarná egy rangba állítani. Sohasem volt ő Nap, hanem mindig csak Napba öltözött asszony. Az emlegetett párhuzam csak a Napba öltözést, a Krisztussal való személyes kapcsolatot hangsúlyozza. Úgy érezzük, a mennybevitel dogmatizálásában éppen ez a kapcsolat nyert különleges hangsúlyt.

A Mária-tisztelet számára ez nagyfonságú. Csak abban az esetben vezet Jézushoz az áhitat, ha a hívő éppen ezt az önmagán túljutó, önmagát otthagyo, soha otthon nem tartózkodó odaadást, jegyesi jelleget, ezt a Krisztussal való teljes rezonanciát teszi tiszteleté és követése tárgyává.

Krigler Béla

G. B. SHAW HALÁLÁRA (1856—1950)

A hetvenhétéves G. B. Shaw végigtekintett az életén. „Gyakorlatilag megoldottam korunk minden égető problémáját — mondotta —, de azok továbbra is éppolyan megoldatlanok maradtak, mintha sohasem éltem volna.”

„Ember és műve” — így parentálták el halálakor. S valóban, intézmény volt. Élete — rettenetesen hosszú, szinte végetérni nem akaró élete, mellyel kishiján a „Vissza Matuzsálem”-hez című művében kifejtett elméletét igazolta az élet végtelen meg-

hosszabbíthatóságáról — élete a Viktória-kortól tartott napjainkig. Shaw mindenben résztvevett, mindent látott, mindent megfigyelt s mindenről véleményyt alkotott, ami életének közel száz esztendeje alatt történt. Amikor pályáját elkezdte, még Wagner, Nietzsche, Ibsen körül vitáztak; a szocializmus akkor kezdte meg térhódítását, hisz szinte egyidőben született a Kommunista Kialtvánnyal; akkoriban fejlődött ki az angol nyárspolgári viktoriánus szellem, minden erényével és hibájával; akkoriban jelent meg XIII. Leo korszakalkotó enciklikája, a „*Rerum Novarum*”. Még élt Dickens, még élt Flaubert és Maupassant, ekkor kezdik felfedezni Stendhalt. Shaw pályája ebben a forró társadalmi és szellemi atmoszférában kezdődött, s mikor meghal, a világ túl van már a második világhaborún.

Megérte eszméinek, ifjúsága izgalmainak lecsillapulását és megfakulását, — megérte Nietzsche rombolását a náciizmusban, megérte a Kommunista Kialtvány eszméinek valórválasát a Szovjetunióban, megérte a *Rerum Novarum* reform-gondolatának diadalútját az Egyházban. Mindaz, ami foglalkoztatta, eljutott a diadalig vagy a bukásig. A problémák így vagy úgy megoldódtak, az égetők éppúgy, mint a feleslegesek. — de vajjon része volt-e megoldásukban s alkalmas volt-e megoldásukra? Mert életének és működésének igazi értelme az lenne, alakja csak akkor volna valhatatlanná, ha joggal mondhatta volna hosszú élete hosszú alkonyán azokat az emlékeztető szavakat.

*

Barát és ellenfél, hívő és hitetlen egyaránt egyet felelhet csak: Shaw nem volt alkalmas arra, hogy megoldja kora, egy teljes évszázad — a világ legizgalmasabb és legdöntőbb évszázada — problémáit. „Elmé, szeretetreméltó ember, akiből hiányzik a fegyelem” — jellemzi őt Hilaire Belloc. S valóban, talán a fegyelemnek ez a teljes hiánya volt az oka annak, hogy külön, eredetieskedő fegyverek maradt egész életében, s ha volt jelle-

mének állandó vonása, akkor éppen a fegyvereké volt és maradt, élete utolsó percéig. Nyughatatlán szellem volt, szeretete a publicitást — Chesterton írta róla, hogy büszke volt, ha nyomtatásban láthatta a nevét, — mindig és mindenről sürgősen közölte a véleményét. Egyforma szenvedéllyel gúnyolta a jót és a rosszat, haladót és elmaradottat, szentet és profánt, — még pedig azért, mert a feltűnés vágya, a sikertelenségtől, magánytól, elfeledettségtől való félelem sarkalta s egy kellő pillanatban alkalmazott jó mondásért habozás nélkül feláldozott mindent, amit korábban a meggyőződés erejével vallott. Semmit sem tartott jónak, amit más csinált, mindenről egyetlen igazságot ismert csak: saját, ingatag, szeszélyes véleményét. Életműve az önellenmondások valósággal démoni szövvénye. De a problémákat úgy megoldani, hogy valaki egyetlen fricska kedvéért, legmélyebb meggyőződését is bármelyik percben visszavonhatja, nem lehet.

Életfilozófiája különben sem volt alkalmas arra, hogy problémákat oldjon meg, hogy vezethessen vele. Nem volt eredeti szellem, — ezt hangoztatják hívei és ellenfelei egyaránt. S ezt maga sem tagadta, s cinikusan bevalotta — s cinizmusának roppant vonzó tulajdonsága, hogy mindig és mindenben őszinte volt —, hogy a fejlődésről, az „életerőről” alkotott életfilozófiáját máshonnan szerezte, Samuel Butler nagyon is kérdéses Lamarck-magyarozatából. „Ez az életfilozófia — írja Christopher Hollis — roppant alkalmas arra, hogy valaki egy csapásra két legyet üssön agyon vele, a papokat és a tudóscokat. S megvan még az az előnye is, hogy az értelmet ennek az életfilozófiának segítségével bárki tetszés szerint úgy alkalmazhatja, ahogy épen kapóra jön. Jó arra, hogy szükség esetén az értelemmel érveljen valaki, s ugyanakkor jó arra is, hogy adott pillanatban feláldozza az értelmet.”

Shaw gazdagon, színesen, roppant szókészséggel élt filozófiája lehetőségeivel. Mindig meghökkenített,

akár helyeseli, akár kigúnyolt valamit, — olvasóját állandóan zavarba hozta, mert helyeslésében ott lappangott a gúny, gúnyolódásban a helyeslés. Sikerének, népszerűségének ez volt legfőbb titka, ez a siker pedig tönkretette. Meglepní, nevetetnii akart, s az a vágya, hogy sikert érjen el, feltűnést keltsen, megakadályozta abban, hogy komolyan végiggondolja saját életfilozófiáját, s mérlegelje, mit tegyen a helyébe annak, amit szét akar rombolni. „Pozitív gyógy módjai — írja Hollis — felszínesek voltak, nem állták ki a képzett elme bírálatát... Arra voltak csak jók, hogy ügyesen exponáljon velük valamit, de nem azért, mintha hitt volna az abból származó következtetésekből.” Mindig és mindenben az értelmet hirdette, — büszke volt az agyára: „az egyetlen Homérosz kivételével nincsen kiemelkedő író, akit oly mélységesen megvetnék, mint ahogy Shakespeare-t megvetem, amikor értelmemet az övéhez mérem”. S ugyanakkor szkeptikusan is nyilatkozik az értelemről, — természetesen a máséről: „aki az értelemre hallgat, elveszt”. — mondja az „Ember és felsőbbrendű ember”-ben — „az értelem rabszolgájává teszi azokat, akik nem elég erősek ahhoz, hogy uralkodni tudjanak fölötte”. Shaw hitt abban, hogy kordában tartja saját értelmét, — élé műve ennek természetesen az ellenkezőjét bizonyítja. Társadalom-reformernek, kultúrpiónirnak tartotta magát, „az új kor küldöncének”, szocialistának, — de a társadalmat, a kultúrát, a szocializmust sem szerette. Forradalmárnak hitte magát — és abban legalábbis forradalmár volt, ahogy a meglévő jóval s rosszal egyaránt hadakozott — de ugyanakkor a forradalmárokat is lenézte. „Egy sikeres forradalom első kötelessége, hogy agyonlőjön minden forradalmárt” — írta. S ez nem a forradalmárnak, hanem a polgárnak, sőt egyenesen a nyárspolgárnak a véleménye.

*

Hívei varázslónak tartották, korunk egyik legnagyobb szellemének. De ők

is felismerték szellemének ingatagságát, s Siegfried Trebitsch, egyik legjobb méltatója és német fordítója, szinte mentegeti: ez az ezerszínű ember állandóan a fejlődés útján haladt, ezért nem maradhatott elveiben állhatatos, ezért váltott új meg új bört. ezért volt mindig más és más, s erre szüksége is volt, hogy a végső teljeségig elérkezhessek. Ellenfelei bohócna látták s éppen clownni sokféleségét becsülték, — mint barátja és ellenfele, Chesterton. S ő maga — bármilyen gögös s üzletiesen önző volt — nemcsak a varázsló, hanem a bohóc szerepét is vállalta, talán azért, mert így könnyebben kibújhatott a felelőség alól. „Minden emberi haladás alapfeltétele — írja népszerűsége kezdetén — az arra való jóakaratt, hogy a kultúrpiónir bolondnak tetteesse magát. Okos az az ember, aki alkalmazkodik az adott körülményekhez, bolond pedig az, aki önféjűen önmagához akarja alkalmazni a körülményeket. Mindkét szélsőségnek megvan a maga előnye. A túlsok értelem könnyen gyávaságba fulladhat, a túlsok boldonság pedig már-iromságba... Az ifjú költők mindig egy végtelenül bölcs hössel kezdik, az öregek, mint például Richard Wagner, egy *reiner Tor*-ral végzik.” 1896-ban írta ezt, de nem fogadta meg saját elvét: hősei mindvégig roppant okos emberek maradtak, s a „reiner Tor”, az eszményi örült nem jelent meg öregkori műveiben sem. Egy pillanatra sem állított elének pozitív embert — ha csak Szent Johannáját nem nevezzük annak.

Mert ahhoz, hogy talpra tudjon állítani egy pozitív hőst, legalább egyetlen pozitívumban hinnie kellett volna. Ő pedig hitt ugyan a szocializmusban, de csak fenntartással, méltányolta ugyan a kereszténységet, de csak fenntartással. „A keresztény — mondja a *Barbara őrnagy*-ban — Dickens orvosához hasonlít, aki az adósok börtönébe került s az újonnan érkezőknek a börtön kimondhatatlan békéjéről, gondtalanságáról mesél: nincsenek itt fenyegetve tolakodó hi-elezők, zsarnoki állami, közületi és lakbérbehaj-

tök, nincsenek itt terhes remények, sem pedig őrültségek: nincs ebben a börtönben más, csak nyugalom s az a biztos érzés, hogy mélyebbre már nem zuhanhat senki." Hiányzott belőle az alázat és türelem fegyvelme, a hithez pedig — bármiben való hithez — alázat és türelem kell, nélkülük sem hinni, de még a hitet megérteni sem lehet. Shaw mindkettőre képtelen volt, — ezért nem sikerült úgy, ahogyan sikerülnie kellett volna. Szent Johannája. Hollis azt mondja: Shaw becsületére válik, hogy végső éveiben rábredt arra, hogy a vallás nagy és szent dolog, s hogy Chesterton, akiben a szentség közelét érezte, nagyobb ember, mint ő. Ennek a felismerésnek dokumentuma talán a „Szent Johanna”, de valószínűleg az is ösztökölte, hogy Szent Johanna örvén rosszakat mondhat a nacionalizmusról, imperializmusról, protestantizmusról, de főleg az angolokról. A „Szent Johanna” erényeivel és hibáival kétségtelenül legdöntőbb műve, — de ez is inkább csak szándékában, mint kivételében nagy. Hogy ez a műve se sikerült széghetetlen remekké, annak legfőbb oka az, hogy nem értette meg, mi a természetfeletti hit, nem értette meg azt a Szent Johannát, aki tekintetét a mennybéli királyságra függesztette. Itt is republikánus maradt, híven elvéhez: „A király bálvány, ez az oka annak, hogy republikánus vagyok.” Nem az volt a baj, hogy ábrázolni nem tudta Johanna hitét, hanem az, hogy jól vagy rosszul, de sehogyan tudta megérteni a hit lényegét. „Végességig politikai jelenséget látott Johannában — írja Hollis, — politikust, akit elsődlegesen politikai dolgok érdekelnek, holott azok igen másodlagosak egy szent szemléletében.” Johannát azonban üdvözülése érdekelte, s az, hogy az élet csak előjátéka az üdvözülésnek. „Johanna számára ez volt az élet — folytatja Hollis. — ábrázolója, Shaw számára azonban nem ez. A szakadék áthidalhatatlan maradt.”

Miben hitt önmagán és saját zsenialitásán kívül? Talán a színházban. S hivatásának érzete, hogy színpadon. drámai formában, — bőven adakozva a közönség igényeinek s ugyanakkor párba is hívja a közönséget — közzölje mondanivalóit. Azt mondja Brioux-ról írt tanulmányában, hogy a mindennapi ember egyetlen művészi üdülése a színház: „A színházban megkapnak minden olyan művészetet, ami magányukat elvselhettelelné teszi s útban hazafelé azt érezteti velük, hogy akár az utcasarkon a kuvaszoknak, nekik is a sinter zsinége van a nyakukban. De ha egy drámaíró van olyan okos, hogy észreveszi ezt a veszélyt, és van olyan emberbarát, hogy valamelyik művével az emberek segítségére siessen, levegye a sinter zsinéget a nyakukról és figyelmeztesse az áldozatot, akkor csöddel fenyegetik az igazgatót, nehogy ilyen darabot előadjon, a drámaírót pedig erkölcsrontónak bélyegzik. Nem tudhatja senki, nevesse-e az ilyen undorító ostobaságon, vagy sirjon.” Ő a drámaírónak az utóbbi feladatot: érezte kötelezőnek, s meg is tett mindent, hogy figyelmeztesse áldozatait, — de a sinter kötelelt azért ő is a nyakukba dobta. A színháznak ebben a felvilágosító, kijózanító közelességében azonban csak ideiglenes feladatot látott. „Ha sikerülni fog szociális állapotainkat úgy rendezni, hogy szociális kérdéseinket abban a pillanatban oldhatjuk meg, amikor égetőek lesznek, akkor nem kell többé róluk a színpadon szólnunk.” De amíg „a nép mindenütt nyomorog, pusztul, éhez, s senkinek sincs szíve vagy esze ahhoz, hogy megkondítsa a vészharangot, addig a nagy íróknak kell ezt megtenniök.” Ehhez az elvhez aztán, ritka kitarással és egyértelműséggel, mindvégig ragaszkodott. Maga ellen hívta a közönséget, kellemetlen percekét okozott neki, — de közben óvatosan vigyázott a sikerre is. Egy hollywoodi filmesnek, aki le akart alkudni a tisztelődijából, azt vágta oda: „Köztünk az a különbség, hogy ön a művész, én pedig az üzletember”; — s igazát is

mondott: úgy osztogatta ostorcsapá-
sait, fricskáit, hogy remekül szórazo-
tatott, a közönség végül is mindig egy
szórazokoztató este emlékével hagyta el
a színházat. Nem hozott reformokat,
nem ajánlott, biztos gyógymódokat
kora bajaira és nehézségeire, — egye-
dül a színpadon lett reformer: siker-
rel vállalkozott arra, hogy a színpad-
ból előadótermet csináljon. S ha esz-
méinek nem is, ennek az újításának
rengeteg tanítványa akadt, s tehetsé-
gének becsületére váljék: egy se na-
gyobb, mindegyik kisebb nála.

Kilencvennégy évet élt. — túlélte
kortársait, Wildet, Chestertont, túlélte
azokat, akik utána jöttek. Élete utolsó
percéig érdekes maradt, s maga is vi-
gázott arra, hogy érdekes legyen s
lehetőleg senki se tudja szeretni. Ki
volt valójában? Egyszer megkérdezték
tőle: „Mondja meg, mi a becsületés
véleménye önmagáról?” Egyszerűen
csak ennyit felelt, s ez a felelete több-
bet mond minden művénel, minden
rőla szóló tanulmányánál, — „G. B.
Shaw az én legsikeresebb ötleteim
egyike”.

Liptay István

ÚJABB BIOLÓGIAI FELFEDEZÉS

Egyik német tudományos folyóirat
nyári számában nagy feltűnést keltő
cikk jelent meg, melynek visszhangja
ma sem ült el. A cikk írója, *Hugo
Schanderl* — nem éppen közismert bio-
lógus — azt állítja, hogy felfedezése
nyomán biológiai szemléletünk alap-
vető változáson fog keresztül menni. A
sejt, melyet eddig az élet elemi egysé-
gének tekintettek, a szerző szerint élet-
közösség, melynek egyes alkotórészei.
— ellentétben az eddigi vélemények-
kel — megfelelő körülmények között a
sejten kívül is önálló életre képesek.

Mielőtt rátérnénk a cikk adatainak,
illetőleg az általa keltett visszhangnak
ismertetésére, meg kell emlékeznünk
arról az újfajta mikroszkópról, mely
lehetővé tette Schanderl vizsgálatait.
Mint köztudomású, a közönséges meg-
világítású tüveglencsés mikroszkóppal
csak akkor látható jól a vizsgált anyag
szerkezete, ha azt előzőleg kellő, igen
gyakran roppant körülményes festési
eljárásoknak vetették alá. Ez érthető,
ha meggondoljuk, hogy a sejt színtel-
en, átlátszó alkotrészekből áll. Az
egyes alkotrészek kémiai jellege
(„anyaga”) különböző, tehát más- és
másképpen festődnek. A fentiekből ki-
derül, hogy a közönséges mikroszkóp-
pal főképpen holt sejteket lehet vizs-
gálni: az élő sejt ugyanis a festési el-
járás alatt elpusztul. Az újonnan fel-
talált úgynevezett fáziskontraszt-mikro-

szkóp óriási előnye, hogy a vizsgalan-
dó anyag struktúráját festés nélkül is
láthatóvá teszi. Egy ötletes szerkezet
ugyanis a vizsgálandó anyagra eső
fény sugarak hullámhosszát eltolja, mi-
által élesebb fénytöréskülönbségeket
tesz lehetővé. Így, ha nem is színesen,
láthatjuk a sejteket, mivel az egyes al-
katrészek különböző fénytörésűek.
fényképhez hasonló képet nyerünk.

Az új mikroszkóp előnyei felmérhe-
tetlenek. Már az első vizsgálatok fon-
tos adatokat közöltek, melyek igazol-
ták, hogy bizonyos eddig élőnek hitt
sejtalkotrészek nem élnek, hanem a
sejt pusztulása folytán jelennek meg.
illetőleg festési műtermékek. A fázis-
kontraszt-mikroszkóp másik fontos elő-
nye, hogy segítségével ugyanazt az élő
sejtet tartósan megfigyelhetjük, életfo-
lyamatait — különösen mozgását és
szaporodását — az eddigénél sokkal
mélyrehatóbban analizálhatjuk. *K. Mi-
chel* a legutóbbi mainzi biológus-
kongresszuson filmet mutatott be egy
pollen-sejt életéről, mely számos vitás
kérdést döntött el. Természetesen
ilyenféle filmek csak fáziskontraszt-
mikroszkóp segítségével készülhetnek.

Ezek után talán nem tűnik olyan
megdöbbentőnek Schanderl megállapí-
tása, hiszen tudjuk, hogy a természet-
tudományok haladása szoros összefüg-
gésben van a vizsgálati eszközök tel-
jesítőképeségével.

Schanderl a fentebb jelzett új mikroszkóppal azt a régi kérdést tanulmányozta, vajjon bizonyos sejtalkatrészek, — különösen az úgynevezett chondrioszómák — át tudnak-e hatolni egyik sejtől a másikba. Schanderl kétségtelenül pozitív irányba döntötte el a kérdést azáltal, hogy megfigyelte ilyen sejtalkatrészek kilépését. Azt is megfigyelte, hogy más sejtalkatrészek, például szintestecskék, sejtmagok chondrioszómákká eshetnek szét. Ez utóbbi megfigyelés már önmagában is igen nagy elvi jelentőségű, hiszen a következők belőle, hogy a sejt valamennyi élő alkotóeleme (eltekintve a folyós állományú citoplazmától) azonos egységekből épül fel. *Guilliermond*, az egyik legnagyobb sejtteni szaktekintély már régebben utalt erre a lehetőségre, de nem volt nyomós bizonyítéka álláspontja támogatására. Schanderl felfedezése így nem jelentett nagy meglepetést, annál komolyabb feltűnést keltett vizsgálatainak további eredménye, melyről a következőképpen számol be: „A sejtől kilépett chondrioszómák a szabadba kerülve megfelelő körülmények között nem pusztultak el, hanem összeolvadva egymással, rövid pálcikaszerű alakot öltöttek. Ezek a pálcikák hamarosan finom hártáival vették magukat körül, sőt csillangókat, ostorokat növesztettek, melyekkel először lassan, majd egyre élénkebben csapkodni kezdtek. Ebben a stádiumban tehát semmiben sem különböztek a baktériumoktól, önálló élőlényé alakultak, melyeket a továbbiakban a szokásos módszerekkel sikerült tenyészteni.”

Schanderl azt állítja, hogy ezt a jelenséget mesterséges beavatkozással is elő lehet idézni. Módszerét részletesen leírja fényképpel bőven illusztrálja, s

befejezőként a következőkben foglalja össze kísérleteinek jelentőségét.

„A chondrioszómák sejtén kívüli tenyésztésének és baktériummá való átalakulásának ténye egészen új bepilantást enged a sejt lényegébe. A sejt nem elemi egység, hanem államhoz hasonlítható életközösség, melyet a sejt-nél lényegesen kisebb, önállóan is életképes elemi részecskék építenek fel.”

Ezeket a még nem kifogástalanul igazolt eredményeket nagy lelkesedéssel fogadták, mivel utat nyit a Micsurin-féle vegetatív hibridizáció megértéséhez (az ojtott ágba az ojtó alanyból részek vándorolhatnak át), továbbá megkönnyíti az élet eredetének spekulatív elképzelését, hiszen ezek szerint nem sejtnek kellett keletkeznie a hajnalkorban, hanem lényegesen egyszerűbb szerkezetű más elemi élőlényeknek, a chondrioszómáknak.

A természettudományokban a vitás kérdéseket nem lehet spekulatív eldönteni. Schanderl állításainak igazát csak újabb ellenőrző kísérletek eredményei bizonyíthatják, vagy cáfolhatják. Ezek az ellenőrző kísérletek folyamatban vannak, és pedig most már nem olyan viszonylag egyszerűen felszerelt laboratóriumban, mint ahol Schanderl dolgozott, hanem lényegesen modernebb intézetekben. A kísérletekkel szembeni legsúlyosabb ellenvetés ugyanis az, hogy Schanderl nem tudta kellőképpen megoldani a sterilítást. A baktériumok e szerint kívülről kerültek volna a kísérleti edényekbe. Most olyan laboratóriumokban folyik a munka, melyek hullámos folyosóiban fertőtlenítő folyadék csorog, a kutatók nylon-ruhákban dolgoznak, és egy automataberendezés meggátolja, hogy egyszerre két ajtó legyen nyitva az épület megfelelő szárnyában. S. M.

SZENTEK ÉS SZENTÉVEK

Ha a középkori szentévek történetét tanulmányozzuk, önkéntelenül az a benyomásunk támad, hogy főjellegzetességüket a hegyekentúli, úgynevezett ultramontan zarándokok megszámlál-

hatatlan tömegei adták meg. Természetesen az olasz városok és falvak lakói is derekasan kivették belőlük a részüket, de a többség mégsem közülük, hanem Észak mélyebbítű és ro-

busztusabb fiából telt ki. Az egykorú krónikások különösen a németek, magyarok, lengyelek, burgundok, flandriaiak, franciák, spanyolok és katalánok nagy számát emelik ki. A XV. században még szembetűnőbbé vált az ellentét: a hitetlen olasz humanisták egyenesen megvetéssel és lenézéssel tekintettek a barbár zarándoktömegekre, melyek jelenlétükkel beszennyezik a klasszikus Rómának szent emlékeit.

A XVI. században azonban egy csapásra megváltozott a helyzet. A hitújítás vihara csekély töredékektől eltekintve az egész óriási germán tömböt leszakította az Egyház kebeléről. Magyarországot a hitújítás mellett a török hódítás sújtotta és jó másfélszáz esztendőre lehetetlenné tette számára, hogy tűzhelyének védelmén túl másra is gondoljon. Franciaország a század derekán innét véres beharcokba merült, melyek egy teljes emberöltőre feldúlták békéjét és megbénították anyagi erejét. A világhatalomra bontakozott spanyol birodalom erejét viszont a világalom birtokáért folytatott harc kötötte le közel száz esztendőre.

Ennek a változásnak következményeként a nagy ultramontán zarándokcsapatok 1525 után jobbra elmaradoztak. Az ezreket és tizezreket számláló tömegeket egyes vidékek és városok buzgó püspököktől és plébánosoktól megszervezett kicsiny csoportjai váltották fel. Az idegenek a XVI. század szentéveiről sem hiányoztak egészen, de az uralkodó szint többé nem ők, hanem a megduzzadt olasz tömegek adták meg. Ezt a változást a római, illetve az olasz közlélek gyökeres átalakulása előzte meg és tette lehetővé.

A római közszellem magatartásában az első mélyreható változást az 1527 május 6-i *sacco di Roma*, vagyis az Örökvárosnak V. Károly császár német és spanyol zsoldosai által történt kifosztása idézte elő. A példátlanul barbár támadás, mely rengeteg ember életébe és megszámlálhatatlan mükincs pusztulásba került, mélyen beleszántott a lelkebe. A közgondolkodás úgyszólván

egyik napról a másikra megváltozott és a reneszánsz pogány életörömének gondtalan élvezése helyébe komolyabb életfelfogás és keresztényebb életberendezés lépett. Az igaz hit kérdésében fellángolt szenvedélyes harc még mélyebbre ágyazta a megindult változást. A trienti zsinat erőfeszítéseit már az egész olasz közvélemény feszült érdeklődése kísérte.

Ekkorra szerencsésen megoldódtak az újjászületés egyéni feltételei is. A jámbor II. Marcellus (1555) és a szigorú IV. Pál (1555—1559) átmeneti próbálgatásai után a később oltárra emelt V. Piusszal (1566—1572) megkezdődött a pápaság rohamos felemelkedése. XIII. Gergely (1572—1585), V. Sixtus (1585—1590) és VIII. Kelemen (1592—1605) egymás után szüntették meg a reneszánsz idején felburjánzott bajokat és visszaéléseket s az Egyház gazdag anyagi és erkölcsi erőit ismét szigorúan vallási célok szolgálatába szegődítették.

A pápák reformművét tovább építették és ellenállhatatlan egyéni varázssal szőtték át a kor nagy szentjei. Ezek közül első helyen Néri Szent Fülöpöt (†1595) kell említenünk, kinél Szent Péter óta senki sem érdemelte meg jobban a „Róma apostola” megfisztelő jelzőt. Több mint fél századot töltött az Örökvárosban s ezen idő alatt páratlanul mély lelkével, napsgaras kedélyével és megejtően közvetlen érintkezésmódjával gyökeresen átforgatta a római közleket. Méltó kortársa volt a szurtos külsejű, de aranyoslelkű Cantalicei Szent Félix kapucinus fráter (†1587), akinek sokszor bohókás, de mindig elevenre tapintó ötletein és tettein egy egész emberöltő derült és ugyanakkor épült. Bár szűkebb körben, de szintén nagy eredménnyel munkálkodott a lelkek építésén az irgalmas szeretetben utólréhtetlen Lelliszi Szent Kamill (†1614), a roppant tudományú Bellarmin Szent Róbert (†1621) és a fáradhatatlan tevékenységű Leonardi Szent János (†1609).

Az új szelek járását legkorábban a reneszánszkor dédelgetett kedvence, a

művészet érezte meg. Az építőmestereknek nem a palazzo volt többé egyetlen eszményük. A nagy urak mellett egyre több hajlékot emeltek a jó Istennek, köztük olyanokat is, melyek már külsejükkel és egész berendezésükkel elárulták, hogy más lelki-ség ihletéből születtek, mint a századforduló és a századelő büszke palotái. Még fokozottabb mértékben áll ez a képzőművészetek egyéb ágaira. Az új művészet, a barokk már közvetlenül küszöbön állott és kezdte felszámolni elődjének, a reneszánsznak örökségét. Az előző másfél század alatt erősen elvilágiasodott és profanizálódott Róma ismét a középkor szent Rómájává varázsolódott vissza és városképének újból a templomok adták meg jellegzetességét. És hogy e templomok komoly lelki igényeket elégítettek ki, meggyőzően mutatja a hét főtemplom (S. Pietro in Vaticano, S. Paolo fuori le mura, S. Giovanni in Laterano, S. Sebastiano, S. Croce in Gerusalemme, S. Lorenzo fuori le mura, S. Maria Maggiore) egyazon napon értendő felkeresésének rohamos terjedése a XVI. század második felében.

A lelki megújulás azonban nem szorítkozott Rómára. Hatása csakhamar érezhető lett a felsziget egyéb tájain is. A példaadás és ösztönzés itt is a szentektől indult ki. Itt főleg Borromei Szent Károlynak (†1584), Milánó második Szent Ambrusának nevét kell említenünk, aki a lombardiai közlélek átalakítására éppen olyan döntően hatott, mint Néri Szent Fülöp a rómaiéra. Nem kevésbé értékes tevékenységet fejtettek ki a maguk szűkebb körében, Velencében, Lombardiában és Nápolyban: Tienei Szent Kajétán (†1547), Emiliani Szent Jeromos (†1537), Zaccaria Szent Antal (†1539) és Caracciolo Szent Ferenc (†1608), a szigorú aszkéta és rendalapító.

De mindezek az egyéni hatások valószínűleg hamar elpárologtak volna, ha a nyomukba szegődött új típusú rendek nem gondoskodtak volna széles körökben való elterjesztésükről és lehető mélyre ágyazásukról. E téren különösen kiemelkedtek a teatinusok

fényes istentiszteletükkel, egyszerű, cicomamentes ígéhirdetésükkel és alapos teológia-tanításukkal, a barnabiták kiterjedt népapistolkodásukkal, a szomaszkaiai nagyarányú szamaritánus tevékenységükkel s mindenkiféleképpen a jezsuiták a hit és erkölcsi élet egész területét átfogó munkásságukkal.

Ilyen gondos és sokoldalú nevelés mellett érthető, hogy az olasz közlélek lassankint kigyógyult abból a fertőzésből, melyet a reneszánsz pogány életszemlélete hitén és erkölcsi felfogásán ejtett. Természetesen, nem az egyszerű népre gondolunk itt — az a legnehezebb kísértések évtizedeiben is hűségesen kitartott atyáink hite és életberendezése mellett, — hanem a vezető rétegekre, a szó mai értelmében vett művelt osztályokra, melyek legjobban ki voltak téve az új életszemlélet kísértéseinek és elbizakodottságának. A változás először csak lassan és elszigetelt jelenségekben nyilvánult meg, de később egyre általánosabbá és gyorsabb üteművé vált. A század utolsó két évtizedében már egész pompájában kibontakozott a barokk korzak a maga sokoldalú és differenciált vallási igényeivel és ez igények kielégítését célzó társadalmi szervezetek, vallási és erkölcsi egyesületek megszámlálhatatlan tarka egyvelegével.

A szervezkedésnek ebben a bő áradásában illő szerephez jutott a zarándokokról s nevezetesen a szentévi zarándokokról való intézményes gondoskodás is. Néri Szent Fülöp tizenötöd-magával még 1548-ban egy kis testvérületet alapított a szegény zarándokok és üdülő betegek ápolására. Kezdeményezése kitűnően bevált. Az elhintett mustármag rövid idő alatt hatalmas fává terebélyesedett. A testvérület tagjai az 1550. évi jubileumi búcsú alkalmával már legalább százezer zarándok és beteg ellátásáról gondoskodtak. A pápák hamar felismerték a kezdeményezés korszakalkotó jelentőségét és *Szentháromságról nevezett zarándokgyámolító egyesület* néven (*arciconfraternità della Trinità de' Pellegrini*) főtestvérület rangjára emelték. Ugyanakkor anyagilag is gazdagon

gondoskodtak róla. Példájukat követték a bitorosok s az egyházi és világi arisztokrácia tehetősebb tagjai. Akárhányan közülük személyesen is kivétel részüket az ápolásból. A testvérület kivétel nélkül minden rászorulóra kierjesztette gondoskodását. Mindössze két feltételt kötött ki: 1. hogy az illető Rómától legalább hatvan olasz mérföld távolságból jött legyen és 2. hogy illetékes lelkésze bizonyítványával igazolja zarándok voltát. Az egyesület munkakörének terebélyesedését mutatja, hogy az 1575-i szentévből már 144.913 zarándok és 21.000 üdülő beteg testi és lelki ápolásáról gondoskodott s a példaadásban maga XIII. Gergely pápa járt elül.

Ebbe a gazdag színpompában kibontakozó barokk világba csöppent bele Kalazanci Szent József, mikor 1592-ben ismeretlen zarándokként Rómába érkezett. Egyelőre határozott program, sőt határozott cél nélkül jött. Csak azt érezte, hogy a Gondviselésnek tervei vannak vele Rómában, de hogy ezek a tervek mire céloznak, arról sokáig sejtelmésem volt. De azért nem csüggedt el. Addig is, míg a Gondviselés tervei feltáruhnak előtte, az irgalmas szeretet cselekedeteinek nagyarányú gyakorlásával igyekezett megszentelni napjait. Mint a *szent apostolok testvérületének*, majd a *keresztény tanítók társaságának*, a *Szent Ferenc stigmáiról* és a *Segítő Szűzanyáról* nevezett egyesületeknek tagja úgyszólván minden percét a testi és lelki nyomor enyhítésére szentelte. Az irgalmas szeretet hőse maradt az után is, hogy ötévi szorgos kutatás után ráeszmélt élete igazi céljára s az elhagyott szegény gyermekek számára megnyitotta az első kegyes iskolát (1597).

Az egykor bizonytalan céllal és bizonytalan időre érkezett idegen zarándok végleg megragadt Rómában. Kilenvenkét évéből összesen ötvenhatot töltött az Örökvárosban, tehát többet, mint szent elődei közül Néri Szent Fülöp kivételével bármelyik. Magas-növésű, daliás, kissé meghajlott alakja öszbe csavarodott jellegzetes fejével a

huszas és harmincas években már éppúgy hozzátartozott a római utca képéhez; mint felszázaddal előbb Szent Fülöpé. E hosszúra nyúlt római tartózkodása alatt két szentélet írt meg: az 1600-it és az 1625-it s mint az említett zarándokgyámolító testvérület tevékeny tagja, mindkettőben jelentős szerepet játszott.

Az 1600. évi búcsút a magyarországi török harcokban is nagy érdemeket szerzett Aldobrandini-pápa, VIII. Kelemen hirdette meg. A pápa felhívása Európa-szerte erős visszhangra talált. A zarándokok a világ minden tájáról nagy számmal özönlöttek az Örökvárosba. Az idegenek közt legszámosabban a franciák voltak: így akarták leróni halájukat népszerű királyuk, IV. Henrik megtéréséért és a vallásháborúk szerencsés befejezéséért. De a németek is szép számmal voltak képviselve. Hiszen az ellenreformáció ekkor már nemcsak az osztrák tartományokban, hanem a Rajna mentén is diadalmasan kezdte bontogatni szárnyait. A jubileum igazi színét és zamatát azonban mégsem az idegenek, hanem a vallási és erkölcsi igényeiben megújodott olasz nép széles tömegei adták meg.

Kalazanci Szent József szívvel-lelélekkel kivette részét a jubileumi ünnepségekből. Ezt annál könnyebben tehette, mivel iskoláját közvetlenül a szentév küszöbén a távol eső Trasteveréből a város középpontjába, az épülő S. Andrea della Valle-templom és a Campo di fiori közt fekvő Albergo del Paradiso mellé telepítette át. Ezzel sok időt megtakarított, mert nem kellett többé a Colonna-palotából a Tiberis egyetlen, tehát állandóan zsúfolt hidján át a külvárosba gyalogolnia. De kellett is neki az idő, mert a zarándokok gondozása úgyszólván minden percét igénybe vette: alamsznát gyűjtött nekik, asztalt terített és kiszolgáltatta őket, éjjelre megvetette ágyukat, reggel rendbehozta szobájukat és így tovább. Bizvást mondhatjuk, hogy a Szentháromság-testvérület sok ezer tagja között nem akadt még egy, aki hasonló odaadással végezte volna mun-

káját. Pedig ezzel sokat mondunk, ha meggondoljuk, hogy a testvérület a szentév tartama alatt nem kevesebb, mint 324.600, napi átlagban tehát 889 zárandókot gondozott.

Az irgalmas szeretet műveinek gyakorlásán túl azonban más elfoglaltsága is volt szentűnknek: az eretnekek térítése. A dolog megértésére tudnunk kell, hogy a hitújítás megindulása óta a szentévek mindig nagyszámú protestánst is vonzottak Rómába, főleg Németországból. Egyeseket pusztá kiváncsiság vezetett, másokat a kritika és a kötődés szelleme ösztönzött, de voltak olyanok is, akik csupán szórakozási alkalmat láttak a zárandoklásban. Természetes, hogy a pápák igyekeztek ezeknek a hívás nélkül jött zárandokoknak is juttatni a szentév kegyelmeiből s ezért külön hitszónokokat bízta meg a velük való foglalkozással. Kalazancius ezen a téren is egész embernek mutatkozott. Szavainak lenyűgöző erejét mutatja egyik hallgatójának nyilatkozata: „Csak az ő kezébe kellett jutnia az embernek és biztos volt őszinte megtérése.”

Az 1625. évi jubileumi búcsút VIII. Orbán pápa hirdette meg 1624 tavaszán. Enciklikájában külön is lelkére kötötte a bitorosoknak a zárandokokról való gondoskodást s főleg a Szentháromság-testvérület hospiciumaiban való serény forgolódást. Az új szentév azonban látogatottság dolgában, érthető okokból — Középeurópában akkor már hetedik esztendeje dühöngött a harmincéves háború — jóval alatta maradt az előzőnek. Az idegenek közül legtöbben a spanyolok voltak. Ennek oka Erzsébet (Izabella) portugál királynénak, II. Jakab aragon király és Jolánta magyar királylány unokájának, a középkori spanyol-portugál történelem egyik legkiemelkedőbb alakjának szenttéavatása volt.

Szentünk most is hü maradt önmagához. Bár már 69 év terhe nyomta vállát, habozás nélkül kivette részét minden szeretetszolgálatból. Alkalom még bővebben kinalkozott számára, mint huszonöt évvel előbb. Hiszen a zárandokgyámolító testvérület gondozottjainak száma ezúttal maximálisra, 583.760-ra emelkedett.

A szent aggastyán szüntelenül ott forgolódott az elapadni nem akaró zárandokcsoportok közt. Oktatta s minden tőle telhető módon kiszolgáltáta őket. Most is különös kedvvel fordult a hitetlenek és másvallásúak felé. De még nagyobb odaadással foglalkozott azokkal a lelki szegényekkel, akiktől lelkiatyáik a legelemből vallási ismeretek hiánya miatt megtagadták a feloldozást. A szentév ráterelte a világ figyelmét a kegyes iskolára is. Az idegenek ugyanis nem tudtak hová lenni bámulatukban, mikor látták, milyen csendben és fegyelemben vonul végig Róma utcáin a piarista iskola közel másfélezer tanulója. Azonnal érdeklődni kezdtek az intézmény iránt és az ott nyert benyomásokat magukkal vitték hazájukba. Így most már nemcsak Olaszországból, hanem a keresztény világ egyéb tájairól is érkeztek megtelepedésre készítő ösztönzések.

Kalazanci Szent József közreműködése bizonyára nem nyitott új fejezetet a szentévek történetében, de százszáz lélekre nézve egyedül az ő fáradhatatlan apostolkodása tette lehetővé az említett két szentév gazdagon áradó kegyelmi kincseinek helyes értékelését és gyümölcsös felhasználását. Nélküle a két szentév sokak számára csak érdekes kirándulás, hamar feledésbe merülő epizód maradt volna. Méltó és igazságos tehát, hogy a szentévek történetírója legalább néhány szóval megemlékezzék róla.

Balanji György

„KELLENEK-E ISTENNEK EMBEREK?”

(Egy érdekes film)

A velencei film-Festival alkalmával a Nemzetközi Katolikus Film Hivatal (L'Office Catholique International du Cinéma, — O. C. I. C.) Jean Delannoy filmjének „*Dieu a besoin des hommes*” — az Istennek szüksége van emberekre, — adta az első díjat. Magában az a tény, hogy egy nem a katolikusok által a saját használatukra készült film kapta az O. C. I. C. első díját, meglepte a szakköröket, nem utolsósorban magát Jean Delannoyt, az pedig, hogy a történet korántsem épületes, a szó hétköznapi értelmében, s hogy a filmben nem jelenik meg egy „szent pap”, aki rövidesen átalakítja egész plébániáját, hogy az egész film távol áll a szabványos vallásos filmektől, sőt: valójában még nem is befejezett, mert nyugtalanítóan nyitva hagyja a felvetett kérdést: ez meg a katolikus közönséget lepte meg. Vannak gancsodélyos védői és szvenvedélyes gancsolói a filmek, a *Témoignage Chrétien* novemberi számát majdnem egészen a filmről szóló cikkeket töltik meg. *Rétif* abbé nagyon őszinte és mélyreásó cikkétől a Thomas Gourvenec-et, a főszereplő sekrestyést megjártszó *Pierre Fresnay*-ig, a regényíróól a filmrevivóig mindenki elmondja modanivalóját a filmről, sőt a közönség is nyilatkozik, de többen inkább aggódva, felénked, egyes részleteken fennakadva.

A film tárgyát *Henri Queffelec* regényéből „*Un Recteur de l'île de Sein*” vette Delannoy, de kicsit önkényesen bánt az anyaggal, mert a regény megnyugtató befejezését (Thomas bekerül a szemináriumba és készül a papságra) elhagyta, helyette nyílt kérdéssel végződik a darab, befejezést a nézők lelkében várva, ahol tovább él, vibrál, bonyolódik és megoldást keres.

A regény s így a film tartalma, hogy *Fris*’re előtt a tengerben van egy furcsa kis sziklasziget, két kilo-

méter hosszú, legfőljbbe egy kilométer széles, lakosai különös durva halász-emberek, akik talán valami atavisztikus hajlammal fogva inkább kalózkodásból, rablásból élnek. A regény a mult század közepén játszik. Kifosztják az odatévedt vagy odacsalogott hajókat. Durvaságuk, rablásuk ellen hiába beszél papjuk, hiába kísérel meg mindent, nem használ, ott hagyja őket. A templom becsukva, a sziget pap nélkül. Mikor Thomas, a sekrestyés takarítja a templomot, az emberek csendben oda szivárognak, szeretnének ott maradni, de Thomas megfeddi őket, mit képzelnek, komiszak, rosszak, elűzi a papot s talán azt akarnák, hogy vasárnapjuk olyan legyen, mint más keresztényeké? „Jó, jó, de azért csak lehetne együttesen imádkozni?” — mondja az egyik, s ez dönti el a sziget sorsát. Megkezdődik valami különös liturgia. Együt’imádkozások, éneklések. „Nem is tudtam, hogy te beszélni is tudsz” — mondja az egyik Thomasnak. „En sem tudtam” — mondja meglepetten. Kéri, hogy beszéljen nekik. „Te jobban tudod, mert közülünk való vagy.” Ezzel megindul Thomas lelkében valami furcsa folyamat. Felöltséget érez a szigetlakókkal szemben Isten előtt, és lassan „papjuk” lesz, habár nagyon jól tudja — e részben semmi kétség sincsen benne, — hogy nem pap. Sógornőjét meglepi a szülei fájdalomak, s míg a bárka felé cipeli talicskán, az szinte örjögve követeli, hogy hallgassa meg gyónását. — Az egyik öregasszony azt akarja, hogy lássa el a szent kenetét haladokló leányát. Thomas megrémül nagy felelősségétől, elmegv a szomszédos kontinens papjáért. Kérhervé abbéért, akitől azt kéri, hogy küldjön papot a szigetre. Az abbé megtagadja. Mikor hazatér, egyik falujabeli várja, Joseph le Berre, aki beteg és félbolond anyját megölte, meggyónja neki, és sóvárogva követeli a feloldozást. Thomas

mindjobban belebonyolódik a magára vett papi hivatásba, világos előtte, hogy nincs meg erre a felszentelésben kapott hatalma, tehát kontárkodik, s az éhes embereknek nem nyújthatja valójában Istent. Mert ezt követelik tőle. Misézzen. Legyen Oláriszentség. Aldoztasson. Thomas ellenáll, de amikor az elhagyott templomba belépve az üres szenteltviztartót megérintve találja (az esővíz csorgott beleje a tetőről), ezt égi jelnek veszi, megígéri, hogy misézni fog, és reszketve, dadogva próbálgatja: „hic est enim calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti...” Már régen a plébánián lakik, ezt követelte tőle a falu, már régen lemondott szerelméről, Skolasztikáról és magányosan él, ezt követelte saját lelkiismerete. Egyik napon kiköt a szigeten egy bárka; Kerhervé abbé jön csendőrökkel, hivatalos vizsgálatra. A szerencsétlen anyagilkos férfi megremül és öngyilkossá lesz. Kerhervé abbé nem hajlandó eltemetni, a temető kapuját csendőrök őrzik, de erre megmozdul a falu és sohasem látott vallásos együttesben temetik el a tengeren, élükön Thomással, a szerencsétlen gyilkos. Közben a vizsgálat során lefolyik az abbé és Thomas között az a drámai párbeszéd, mely úgy látszik csúcsa az egész filmnek. A különböző cikkek mind érintik, a legtöbbje szó szerinti idézi. Ez a darab kulcsa is, ez menti meg (egy hajszálon függ az egész!) giccsé, vagy antiklerikális propaganda darabbá-válástól — grandiózusan és hiteselesen katolikus film marad. Ez a kulcs Thomas egyszerűsége, engedelmsége és alázata. A hívő ember világos felismerése, hogy a közvetítő Isten és ember között mégis valami más.

„Nem volt papjuk. De nagy szükségük volt rá. Megtettem, amit megtehettem.”

„De te mást is akartál tenni, misét akartál mondani! Nem tudtad, hogy ez szentségtörés?”

„Tudtam. De a jó Isten megakadályozta azzal, hogy plébános úrék megérkeztek. A jó Isten nem akarta, hogy ez a nagy baj megtörténjen... De

ugy-e, holnap lesz mise, és ugy-e, áldoztat is, plébános úr...”

„Igen... gyónni is fognak, biztosan... csak a csendőrök mennének el...”

„Miért? — kérdi Kerhervé abbé, — te tán nem tudod, hogy bennünket köt a gyónási titok?”

„Én tudom, plébános úr... de ők... ők mégis félnek, meg kell érteni őket is...” És Thomas, akinek engedelmeskedett az egész sziget, aki akaratlanul is vezérükké, „papjukká” lett, most meghallja, hogy az ő „papsága” semmit sem ér, amit ő tett, azt akár egy veréb is megtehetné volna... „Nehéz ezt hallgatni, plébános úr, de én hiszek magának.”

Joseph Le Berre ünnepélyes temetése után vissza érnek a bárkák a kis kikötőbe, és megindulnak a szigetlakók Thomas vezetésével Kerhervé abbé miséjére...

Ezzel végződik a film, és ezzel kezdődik a közönség lelkében a nyugtalanság: kinek volt igazsága: a merev Kerhervé abbénak, aki a hivatalos Egyházat képviseli, vagy Thomásnak, a nép papjának. S azonnal kiderül, hogy a probléma nem is egyrétegű, hanem sokfelé ágazó, maradéktalanul meg sem oldható, a fő az, hogy új fénybe ragyognak fel az Isten misztériumai a szentségek, és különösen az eltörölhetetlen jegy a papi lelken.

A cím maga a probléma fő gócéra utal: szüksége van-e Istennek közvetítő emberre, papra, aki misztériumainak sáfára, aki közbenjár Isten és ember között, aki bemutatja az áldozatot, hi' eselíti Isten bocsánatát, aki adja nekünk az Istent.

Hogy Thomas annyira szimpatikus, és hogy Kerhervé abbé annyira merev és hivatalos, úgy látszik, mintha a protestáns felfogásnak (mindenki lehet pap) kedvezne a film tendenciája. Művészete és mélysége éppen abban van, hogy mindezek ellenére, sőt annak ellenére hogy a filmrehozó és a főszerzők véletlenül mind protestánsok, mégis a ka'ol kus igazság ragyog ki belőle. Benne van a filmben az embe-

rek éhsége Isten után; Thomas ezen az éhségen akar segíteni akár szent-ségtörés árán is. Benne van a pap szerepe az emberi közösségben. Olyan ez, mint a kenyéré, mellyel élünk, s amelyet pazarlunk. Ha hiányzik asztalunkról a kenyér, ha hiányzik az emberi társadalomból ez a közvetítő: az ember szívében félelmetes és elviselhetetlen üresség üt tanyát. Thomas, a laikus lassan rájön, mit tesz papnak lenni. látja ennek a hivatásnak és kiválasztottságnak felségét és terhét. Abbé Rétif ezzel kapcsolatban a laikusok „királyi papságáról” elmélkedik cikkében, s arról, hogy a papnak abból a közösségből kell kinőnie, ahol működik. A nép papjának a népből. Látja

a probléma továbbágazását is; nemcsak a pap nélküli nép tragédiáját, hanem a nép nélküli papét is, akinek nincsenek hívei, vagy idegenek tőle. Itt érintkezik a film azokkal a problémákkal, melyek állandóan foglalkoztatják a francia katolicizmust.

*

Az O. C. I. C. indokolása szerint azért kapta meg a film a legnagyobb Katolikus díjat, mert „legfigyelemreméltóbb kísérlet arra, hogy a film egy nagyon bonyolult és nehéz eseten keresztül tanúságot tegyen az élő hitről és a szentségekre alapozott vallásos gyakorlat parancsoló szükségességéről”.

A RÉGI INDUSOK ORVOSTUDOMÁNYA

Idegen népek gyógyítási módszereit kutatni mindig érdekes, különösen tanulmányos azonban az indiai-tibeti orvostudomány vizsgálata, mert ha magikus elemekkel telített is, már komoly rendszerbe foglalt konkrét tudást jelent.

E régi tudás kutatása kettős eredménnyel járhat: egyrészt felfedezhetjük az azonosságukat egy sajátos, teljes önállóságban fejlődött materia medica és a nyugati orvosi kutatások eredményei között; másrészt megismerkedhetünk egy számunkra idegenszerű tudásanyaggal, amelyet kellő elővigyázat és alapos tanulmányozás után értékesíthetünk saját modern orvostudományunk érdekében.

Az ázsiai földrésznek nagy tanító-mestere India. Természettudományi és orvosi téren sok jelentős kezdeményezés indult ki innen. Itt írták Caraka, Sushruta és Vághbata nagyszabású orvosi könyveiket, melyeknek híre már az ókorban messze túljutott India határain.

Az óindiai orvostudomány vezérgondolata a következő: a szervezet egészsége és betegsége három tényezőtől függ; e tényezők közös neve „doshá” és ezen a néven a belekben

fejlődő gázokat, az epét és a nyálát kell érteni. Valamiféle tápláló életnedveknek tekintették őket és tulajdonképpen megfelelnek Virchow celluláris-pathologia elméletének, amely — a solidar-pathológiával ellentétben — köztudomásúlag azt vallja, hogy a test nedvei viszik szét a szervezetben a betegségeket. Ha a három dosha egymással a kellő egyensúlyban van, az emberi test egészséges; amint ez az egyensúly megbomlik, az ember megbetegszik. A nagyhirű indiai orvos, Vághbata „Astāngahrdayasamhitá” című könyvében ezt mondja: „A betegség nem más, mint a doshák közötti egyensúly megbomlása, az egészséges pedíg a doshák közötti tökéletes egyensúly.” Ez a felfogás egyébként párhuzamosan halad a hat indiai filozófiai rendszer egyikével, a sankhyabölcsselettel. Ez ugyanis azt tanítja, hogy a kozmosz fejlődése, vagyis a világ kialakulásának kezdetei az ősananyag háromféle alkotóelemének megbomlott egyensúlyával függnek össze. Ha most ezt a hindu bölcséleti tanítást a hindu orvosi tudománynak a három dosha egyensúlyáról szóló tanításával vetjük egybe, ahhoz a megállapításhoz jutunk, hogy az emberi szervezet tulajdonképpen kicsinyített

mása — mintegy parányi kiadása — a mérhetetlen univerzumnak.

A hinduk tanítása az emberi test nedveinek egyensúlyi állapotáról nem is téves. A bonnei egyetlen évek óta folytatja Indiára vonatkozó kutatásait két tudós: Luise Hilgenberg, aki az indiai orvostudománnyal és Willibald Kirfel, aki a hindu bölcselettel, misztikával, és a különféle hindu vallásokkal foglalkozik. Kettőjük munkájának egybevetése rendkívül érdekes eredményeket hozott.

A hormonokról szóló tanítás, másnéven endokrinológia a hindu orvostudományéihoz egészen hasonló megállapításokhoz jutott. „A hormonok — e tanítás szerint — a belső kiválasztási mirigyeknek — endokrin-mirigyeknek — kémiai produktumai, melyeket a vér felold és azután a vérpályán eljutnak a különböző szervekhez, hogy ezekben a szervezet működését szabályozó tevékenységüket elvégezhessék. E mirigyek legtöbbjének nincs külön kivetelőjárata, az általuk termelt anyagot tehát közvetlenül a vérnek adják, mint a pajzsmirigy (thyreoidea), a mellékpajzsmirigy (epithel-testecskék), az agyalapi mirigy (glandula pituitaria, hypophysis, elülső és hátulsó lebeny), a mellékvesék és a thymusmirigyek. Vannak azután olyanok, amelyek váladékuk egy részét külön kivetelőjáratokon ürítik ki, másik részét pedig ugyancsak a vérnek juttatják. Ilyenek a hasnyálmirigy (pancreas), a petefészkek (ovarium) és a herék (testis). A hormonok kölcsönös hatással vannak egymásra; valamelyik endokrin-mirigy túlműködése vagy hiányos működése befolyásolja a többi funkcióját is és csak ha valamennyi tökéletes összhangban működik (gondoljunk a hindu orvostudomány idevonatkozó feltevéseire), mondható az emberi test egészségesnek.

Az indiai és a nyugati orvosi felismeréseknek ez a meglepő hasonlósága arra indítja a keleti orvostudomány mai művelőit, hogy a három dosha ó-hindu tanát azonosítsák a mai endokrinológiával, vagy legalább is a

hormonokról szóló európai tanítás előfutárának tekintsék.

A gondolatmenetek párhuzama azonban még tovább megy. Mint ismeretes, Kretschmer *Testalkat és jellem* (Körperbau und Charakter) című művében három nagy szervezeti típusra osztotta az embereket: az asztémiás (magas, keskenyvállú, sovány), a piknikus (közép vagy középnél alacsonyabb termetű, jókedélyű és hirtelenharagú) és az atléta-típusra (magas, domború mellkasú, fejlett izomzatú). E három típus testi és vérmérsékleti jellegzetességeit Kretschmer a belső kiválasztási mirigyek — különösen a pajzsmirigy, petefészkek, illetve herék, agyalapi mirigyek — különböző működésének tulajdonította. A régi hindu orvostudomány szintén hasonló feltevésekkel dolgozott. Vághbata, aki a Kr. u. IX. században élt, már megkísérelte — az európai orvostudományt jó ezer évvel megelőzve —, hogy a három dosha tanának alapján különféle testalkatoknak megfelelő különféle jellemtipusokat határozzon meg. E régi hindu tudósok azonban egyrészt merev általánosításokba, másrészt bizonyos iskolás körülménységbe estek bele.

A régi hindu orvosok kötelessége volt a doshák egyensúlyi állapotának hiányait felismerni, majd pedig mindent megtenni az egyensúly helyreállítására, vagyis a gyógyulás érdekében. A hindu és tibeti orvosi könyvek pontosan leírtak minden betegséget, a köhögéstől egészen a lepráig és az epilepsiáig. Természetesen megfelelő gyógyítási eljárásokat is ajánlottak minden egyes bajhoz. Utasításokat adnak például a fül, az orr, a száj bántalmái, friss sebek és csonttörések, kelek, hasdagatok, vastagbél-bajok, gyermekbetegségek és agybajok kezelésére. Más fejezetek az izzasztó és hánytatószeres szerepéről beszélnek, a belégzés — inhalálás —, a kiegészítés és a hashajtás hasznáról. Sebészi beavatkozásokhoz pontosan meghatározott eszközöket használtak. Külön kések álltak rendelkezésükre a dagatok, az orr és fül-polipok kivágásához, ismét

mások az érvágáshoz, valamint a megduzzadt mandulák kezeléséhez, azonfelül sokféle nagyságú és vastagságú tűk különböző sebek összevarrásához. Tudásuk alapossága meglepő. Mind Tibetben, mind Indiában ismerték az ütőér — pulzus — megfigyelésének fontosságát, a be'egek körtörténetét pedig modern kórházakat megszégyenítő aprólékos gondossággal vezették.

Miután Keleten az orvos egyben gyógyszerész is, gyógyító tevékenységében a növényi és ásványi gyógyszerek tökéletes ismerete is segíette. Ezeket az ismereteket is feljegyezték, úgy, hogy a gyógyszereseknek tekintélyes ó-hindu irodalma van.

Nem csoda, ha ez a magasfokú orvosi tudás messze túlterjedt India határain. A szomszéd népek tovább vitték és így eljutott egészen Európa széléig. Számos szanszkrit nyelven írt, a gyógyítás tudományával foglalkozó könyvet fordítottak tibeti nyelvre már a X. század előtt. A tibeti orvostudományak az akkori korra gyakorolt hatása oly nagy volt, illetve a tanítá-

sokat annyira tiszteltben tartották, hogy jórészüket a buddhizmus vallási törvényei közé iktatták, más részük a tibetiek félkánoni gyűjteményében, a „Tandzsur“-ban kapott helyet. Ettől kezdve maga a buddha vallás is segítette az orvosi tudás továbbterjedését. Ha hozzávesszük, hogy Tibetben csak lámák lehettek orvosok, könnyen megérthetjük, hogy ez az orvosi tudás még a mongol népek körében is elterjedt, sőt azok nyelvére is lefordították. A mongoloktól áterjedt a Volgamenti népekhez, így a kalmüökhöz, s ezen az úton került a tibeti hindu orvostudomány a régi Oroszország területére.

A világszerte nagyratartott arab orvosok fennmaradt írásaiiban szintén találunk gyakori hivatkozásokat hindu orvosokra és orvosi könyvekre.

Ma, mikor a világ fokozódó érdeklődéssel fordul Azsia népeinek ősi kultúrája felé, érdemes elgondolkoznunk a hindu orvostudomány csodálatos eredményein.

KÖZÖSSÉGI HAGYOMÁNY VAGY SZEMÉLYI ÉLMÉNY?

(A falusi pasztoráció új problémái)

A falusi magyar nép vallásos életét a legutóbbi időkig talán semmi nem jellemezte olyan alánosan, mint hagyományossága. A faluban a kultuszt bizonyos régi, szivósan továbbélő társadalmi szokások is szabályozták; megszégyenítve szemben a közösség egészen os módon tudta érvényesíteni büntetését: kirekesztette őket magából, megbélyegezte őket, „újjal mutatott rájuk“. Meg lehetett figyelni, hogy egyes, főként nagyobb művelődési központokhoz, ipari centrumokhoz közelebb fekvő falvakban a vallásos élmény már korántsem volt olyan mély és élő, mint abban a korban, amelyből a hagyományok származtak, mégis érvényesül: a tradíció ereje és erőeljesen fönntartotta a kultusz nemzedékről nemzedékre öröklött külső rendjét és formáit. Azokat, akik

hosszabb-rövidebb időre kiszakadtak a közösségből, v.szatértükör rendszerint ismét uralma alá vonta ez a szokássá kövült vallási-társadalmi hagyomány, mely bizonyos vallási népszokások megőrzésében és bizonyos elemi vallási kötelességek teljesítésében merült ki. Sokan voltak, akiknek a hite már csak pusztá általánosságokra szorított s élő tartalmát csaknem teljesen elveszítette, akik azonban mégis engedtek a hagyomány társadalmi kényszerének s megmaradt templombajáróknak, nem személyes meggyőződésből ugyan, hanem „mert a szüleik is így éltek“, vagy „mert ők már ebben nevelkedtek“. A fiatalabb nemzedékek többségében viszont már lehetetlen volt a megfigyelőnek észre nem vennie egy bizonyos kényszeredettséget a vallási

kötelességek teljesítése — vagyis a régi szokásnak való engedelmesség — tere.

Az említett népi tradíciók többsége ugyanis olyan régi — nagyrészt: a barokk — korból származott, amelynek mentatása a sajátos magyar feudális viszonyok közepett falvaink jelentős hányagában egészen az első világháborúig, sőt meg azon túl is szinte változatlanul élt. Csak a forgalom föllendülése, a rádió és az újság hatása kezdte a két világháború között a „barokk” falu kereteit megmozgítani, első sorban természetesen ott, ahol — vagy munkatádó ipartelek, vagy piacot jelentő városok közelségének következményeként. — lassankint maga a falusi életforma is átalakult s a nehezen mozgó földművelő mellett megjelent a mozgékonyabb, élelmesebb és foglalkozásánál fogva szükség szerűen tájékozottabb s racionalitábr kereskedő paraszt, „kofa”, meg a gyárbarjóról osztályának törekvéseivel mindinkább megismertkedő munkás típusa. Ezeket a vidékeken mutatkozó először a falusi pasztoráció bizonyos megújhdásának szükséglete is.

Ez a pasztoráció ugyanis, bár nem kivételek nélkül, de mindenesére általában, túlnyomóan a falusi vallásosság *hagyományos* tényezőre épített. Szemléleében az egészséges, mert ősi tradíciókat őrző falu szembenállt a modern, minden rosszra hajlamos várossal, azzal a „fertővel”, ahonnet hírekkel, újságokkal, esti vagy hévégi kofa- és munkásvonatokkal a bűn és kárhozat valósgagos áradata zúdult a falura. Ebben a szemléletben már a pusztá tényeket illetően is nagyon sok volt az illúzió; de az illúzióknál is károsabb volt a jövő fejlődés egész irányának tökéletes *felreismerése*. Mert hiszen ki tudna a falu szélén sorompót emelni a „város”, s a Város szimbóluma alá foglalt modern ipari és technikai kultúra ellen? Gazdálkodásunk módszerei mind kevésbbé feleltek meg a korszerű követelményeknek; s ahogy nem lehetett volna kitiltani a faluból a rádiót vagy az újságot, épp úgy nem lehetett megakadályozni, hogy

egy napon meg ne jelenjék a traktor és a vetőgép, s meg ne induljon mezőgazdaságunk nagyrokú gépesítése. Ezt a szükség szerű fejlődést elutasítani ugyanis meadó kísérlet; az a sajátos „tradicionálizmus” viszont, amely a bun, romlás, karhozat valaminő ordögüzéses legkorét varázsolta a Gép, mint a modern „zűllés” szimbóluma köré, nemcsak a szükség szerű fejlődéssel került szembe, hanem magára idézte a haladás-ellenesség látszatát is. Szé helyütt merült föl a falusi hívók s a hitukben mar amúgyis kissé lazább fiatal falusiak előtt. az a sajnálatos és kártékony „vagy-vagy”, amely modernség, fejlődés, haladás meg vallásosság élet ténye. összebékíthetetlen ellentétként vetítette föl, úgy üntetve föl, hogy az egyiknek választása a másnak szükség szerű elutasítását jelentti. Ebből mind lekiismereti, mind társadalmi tere sok meghasonlás és nehézség adódott.

A falusi pasztoráció ugyanis, általában tekintve, becsülettel megfelelt ugyan öröklött földadatainak, de sok helyen nem készült föl kellően azokra, amelyekre a modern, iparosodás felé haladó fejlődés hozott magával. Módszereiben és szemléletében megmaradt a régi kerékvasásban akkor, amikor a világ, melyben működni kellett, mindinkább kizökkent ebből a kerékvasásból. Épitett továbbra is a hagyományra akkor, amikor ez a hagyomány fokozatosan gyöngül s hovatovább el is fog tűnni a győzelmesen és szükségképp győzelmesen előrehaladó Gép előtt.

Világszerte sok szó esik „a világiak nagykorúságáról”. Nos, elérkezett az idő, amikor bizvást beszélhetünk a magyar falusi hívő „nagykorúságáról”. Ez a hívő mind kevésbbé érzi kötelezőnek magára a régi, öröklött tradíciókat. Látóhá ára kitágult, táj és életforma megváltozik körülötte. Megváltozik a természethez való viszonya is, az a viszony, amely a tradicionális világkép és vallásosság egyik alapja volt. Ehhez az új emberhez új nyelven kell szólni, hogy megértse.

A legkevésbbé sem akarjuk alábecsülni a hagyomány erejét és értékét,

főként a vallásosság területén, ahol a szentek, s egyes országokint s tájan-kint a honi és táji szentek kultuszában eleve adva vannak az egészséges hagyomány-élmény, — egy korán sem hátráltató spirituális tradicionalizmus — föltételei. Úgy véljük azonban, hogy a lelk. pász'ornak, sajátos föladatkörében, a tanításban s az üdvösség, kegyelem közvetítésében (ami annak időhöz kötött tényezőit s módszerét illeti), együtt kell haladnia ama társadalom fejlődésével, amelyben benne él, s ennek a *hic et nunc* társadalomnak az igényeit kell kielégítenie. Egy racionalista és reálista nemzedéknek, mely idegenkedik a legendás elemektől, talán fokozottabban kellene megmutatnia a katolikus hit „értelmességét”, misztériumainak *realitását*, természetfölötti viszonyában pedig azt, hogy a természetfölötti felé fordulás a természet világának nem elvetését, hanem *megszentelését jelent*. Hasonló-

képpen talán nagyobb gondot kellene fordítani a közösségi mozzanatoknál a *személyiekre*, vagyis a keresztény tanításban mindarra, ami az emberi személy értékét, szerepét, felelősségét és hivatását hangsúlyozza, s ami a személy kollektív felelősségét illeti egyrészt az *Egyházban*, Krisztus misztikus testének tagjaként az egész emberiség üdvösségeért, másrészt a *földi társadalomban*, a felebaráti szeretet elve alapján, az emberi boldogságért és szabadság, egyenlőség, testvériség megvalósulásáért.

A falu világa átalakul; át kell alakulnia azoknak a módszereknek is, amelyek ez átalakult, új falu népének hirdetik majd „az örök élet ígét”. A probléma bizonyára nem könnyű; de az egyház sosem hátrált meg a történelmi fordulók nagy problémái elől, ha Krisztus szavának és hitének hirdetéséről volt szó.

(r. gy.)

A KÖZÖSSÉG ÉLETTANI HATÁSA AZ EGYEDRE

A fizika és kémia feladatainak nem kis részét a biológiától kapja. A biokémia és biofizika kutatói arra törek-szenek, hogy az életfolyamatokat fizikai és kémiai síkon magyarázzák. Másrészről viszont a biológiai kutatás elég gyakran foglalkozik olyan problémákkal, melyek — ha szabad így mondanunk, — eredetileg a pszichologia, illetőleg a társadalomtudomány körébe tartoztak. Az érzékelés-élettan és a pszichologia közötti határ csaknem teljesen elmosódott, az állatlélektant egyaránt lehet a biológiai vagy lélektani tudományok körébe sorolni. A társadalomtudomány és a biológia közötti kapcsolat nem ennyire kiépült, de a kapcsolat lehetőségének gondó-lata igen régi.

Már a római mesemondó felfedezte, hogy a magasabb organizmus és az állam működése között párhuzam von-ható, s a mult században igen jelen-tekény biológusok és gondolkodók fog-lalkoztak az ókori mese „tudományos”

kiépítésével. A biologia mai szemlé-lete szerint ezek a törekvések lehettek ugyan szellemesek, vagy akár termé-kenyek is, de semmiesetre sem tudományszerűek. A szerv, illetőleg sejtközös-ség szervezete lényegében különbözik az emberi társadalom szervezetétől.

A szociologia és biologia egyik leg-érdekesebb érintkező területe az állat-közösségekkel foglalkozó tudományág. Természetesen nem arra gondolunk itt, hogy a hangyák, méhek, természetek „államrendszereinek” ismere ében eset-leg jobban megérthetjük az emberi társadalmat. Aki csak kissé is ismeri eze-ket a közösségeket, világosan látja, hogy zártságuk, merevségük, fejlődés-képtelenségük teljesen lehetetlenné tes-zi a laikusok által gyakran kedvelt analogia felállítását. Viszont igen ér-dekes kérdésekre adhat választ a maga módján a lazább állatközösségek bio-lógiai vizsgálata.

Régi megállapítás, hogy a természe-tés környezetükből kiszakított állatok

jobban bírják a fogságot, ha társaik körében lehetnek. Teljesen magánosan a legtöbb állat étvágytalan lesz, majd hamarosan az úgynevezett akinetikus állapotba kerül (ezt a merev, görcsös állpotot egyesek állati hipnozishoz is nevezik), végül bekövetkezik a halál.

A fenti megállapítás természetesen nem általános érvényű. Ismeretes néhány közkedvelt madárfaj, melyek fogságban egyedül is csaknem olyan jól érzik magukat, mint társaik között. Az esetek egy részében pedig a magános állatok nem pusztulnak el, hanem úgynevezett üres lejárati reflexeket mutatnak. Így például a töviszűrőgébics képzelt rovarokat nem létező tövisekre szűr fel, ha egyedül mesterséges környezetben tartjuk. Fogságban tartott kolibrók viselkedését filmre vették, és így megállapították, hogy ugyanolyan cselekvéseket végeznek, mintha hosszú szálaból fészket szőnének. Ezeket a jelenségeket eddig oknyomozóan nem vizsgálták, mígnem legújabbban a kutatók igen érdekes kísérleti eredményeket közöltek a társnak, csoportnak az egyénre gyakorolt hatását illetően.

Kísérleti objektum gyanánt alkalmaznak mutatkozott egy szöcskefaj (*acrididum* sp.), melyen Uvarov 1921-ben megfigyelte, hogy magánosan és csoportosan élő egyedei különbözőképpen viselkednek. A magánosan nevelt példányok nemcsak étvágytalanabbak, lassúbbak, hanem magasabb hőmérsékletet igényelnek ahhoz, hogy petéiket lerakják, sőt még határozottabb elváltozások jelentkeznek rajtuk, amennyiben megváltozik a színük. Magánosan tartott példányok elpusztulásukig megtartják eredeti színüket, csoportban nevelve viszont már a fiatal rovar rózsaszínű lesz, majd violaszínű, a nemi érettség idején pedig sárga színt ölt.

A csoport hatása (gregarius hatás, gregarizálódás) már két-három rovar együttlété esetén jelentkezik, különösen fiatal állatoknál. Igen érdekes, hogy a hatás különemű, egyenemű, sőt

másfajú rokon egyedek között egyaránt fellép.

A gregarizálódás okait nem ismerjük teljes bizonyossággal. Lehetséges, hogy általános idegizgalmi állapot lép fel, ha a rovarnak társai között kell mozognia. Vagy talán azért viselkednek másként a közösen nevelt állatok, mivel gáznemű anyagcsere-termékeik hatnak rájuk? R. Chauvin szerint a gregarizáló hatást vizuális ingerek váltják ki. E felfogás helyességének igazolására a következő kísérletet végezte. Egy üvegebe egyetlen szöcskét tett, s ezt behelyezte egy nagyobb, szöcskéket tartalmazó tenyészedénybe. A magános állat viselkedését nem befolyásolhatta így társainak gáznemű anyagcsere-terméke, nem szagolhatta, tapinthatta őket, hanem csak látás útján érzékelhette jelenlétüket. Mármost Chauvin egy kísérleti berendezést fényben tartott, egy másikat pedig elsötétített. Világosság esetén a rovar gregarius lett, sötétségben gregarizáló hatás nem mutatkozott, tehát a kísérleti állat nem változtatta színét. Megvakított állatoknál tapintási ingerek pótolhatták a látást, de hallás, szaglás a gregarizálódás tekintetében a kísérletek szerint nem jöhet számításba.

Valószínű tehát, hogy a csoport a vizuális reflexpályán keresztül hat az egyénre. Megerősítik ezt Harrison kísérletei is. Megfigyelése szerint a nőstény házigalamb nem rak tojásokat, ha fiatal korában magánosan élt. Az így kialakult kóros állapot elkerülésére elegendő egyetlen fajtársnak jelenléte, sőt a kísérletek szerint tojásrakásra indukálta az állatot saját tükröképének látása is. Mumifikált hullák hatástalanok voltak.

Mínthogy a nemi folyamatok megindulását a hypophysis egy hormonja okozza, azt következtethetjük, hogy az egyedüllet — legalábbis bizonyos esetekben — súlyos fiziológiai és anatómiai elváltozásokat eredményezhet.

Sz. M.

EGY ÉRDEKES KÉRDÉS ÉRDEKES TÖRTÉNETE

A száz évvel előtti Basel jellegzetes egyénisége volt Bachofen János Jakab. Beleillett ebbe a különös, határmenti svájci városba, mint annak idején Paracelsus vagy Oecolampadius. Ősei több nemzedékre visszamenőleg gazdág selyemgyárosok, emellett szenvédeyes kép- és szoborgyűjtők. Anyagi gondjai nem voltak. Megengedhet'e magának, hogy felsőbb tanulmányait külföldön végezhesse és hosszabb tanulmányutakat tehesen. Majdnem három évtizeden keresztül a 'baseli' fel-lebbviteli bíróság tagja, majd elnöke volt. Így tehát elsősorban jogi ismer-e'ekkel rendelkezett. Széleskörű érdekl-ődése azonban ki'érjedd bölcseleti, iro-dalmi, vallási, politikai és társadalmi kérdésekre is.

Bachofen korszaka különös világ volt. A szellemi égbolton még o't iz-zott a német romantika napja, amely-nek egyre gyöngülő sugarai néhány évtizeddel előbb a multat olyan bővöl-őn aranyozták be. Mellette o't lobo-gott váltakozó fényerősséggel Schleier-macher vallásos miszticizmusa. A biol-ógiai és társadalmi tudományokban egyre erősebben fujdogált a fejlődés (evolúció) eszméje. A természettudo-mányok (főleg a fizika és kémia) ál-talánosító és törvényalkotó módszere egyre jobban hódított a szellemi tuda-mányok körében. Itt is kezdték az ott jól bevált összehasonlítást, a csökevé-nyek, maradványok értékelését, az egyéni fejlődés megismertlése a fajfej-lődésének (biogenetika) elvét és ha-sonlókat alkalmazni. A lázas kor sze-re'te volna az élet ezer meg ezer szé-pségét és változatosságát könnyen át-tekinthe'ő matematikai képletbe, vagy legalább is nem nehezen megjegy-zhet'ő törvénybe foglalni.

Ilyen szellemi környezetben jelenik meg kilencven évvel ezel'őt Bachofen *Das Mutterrecht* c. munkája (1861). Ebben a szerző alapos mitológiai, anti-k irodalmi, összehasonlító vallástani, jog'örténeti, néprajzi, nyelvészeti és archeológiai tanulmányai alapján az emberiség őstörténetét egységesen igye-

kezett ér'elmezni. Szerinte az ember-ség fejlődésének megvan az állandó, szerves, általános útja. Jelenlegi társa-dalmunkat az atyái nemzetség (patri-archális) jellemzi. A gazdasági és tár-sadalmi vezérszerep a férfié. Ezt a tört-énelmi korszakot megelőz'e az anya-jogi, az ú. n. matriarchátus, amelyet az egy'e'emes történelmi multban min-den nép megjárt. Melyek most már en-nek a korszaknak az állomásai és a jellegzetessége? Kezdődik a hetairiz-mussal (szerencsétlen terminus techni-kus s nagyban hozzájárult a bachofeni elmélet népszerűtlenségéhez!), azaz a házasság elő'ti fokkal, amelyet az amazonosság váltott fel. A két'ő kü-különbségét forradalmi jellegű társa-dalmi határvonal jelzi. A férfi bánás-módjától lealacsonyított nő szilárd tár-sadalmi helyzetet teremt magának. Megalázott voltából hosszantar'ó fel-keléssel nőuralmat, gynaikokrat'iat fej-leszt ki. Ezzel együttjár a kőbor élet-módról a női természetnek inkább megfelelő, állandó le'elepülésre, vala-mint a földművelésre való áttérés, majd az egyéni házasság rendszerre s ennek keretén belül a nők új fel-adatköre: a család, a jószág és a rab-szolgák gondozása. A családi vagyon: a lányok öröklék, az anya és gyerme-kei között sokkal szorosabb a kapcsol-at, a gyermekeket elsősorban az anya családjához tartozóknak tekintik. Bachofen az antik irodalmi adatok, hagyományok és néprajzi szokások fi-gyelembevételével igazán költői kép-zele'tel rajzolja meg ennek a korszak-nak a többi kísérőit, velejáróit is, nevezetesen az őskommunizmust, a nagyvíkú 'emberiességet', az általános szeretetet, egyvetértést, a béke uralmát, negatív állásfoglalás' minden iránt, ami erőszakos, továbbá a művészetek, különösen az ének és tánc felvirágz'a-sát. Ebben a korszakban az o'tthoni, a társadalmi és politikai vezetés a nő-nek a kezében van. Az emberi fejl-ődés harmadik foka Bachofen szerint a pa'ernitás, az apajog korszaka (Bachofen misztikus filozófiájában a hármas

szám jellemző!). Legszembetűnőbb kifejezése a nő alárendelése, a származásnak apai ágon történő számontartása, az egyenesági öröklés és az örökbefogadás kifejlődése. A maternitás és paternitás tehát gyökeresen és sarkalatosan ellenétes. Az első a test uralma, a másik a szellemé, az első a kollektív elv elsőbbsége, a másik az egyénié. Ennyit Bachofen munkájáról. Kétségtelenül gondolatokban gazdag, rendkívüli mértékben eredeti és önálló.

Érdeklődésünkre tarthat számot, hogy a Bachofent megelőző időkben a matriarchátusra vonatkozó irodalmi, néprajzi anyagot és hagyományt miként értékelték, továbbá, hogy a svájci filozófus munkájának megjelenése után ez a kérdés miképpen alakult és milyen a jelenlegi helyzete? Ennek a szélesszalajú, már inkább irodalmi szemlének a felvázolására vállalkozott M. O. Koszven: Matriarchátus. Az anyajog kérdésének története c. művében. (Oroszból fordította Borzsák István.) Munkájából a következőket fontos megjegyeznünk. A XIX. század közepe előtt, jóllehet szépszámú irodalmi és néprajzi adattal rendelkeztek, egyetlen arra irányuló kísérlet sem történt, hogy azokat összehasonlítsák, összegezzék, általánosítsák és belőlük hármiféle történelmi következtetést vonjanak le. Az ókorban pl. Herodotos tudósítása nyomán általánosan ismert volt, hogy Lykia lakói anyjukról nevezik magukat, nem pedig az apjukról és ha leszármazásukat kérdik, akkor az anyai családfájukat mondják el. Strábon a kelta, thrák, iher és skóth népekről, valamint Cantabria lakóiról egész sereg olyan szokást sorol fel, amelyek asszonyuralomra vallanak. Plinius az indiai pandusok népéről azt állítja, hogy asszonyok kormányozzák őket. Tacitus meg arról tesz említést, hogy a germánok körében a nők rendkívüli tisztességben részesülnek és jelentős befolyással vannak a férfiakra. Ugyancsak az ókori írók ismerték már az indiai náíárok azon szokását, amely szerint a barátok kicserélik egymás között feleségeiket és körükben többfárjúság dívik.

Az ilyen és hasonló szokásokat azonban, mint a barbárokra jellemzőket sorolják fel. Ezzel ellentétben Arisztóteles nyomán az egész ó- és középkor tudományos szemléletében és irodalmi közzelfogásában általánosan elfogadott elv: az emberi közösség első fajtája az erős hatalom alá vetett család és már a legkorábbi állapotában ez patriarchális formában jelenik meg. Az ilyen család a társadalom alapvető eleme, felépítő sejtje.

A középkor második felében azután, részben az arab tudósok, főleg Al Masszudi, Ibn Batuta, de még inkább az európai keleti utazók (Carpini, Rubruquis, Marco Polo, Nicolo de Conti) a keleti népekről írva gyakran tesznek említést olyan társadalmi szokásokról, amelyek anyajogi jelleget mutatnak. Hasonló értesülést hoznak magukkal az Újvilág felfedezése után az indiánusok tanulmányozói: Chaplin, Sagard, Bouchier, akik arra lesznek figyelmesek, hogy az északamerikai huron és irokéz indiánusok körében nincs tartós házasság, nem ismerik az apát és a leszármazást anyai ágon tartják számon. Az ily módon egyre gyarapodó adatokat azután Lafitau József francia misszionárius a XVIII. század első felében megkísérli az összehasonlító módszer alkalmazásával értelmezni s óvatosan megfogalmazza tételét: ezekben a szokásokban a legtávolabbi óskor nyomát láthatjuk. A néprajzi anyag gyűjtésével párhuzamosan a jog- és történettudósok is egyre gyakrabban kísérlik meg az őstársadalom ábrázolását. A német Meiners felhívja a figyelmünket arra, hogy az asszonyt kell, mint a földművelés felfedezőjét tekinteniünk, a skót Millar pedig annak a véleményének ad kifejezést, hogy jóllehet a házasság kétségtelenül igen korai intézmény, mégis bizonyos idő és tapasztalat volt szükséges ahhoz, hogy a barbár társadalomban meghonosodjék.

A család történelmi multjának tanulmányozásával egy időben figyelemre méltó kutatások folytak a nemzetség körül is. A nyugateurópai kutatók ezt a társadalmi formát elsősorban a régi

görög-római népre, majd Germánia, Skócia és Írország őslakóira fogadták el. Ezzel ellentétben a szláv kutatók: Ewers; Palacky, Macieiowski, Szolovjev, főleg Granovszkij minden nép őstörténetére jellemző életformát látnak benne. Az előbbieket szerint ebben a társadalmi formában közös csupán a legelő és az erdő volt, de a telkek, a szántóföldek már nem voltak kollektív, hanem magántulajdonban levők. Az utóbbiak a nemzetség alapvető lényegének hangsúlyozták a magántulajdon teljes hiányát.

Ilyen tudományos előzmények után jelent meg Bachofen Mutterrechtje. Megjelenését a szakkörökben siri hallgatás fogadta. Csalódással telten írja később: remetének éreztem mindig magamat, hiszen sohasem volt részem olyan helyeslésben, amely munkamódszeremnek és magyarázataimnak az elvét érintette volna... Tanítása figyelemreméltó módon először Oroszországban részesül elismerésben. Nyugaton inkább mitológiai kutatónak, romantikusnak, misztikusnak, a legjobb esetben vallástörténésznek tekintették, de még véletlenül sem az őstársadalom történetírójának. Ezen a téren előle a skót Mac Lennan és az észak-amerikai L. H. Morgan vitte el a babért.

Az első száraz jogász. Írásait költői fantázia helyett józan érvelés jellemzi. Véleménye szerint a legösszebb emberi csoport még aligha rendelkezett az általános rokonsági érzéssel, ez csak a későbbi idők folyamán fejlődhetett. Az ősi embercsoport a horda volt, amelyben a nők, mint az egyéb javak is, közösek voltak. Ugyanígy a gyermekek is az egész hordához tartoztak. A házasság abban a formában, ahogy a civilizált népek körében megvan, még ismeretlen volt. Természetesen nem ismerhették a gyermekeknek egy bizonyos apához való tartozását sem. A feleség nem férjével, hanem anyjával és testvéreivel élt együtt. A gyermekek az anyai házban születtek, oda is tartoztak, az anyát illette meg a főség a házban. A fejlődés későbbi szakaszán azután az asszony részben,

majd teljesen elszakad csoportjától és átmegy férjének a csoportjába. Ettől kezdve a gyermekek itt születnek és az apához tartoznak. Mac Lennan elgondolása szerint tehát a fejlődés először van a törzs, amelyet bizonyos meghatározott terület fűz össze, ebben alakul ki a nőágon számontartott rokonság befolyására a nemzetség s a fejlődés végén ez hull szét családokra.

Másként látja a kérdést Morgan. Korszakalkotó művét: Az ősi társadalom címűt (1877) elsősorban az észak-amerikai indiánusok tanulmányozása alapján írta meg. Ebben igyekszik kimutatni a nemzetségnek, mint történeti és társadalmi formának és a matriarchátusnak, mint a nemzetség fejlődésében mutatkozó szakasznak egyetemességét. A két társadalmi formát tehát kapcsolja. Véleménye szerint a nemzetség eredetileg női ágon épül fel, közvetlen összefüggésben van az egyéni házasság hiányával és az atya ismeretlen voltával. Ebben a társadalomban a nő elsőbbséget élvez. A nemzetségi társadalom fejlődésében tehát két állomás van: matriarchátus és patriarchátus.

Érdekes, hogy Mac Lennan és Morgan tanítása távolról sem váltotta ki azt a visszhangot, amelyet megérdemelt volna. Pedig közben a gyarmatosítás óriási mértékű haladásával erre vonatkozólag szinte átérkinthetetlen mennyiségű anyag gyűlt egybe, főleg Óceániából, Ausztráliából és Délamerikából. A kor nagy népszerűsítő néprajzi írói és tudományos enciklopédiák közrebocsátói: Lubbock, Giraud-Teulon, Spencer, Bastian, Peschel, Laband s a többiek nem foglalnak határozottan állást mellette; mások, mint pl. az orosz N. J. Ziber egy és ugyanazon társadalmon belül lehetségesnek tartják a patriarchátust és matriarchátust egyaránt. A tudományos problémára a marxisták korán felfigyeltek s Engels ismert munkájában: *A család, a magántulajdon és az állam eredete* címűben határozott állást foglalt mellette. Szerinte mindkét társadalmi forma a legszorosabb kapcsolatban van a gazdasági élettel és a

termelő tényezőkkel. A matriarchátus nemcsak az egész emberiség multjára jellemző szakasz, hanem belőle az átérés a patriarchátusra az őstörténet fordulópontja, a történelmi dialektikának egyik döntő mozzanata. Az anyag megdöntése világtörténelmi jelentőségű veresége a női nemnek. Mélyreható változások egész sora kíséri s a magántulajdon kialakulásához vezetett.

Engels tanulmánya után a matriarchátus kérdését az őstársadalom kialakulásának tárgyalásában figyelembe nem venni többé nem lehetett. A kérdés csupán az volt már, hogy egyetemes jelenség volt-e vagy sem? Koszven gondos szemléje erre a kérdésre is megadja a feleletet. Oroszországban és később a Szovjetunióban egyre kisebb azoknak a száma, akik egyetemességét tagadják. Jelenleg a szovjet néprajzi iskolának (Aniszimov, Zolotarjev, Direnkova, Jefimenko) hivatalosan elfogadott tétele. Ebben az állásfoglalásban szerepet játszott a Szovjetunió-beli, a civilizációs központoktól távolélő s aránylag kevés lelket számláló kis nemzetiségeknek az utóbbi időben történt alapos tanulmányozása. Egészen más a helyzet Nyugat-Európában és az Újvilágban. Itt a matriarchátust és kísérő jelenségeit a néprajzi, társadalmi és őstörténelmi kutatások során mellőzni többé szintén nem lehetett, csupán értelmezését, kialakulásának, létrejöttének módját és terjedelmét illetőleg merültek fel különböző szempontok. Így jöttek azután létre a századfordulón a más tudományokra is annyira jellemző „iskolák”. Közöttük a művelődéstörténeti, a kultúrmorfológiai, a társadalomlélektani és a strukturális hívta magára leginkább a figyelmet. Jellemzésük már túlságosan a részletekbe vezetne s ezért helyesebb, ha ezen a helyen csupán néhány vezető egyénről teszünk említést. A dán Starke *A primitív család keletkezése és kifejlődése* című munkájában határozótan elveti a matriarchátust, mint a legősibb társadalmi rendszert. Szerinte az az anyagi származtatás nem eredeti, hanem csak másodlagos és nagyon is késői jelenség,

amely már a patriarchátus ideje alatt keletkezett. Éppen a többnejűség teszi szükségessé a különböző anyától való gyermekek megkülönböztetését. Ezenkívül az anyagi származtatás még nem biztosít semmiféle asszonyuralmat. Starke úgy gondolja, hogy a őskori emberiség fejlődése két úton történt: a földművelők az anyai, az állattenyésztők az apai vonalon tartják számon leszármazásukat. Ugyancsak a patriarchális elméletet védelmezi a londoni egyetem ismert tanára, a finn származású Westermarck. Az *emberi házasság története* c. munkájában biológiai érvekkel harcol elmélete mellett. Kimutatja, hogy az állatvilágban valami meghatározott módon monogámia uralkodik, amelyet az ember biológiai adottságai révén egyszerűen csak örököl. A különböző népek körében a házassággal és családdal kapcsolatos sokféle társadalmi szokást pedig úgy értelmezi, mint a változó okoktól függő variánsokat és válfajokat. Ily módon történetfilozófiájának lényege: minden megtörténhetik. Így tehát előadódhat, hogy egyidejűleg nem is egy törzset minősíthetünk anyajogúnak és apajogúnak egyszerre.

Meg kell még emlékeznünk a művelődéstörténeti iskolának két jellegzetes vezéregyéniségéről, Graebner német ethnológusról és Wilhelm Schmidt-ről, a bécsi egyetem tanáráról, a Societas Verbi Divini tagjáról, a pápai udvar mellett működő néprajzi múzeum igazgatójáról. Az első mereven állást foglalt mindenféle társadalmi evolúcióval szemben. Az ausztráliai, de még inkább az óceániai törzsek néprajzi tanulmányozása arról győzte meg, hogy itt olyan jelenségrendszerrel állunk szemben, amelyet azelőtt egymásután következő fejlődési foknak tekintettek, pedig voltaképpen nem az, hanem egymásmellettség. Amit régebben az alacsonyabb fokról a magasabbra való átmenet formáival magyaráztak, tulajdonképpen különböző kultúrák érintkezésének és keveredésének eredménye. Így tehát kötelességünk visszatérni az évszázados, régi felfogáshoz: mindenféle társadalmi kezdet sejtje a család,

amely egészen közel áll a monogám formához. Ugyancsak őseredeti a patriarchális rendszer is. W. Schmidt egy lépéssel tovább megy. A patriarchális családnak kezdettől fogva való létezését megtoldja az ősmoetheizmussal. Ebből a kezdeti társadalmi állapóból, amelyre jellemző a gyűjtögető és vadász életmód, k. indulva két művelődéstörténeti típus, vagy réteg fut egymásmellett: a totemizmus apa-jogú és az anyajogú. Az első az állattenyésztő népekre jellegzetes, a második a földműveléssel kapcsolatos. Ebben a másodlagos társadalmi formában a nő találta fel a fonást és a fazekas mesterséget.

Az amerikai, francia és angol szakirodalom főbb képviselőiről lényegében az előbbieken ismertetett eredmények-

hez jutnánk azok némi változtatásával.

Koszven műve a tudományos irodalomban szokatlan műfaj. A kérdésre vonatkozó teljes (ha egyáltalában lehet ezen a téren teljességről szó, 400-nál több szerző ismertet) bibliográfiát ad, ezt értékeli és egységes szempontból mutatja be. Nem mindennapi tisztelettel vesszük tudomásul, hogy a kérdésre vonatkozó annyi tudományos munkát fordítottak le orosz nyelvre. Fájdalommal látjuk azonban, hogy honi szerzőink közül csupán kettő szerepel, a múlt század első felében élt Csaplovics és az izlám európai nevű kutatója, Goldziher. Célszerű lett volna előjáróban megrajzolni Koszven szellemi porréját és eddigi munkásságát.

K. J.

Felelős szerkesztő és kiadó: *Sik Sándor*.

